

PÁLFA

KÖZSÉG

KRÓNIKÁJA

Ulrich Károly

**PÁLFA KÖZSÉG
KRÓNIKÁJA**

Pálfa, 1972.

Felelős kiadó: Egyetértés Mgtsz elnöksége.

73. 21 267 Petőfi nyomda, Kecsemét

ELŐSZÓ

E krónika Pálfa községről szól. Falunk lakosságának írtam.

Adatgyűjtéseim során mindenkitől a legnagyobb előzékenységet kaptam. Támogatásuk nélkül meddő lett volna minden igyekezetem, ezért hála-köszönetet mondok mindazoknak, akik rendelkezésemre bocsátották a régi iratokat, és segítő kezet nyújtottak a kutatásban. Köszönetet mondok azoknak az idős embereknek, akiknek elbeszéléseiből sokat merítettem e krónika megírásához.

Ha a távoli világesemények foglalkoztatnak bennünket, még inkább felkeltheti érdeklődésünket községünk, szülőhelyünk és környékünk leírása. Megtudjuk belőle: vajon milyen lehetett falunk pár száz évvel ezelőtt, hogyan éltek az emberek?

Fakadjon erő elődeink életéből és tetteiből! Életünk legyen gazdagabb maradandó alkotásokban és munkaeredményekben, melyeket utódaink egykor elismeréssel és büszkeséggel őrizhetnek tovább az eljövendő utókor embereinek.

Legyen e krónika az itt eltöltött négy évtizedes tanítói munkám emléke, amit a község újratelepülésének 250 éves évfordulóján örökségül hagyok a falu népének.

Pálfa, 1969. május hó

Ulrich Károly
ált. isk. igazgató

I.

TÁJ ÉS TÖRTÉNELEM

Pálfa község Tolna megye északi részén, azelőtt a gyönki (megszűnt 1962-ben), jelenleg a paksi járásban, Simontornyától 8 km-re délkeleti irányban közvetlenül a Sió jobb partján épült. Tengerszint feletti magassága 108 m. Északon és északnyugaton Simontornyával, délen Alsórácegressel határos, délnyugaton a Kisszékely felől húzódó erdős dombok övezik. Keleten a Szigetben a ma is jól látható „holtderék” (régii meder) képezi a határt Vajta községgel. Ez egyben Fejér megye határa is. A begyepesedett holt meder a pálfai Sió-hídnál egész közel esik a mai Sió medréhez. A lakosság tévesen holt Siónak mondja, pedig ez a szabályozás előtt a Sárvíz medre volt.

A földrajzi viszonyok az őskorban lényegesen különböztek a maitól. A Dunán kívül a Sárvíz, Sió, Kapos, Koppány is nagy folyók voltak. Viz borította azokat a völgyeket is, ahol ma már az eke és a traktor szántja fel a kiszáradt réteket. A magasabban fekvő területeket erdők fedték. A rómaiak idején Galerius császár (i. sz. III. században) e vidéken rengeteg erdőt irtott ki, és vízszabályozási munkálatokat végeztetett katonáival.

A Sárvíz szabályozásáig (1790-1854) Simontornyától délre csak a Sárvíz (Saár vize, Sárvize) folyót emlegették. A Sió a Balatontól Simontornyáig folyt és itt beleolvadt a főfolyót jelentő Sárvízbe. Amikor Böhm Ferenc tervei szerint a „külvizeket” (Kapos-Sió) különválasztották a „belvíztől” (Sárvíz), azóta kapta a Sárvíz völgyében ástott csatornán lefolyó Kapos-Sió vize a Sió nevet, azaz kiterjedt a neve a Dunáig, ugyanakkor a Sárvíz Sióagárdnál elveszti nevét. A sziget 500-600 évvel ezelőtt csupa mocsár és ingovány volt, ahol a víz lassan folydogált a kanyargós medrekben és csak egyes kiemelkedő szigetek, mint a Zsidódomb, Nagy- és Kisdombos képeztek szárazföldet a Sziget nádrengetegében.¹

Sok vízivad népesítette be ezt a területet. A vizek és mocsarak közötti száraz területek, szigetek, részben legelőül, részben kaszálóul szolgáltak.² A vizek szabályozása, a mocsarak kiszáradása révén a vizek eltűntek, és ma e területeken fejtett mezőgazdaság alakult ki.

A szigeti talaj áradmányos, amelyben az őszi és tavaszi vetések egyaránt jó termést adnak. A község talaja, a Sziget és egy-két homokos terület kivételével, lösz. A lakosság” az általánosan ismert terményeket: búza, rozs, árpa, zab, kukorica, burgonya, kender, cukorrépa, dohány, dinnye és takarmányféléket termeszt, az Öreg-hegyen pedig szőlőműveléssel foglalkozik.

1. LAKÓHELYÜNK KRÓNIKÁJA A MAGYARSÁG MEGTELEPEDÉSÉIG

Az ősi bevándorlók a Duna, Sió, Sárvíz, Koppány, Kapos folyók mellett telepedtek le.¹ „Pálfa a kőkorszakban már élénk emberi tevékenység színhelye volt.” A Felsőszigetben, a Nagy-, Kisdomboson és Zsidódombon talált ősemberi élet nyomai a csiszolt kőkorszakból származnak. Innen került a szilexből³ csiszolt lapos balta a Tolna megyei Múzeumba, Szekszárdra.⁴ A megrongált Sió-híd újjáépítésekor 1956. júniusában nagyobb mennyiségű földet hoztak a Zsidó-dombról. E munkálatok során péceli, késő bronzkori, késő vaskori lakógödrökre akadtak.⁵

A bronzkorból előkerült egy bronzból öntött köpüs lándzsa; lelőhelye: Suksziget.⁶ (Fácános-rét) Ugyan innen került elő egy római hamvasztásos sír is.⁷

Alsórácegres elég közel esik Pálfához, ezért megemlítem az e korból származó néhány leletet is, amelyeket Apponyi Sándor és Wosinszky Mór tártak fel itt az 1880-as években. A Ráadás mögötti és a Csetényi-dombok több bronzkori leletet adtak.

Ilyen leletek: ruhadíszítésre használt tövises korongok, két karvéd bronzból, két korongos fejű és görbített szárú óriási tű, három nyitott tömör karperec, mindhárom különböző nagyságú, és még több hasonló bronzkori lelet, amely e korból való edényekkel is bővült.⁸ Több értékes tárgy a Nemzeti Múzeumba, majd onnan a Tolna megyei Múzeumba került.

Az e vidéken lakó sok nép közül a kelták az elsők, akiket nevükről ismerünk. A kelták nem alkottak egységes államot, hanem különböző törzsekben szétszórtan éltek külön-külön területeken. A törzsek állandóan viszálykodtak egymással. A rómaiakkal csaknem két századon át álltak harcban. E vidéket az eraviscusok törzse lakta i. e. a IV. századtól kezdve.

Viszonylag magas műveltséggel rendelkeztek. Halottaikat kinyújtott helyzetben temették. A meghalt vezéreiket erős tölgyfa koporsóba fektetve égették el, és a hamvaik fölé dombot emeltek. E korból egy teljesen ép, csinos fibula került elő, amelynek tűtartó lemezén két lyukat találunk. Alakja olyan, mint a keltáknál kedvelt fibuláké. A fibula lelőhelye, - Aporkolostorrom - (Ráctemető) hajdan Pálfa határában volt.⁹ Az itt élő kelta törzs központja Regöly területe. E törzset már i. e. a II. században a rómaiak fenyegették, de az első terjeszkedési kísérlet nem járt sikerrel. Augustus császárnak i. sz. 8-ban sikerült leigáznia a kelta származású népet.¹⁰

Pálfáról a rómaiak korából a következő tárgyak kerültek elő: római talpas bronzkarika egy lószerszámról, amelynek alsó végnyújtványai letörtek. Két római zárnyelv bronzból.¹¹

A Kossuth Lajos utca (Üreg utca) északkeleti bejáratánál, a volt pásztorház helyén (Szabó-domb) 1956 májusában végzett földmunkálatok alkalmával egy római sírból előkerült egy keresztalakú Armbrust fibula (melltű) bronzból. Túje letörött, de beágyazásának volt helye jól látható.¹²

A Lenin utca északi bejáratánál a róm. kat. plébánia épület hátsó kapuja előtt 1958-ban - amikor az ártézi víz elvezetéséhez szükséges csőhálózatot lefektették - egy késő vaskori kelta sírből származó agyagtálat találtak.¹³

Pálfán népvándorláskori leletet eddig még nem fedeztek fel.

2. PÁLFA KRÓNIKÁJA A KURUC KÜZDELMEK VÉGÉIG

A honfoglalás idején Fejér, Tolna vármegyék nagy része az Árpád család birtokába jutott. Pálfa első neve Pálfalva, 1580-tól egy ideig Nagy-Pálfalvának is nevezték, majd ismét Pálfalva néven ismeretes.¹ A „falva”, „laka”, „háza” összetételű helységek a 13. szd.-ban keletkeztek, amikor már a feudális birtokviszonyok kialakultak, és a törzsközösség felbomlott. A Pálfalva. név is 13. századi lehet. A korabeli iratok arról tanúskodnak, hogy Pálfalva és Apor községek szomszédságában a régi Sár mentén (Sárvíz) besenyők éltek, ezért feltehető, hogy e két községet is besenyők lakták.² Egy 1241-ben kelt határjárólevél Márius mestert tünteti fel birtokosának.³ 1334-ben a Tolnai Főesperesség területén Pálfalva is szerepel a pápai tizedszedők lajstromán.⁴ 1462. február 20-án Budán kelt adománylevél szerint: Mátyás király néhai Garai László fia Jób özvegyének, Alexandrina tesseni hercegnőnek adja „a Tolna megyében levő Pálfalva és Themerkennek nevezett birtokokat, melyek egyébként valaha Fülöp de Apor birtokában voltak”, de megszakadás miatt a koronára szállottak.⁵ Az adománylevélből megállapítható, hogy Pálfalva 1462-ig az Apori család birtokához tartozott. Apor⁶ nem azonos a mai Aparhanttal, amely Szekszárdtól nyugatra esik, hanem monostoros falu volt Pálfától északnyugati irányban, Simontornyától délre. A monostor Pálfától 1 1/2 km-re, a „Kisországúttól” keletre eső Csalános-dűlő („Csojjányos”) emelkedésén, Kiss István, Nagy József, Szebek József és Sikos József földjén volt.⁷ Sikos József elbeszélése szerint 1916 őszen szántás közben ekéje egy 35-40 cm hosszú harangszívet fordított ki, de nem gondolt arra, hogy régészeti szempontból értékes lehet, ezért alászántotta.⁸

Apor község bizonyára a monostortói északi irányban, a mostani Siócsatorna jobb partján volt. Apor község keletkezése egyidejű lehet Pálfalvával.

Simontornyátói Aporon keresztül vezető út a Farkasgödrökön, majd Enyedi Pál szőlőjén (nyoma ma is látható) keresztül vezetett Cece irányába.⁹ A mai Aparhant valószínű e korban az Apori család egyik tagjáé lehetett. Már a tatárjárás előtt találkozunk a régi iratokban Apori Sámsonnal, aki e falu birtokosa. Sámson nagy károkat okozott Fábiánnak, a Sárvíz bal partján fekvő Békafalu¹⁰ birtokosának, ezért a nádori helytartó e két peres felet Váradra tüzesvas-próbára kényszerítette

I. Apori Pál¹¹ kódsdi¹² nemesekkel támadt ellentéte miatt megtiltja, hogy a prépostsági templomba járjanak. Tolna megye tisztkara e tilalommal nem azonosítja magát, hanem megengedi, hogy ünnepnapokon az egyházba járhassanak, és halottaikat oda temethessék.¹³ A monostor a pécsi egyházmegyében elterjedt Ágostonrendi (ún. karinges) szerzetes kanonoké volt, „S gazdagságát mutatta, hogy az Ágoston-rend magyarországi fejedelme itt lakott¹⁴”.

I. Pál fia I. Miklós kódsdi birtokát védelmeznie kellett Hardi Dezsőtől. (Hard most falu Németkér mellett.) Atyafiaival sem élt nagy békességben. 1336-ban II. Pál és I. János fia: III. Pál és Mihály meghallották, hogy a vetésekben kártevő marháikat I. Miklós jobbjágya behajtotta, amiért rátörték I. Miklós apori birtokára, marháikat visszavezették és jobbjágyának három ujját levágták.¹⁵

1387-ben az Apori család tulajdonában volt Apor és Temerkény pusztája. (A mai Csókás, a kisszékelyi termelőszövetkezeté.) A székesfehérvári konvent, Zsigmond király rendeletére a hűtlen Apori Gergely Apor és Temerkény részbirtokába Báni Demetert iktatta.¹⁶

Zsigmond. felesége, Mária királyné 1392. január 22-én Apori Gergelynek kegylevelet adott, és még ez évben a székesfehérvári konvent, Apori Gergelyt Apor birtokába visszaiktatta a kegylevelével alapján¹⁷

1463. április 23-án Budán kelt adománylevelével. alapján, Mátyás király utasítja a „fejérvári” káptalant, iktassa be „a Tolna megyében lévő Apor, más néven Pálfalvának. nevezett uradalom birtoklásába János mestert néhai Plethernyczszenmikliosi Therek-nek nevezett György fiát, kancelláriánk. jegyzőjét” és testvérét Istvánt.¹⁸

Apor és Pálfalva 1543-ban török hódoltság alá került. A feljegyzések szerint 1563-ban Apornak 8, Pálfalvának 8, 1571-ben pedig Apornak 9 és

Pálfalvának 18 háza volt. Apor községből ebben az időben névszerint a következő 9 háztulajdonos adózott a töröknek: Hegyei Bálint, Győr Lőrinc, Hödög Bálint, Szelős Pál, Ragász Péter, Győr Máté, Tormás Sebestyén, Borbás Lázár, Szántó Mátyás. Pálfalva községből pedig 18 háztulajdonos adózott: Tóth Mihály, Pák János, Tóth Tamás, Gáspár Benedek, Józsa Máté, Bulcsu Tamás, Szabó Pál, Nagy György, Szög György, Szabó Éliás, Begen János, Gáspár János, Kapoli Benedek, Csegei Mihály, Csegei Márton, Pák Imre, Bóna István, Pák János. Ez a névsor nem tünteti fel az összes családot, hanem csak az adófizető háztulajdonosokat. A török uralom alá került lakosság számáról és nevükről a török által vezetett fejadódefterek (adórajstromok) tájékoztatnak bennünket¹⁹ A „hitetlenek” fejadó deftere szerint a simontornyai szandzsákban 1563-ban 1 ház után 50 „akcse”-t fizettek. (Volt idő mikor egy jó magyar arany 60, sőt 120 akcset ért²⁰) „A vármegye területén 1582-ben 163 város és. helység, 4764 adófizetés alá eső ház, mely után 240.000 akcse, azaz mintegy 42.800 korona fejadót fizettek.”²¹

A búzán és boron kívül még konyhakerti és ipari növényeket is termeltek. Jelentékeny. volt a vöröshagyma-, fokhagyma-, káposzta- és répatized. A répa emberi eledelül szolgált. Kender és len termelésével. is foglalkoztak, mert az összes fehérenmű házi készítmény volt. A cukrot a méz pótolta, ezért szerepel még a méhkasadó és gyümölcstized.²²

A török hódoltság idején a simontornyai járásban (nahie) 74 falu volt. Ezek közé tartozott Pálfalva és Apor is. Apor község a török hódoltság utolsó időszakában elnéptelenedés következtében pusztulhatott el, mivel az 1689-es összeírási adatokból Apor az elhagyatott községek között sem szerepel.²³ A török elől elmenekült lakosság csak lassan szivárgott vissza otthonába. A hódító törökkel bejött szerbek (rácok) több elhagyatott községet szálltak meg, sőt a törökök támogatásával erőszakos módon is hódítottak lakott területeket. Így került a rácok birtokába Alegres, amelyet azóta Rácegresnek neveznek. Rácegresnek 1563-ban 15, majd 1571-ben 24 háza volt.²⁴ A volt Rácegres község nem azonos a mai Felső- és Alsórácegressel. A régi Alegres (Rácegres) a Sió jobb partján, a volt. rácegresi Sió-hídtól északnyugati irányban húzódott, ahol még ma is megtalálható a volt románstílusú rácegresi templom alapzata.

A bevándorolt rácokat a magyar lakosság nem kedvelte, és ezért a szabad hajdúk üldözésének voltak kitéve. A rácok bejövetele előtt

Pálfalva és Alegres lakossága színmagyar volt. Pálfalva lakosságának is meggyűlt a baja a rácokkal, akik elől nemegyszer elmenekülni kényszerültek a szigeti dombokra. A rácok hűséges alattvalói voltak a töröknek. A magyarokkal szemben sohasem mutattak jóindulatot, sőt a pár évtizeddel később lefolyt. kuruc háború alatt már szembefordultak velük.

A törökök a behódolt lakossággal lassanként megbarátkoztak. Sok helyen látjuk, hogy őszinte jóakarattal igyekeztek a magyarok boldogulását előmozdítani. Voltak jóindulatú basák is; pl. Mehemet simontornyai, aki 1668. július 31-én levelet írt Eszterházy Pál nádornak Kismartonba a jobbágyok oltalma ügyében. Jelentést tett a simontornyai tartományban levő 11 falu lakosságának szomorú sorsáról. „Ebben szemére veti, hogy több jobbágy nyomorban él és el is pusztult. Biztosítja, hogy török részről nincsen semmi bántódásuk. Felhívja, hogy oltalmazza jobbágyait mint atyjuk!” A magyar foglyokkal emberségesen bántak, sokkal jobban, mint némely várkapitány. A rendre és jó erkölcsre ügyeltek. A lopást is szigorúan büntették. Ali basa 1616-ban Simontornyán ökörlopásért 6 törököt felakasztatott.²⁵

Akármilyen javulást mutat a magyar és”török lakosság viszonya, mégis a török uralom végére, a magyar lakosság nagy része elpusztult, vagy szétszóródott. A 150 éves török uralomnak a felmentő hadsereg Budavár visszafoglalásával vetett véget, 1686. szeptember 2-án. A török nagyvezér tatár lovasokkal megerősített sereggel jött a vár felmentésére, de csak Tétényig jutott, mikorra Budavára már elesett. A nagyvezér innen visszaküldte a tatárokat a Duna mellett, maga pedig Fehérvárnak, majd Simontornyának vette útját, és Szekszárd mellett Újpalánknál szállt táborba. Újpalánk és a környező községek felégetése után szeptember 14-én a török és tatár hadsereg áthaladt az eszéki hidon. Max Emánuel bajor választófejedelem a török elvonulása után szeptember 22-én elérte Újpalánkot. Innen csapatával Buda felé vonult vissza. (Pálfalván rácok laktak, ezért a törökök nem gyűjtötták fel a községet.)

Bádeni Lajos herceg tapasztalt katona volt, ezért kapta a tolnai táborban azt a megbízatást, hogy foglalja el Pécsét, Dárdát, és az eszéki fahidat égesse fel. Barcsnál Schärfenberg táborával egyesülve, akadályozza meg a török visszatérését. Feladata elég kényes volt, mert Székesfehérváron, Simontornyán, Pécsen, Szigetváron, Nagykanizsán még nagy török haderő

tartózkodott. A kisebb helyekről - mint Ozora, Pincehely, Döbrököz, Dombóvár, Kaposvár - sem volt biztos hír, vajon nincs-e még török erő.

A Tolnáról Barcsra vezető utat a török zárta el, ezért Bádeni Lajosnak kerülő úton kellett tovább haladnia a 10.000 főnyi seregével és a Batthyány huszárokkal. Tolnáról a Sárvíz mentén vonultak Simontornya irányába, Sáregres és Cece között keltek át a Sárvízen és szeptember 26-án bevették a simontornyai várat.

A török kiűzése után, az 1689-es összeírás szerint, Pálfalva az elhagyott községek között szerepel, azzal a megjegyzéssel, hogy jelenleg 8 lakója a Szigetben kunyhóban lakik. Békés körülmények között 40 lakója volt a községnek; földesura Bottka Ferenc.²⁶

Hogy a Habsburg uralom milyen bánásmódban részesítette a magyar népet, erről tanúskodik I. Lipót császári utasítása, amelyet 1699-ben Tolna megye urainak adott: „Akadályozzák meg a magyar lakosságnak a török uralom alá való visszaszökését!”²⁷

Tolna megye területe a mohácsi vész előtt nagyobb volt a mainál és 500-nál is több magyar falut számlált. A török hódoltság után a Habsburgok első negyedszázados uralma alatt a 75 faluból 36 pusztult el.²⁸

A rácok nemegyszer tettek tanúbizonyságot a Habsburg uralom iránti hűségükről. E magatartás nagy előnyt biztosított számukra, amit igyekeztek is kihasználni. Szabadon garázdálkodtak az elcsigázott magyar lakosságon, Sőt elég gyakran egész magyar falvakat égettek fel. Amikor II. Rákóczi Ferenc kibontotta a hazáért és szabadságért a zászlaját, a császári uralom ellen, a kurucok megtorló hadjáratot vezettek a rácok viselt dolgai miatt. Vak Bottyán János 1705. november 11-én virradatkor heves küzdelemmel elfoglalta a simontornyai várat, amely a labancok kezén volt. A vár bevétele után, Szili György hadnagyot küldte csapatával a környéken lakó rácok üldözésére. Megtisztította Pálfalvát, Rácegrest, Csetényt a rácoktól. Akik végleg nem menekültek el az üldözés elől, azok Béri Balogh Ádám kölesdi győzelme után hagyták el e környéket. Később a határjárási perekhez az elmenekült rácokból tanúkat idéztek meg, akiknek döntő volt a vallomásuk a földesurak vitás kérdéseiben.²⁹

3. PÁLFA ÚJRATELEPÜLÉSE A KURUCKÜZDELMEK UTÁN

A község első nevét (Pálfalva) az Apor nemzetséggel kapcsolatosan emlegetik. Tekintve, hogy az Apor nemzetség családtagjai között Pál szerepel, (Pl. III. Pál) ezért feltehető, hogy Pálfalva névadója az Apor nemzetség egyik Pál nevű tagja. E feltevést megerősíti az a tény is, hogy Pálfalva és Temerkény (a mai Csókáspuszta Kisszékely mellett) Apori Fülöp birtokában volt, de magszakadás miatt a koronára szállt.¹

Községünk a „Pálfa” nevet 1719 óta viseli. A nép ajkán ma is élő hagyomány szerint a Kossuth Lajos utca (Öreg utca) keleti bejáratánál, a mai V. Szabó István telkén lakott egy Pál nevű ember, akinek a háza előtt állt egy nagy akácfa, amely messzire ellátszott és a csónakkal Cece és Pálfa között közlekedők számára iránymutatóul szolgált. Pálfára jövet szállóigévé lett: „Tartsunk Pál fájának!” Valószínűbb az az állítás, amely szerint a -falvára végződő községek közül néhányan egyszerűen a -fa végződést vették fel Így lehetett Pálfalvából is „Pálfa”.

Pálfa 1719-ben 6 jobbágy- és 2 zsellércsaláddal települt újra Pálfalva helyén. Az első családok névszerint: Horváth Péter, Varga Mihály, Gombkötő János, Király János, Bóta Márton, Gál András jobbágyok, Patai Ferenc, Szabó István zsellérek. 1720-ban Szilasról települtek: Ferencsik Mihály, Szabó Sámuel, Szabó János, Kovács István, Kovács Mihály, Csóka István, Ősiből: Angyal János, Varga András. Hidvégről: Csapó Gergely.

Az első bíró Katona Márton volt, aki még ez évben Szilasról jött. Két év múlva Borsodi Márton viselte a bírói tisztelet, aki előzőleg két évet bírószkodott Simontornyán.² A község lakosságát nemcsak a természetes szaporulat növelte, hanem a jövevények is, akiknek egy része a vallásüldözés elől Veszprém és Komárom megyéből érkezett. Az első lakók református vallásúak.

Az akkori földesúr engedélyezte a vallás szabad gyakorlását. A később letelepültek között evangélikus és katolikus vallásúak is voltak.³

1723-ban a község lakosságát 14 jobbágy és 4 zsellércsalád alkotta. Gazdagságukat a következő felsorolás mutatja: 6 db saját ló, 1 db kölcsön ló, 20 db ökör, 10 db tehén, 4 db anyadisznó, 12 db egyéves körüli südő, 24 db juh és kecske. Terményekből: 167 pozsonyi mérő⁴ gabona, 41 pozsonyi mérő árpa, 72 urna⁵, elsőrendű bor.

A Tolna megyéből származó családok is növelték a község lakóinak számát. Névszerint: Sörös, Boldizs, Juhász, Kasos, Borsodi, Závodi, Dani és Fóris.⁶ 1735-ben 30 jobbágy- és 2 zsellércsalád élt a faluban. Az 1753-as összeírás szerint a községben élt: 40 jobbágy, 18 házzal bíró és 3 ház nélküli zsellércsalád. Jóságállományuk: 63 db saját ló, 1 db csikó, 84 db ökör, 60 db fejős és 7 db meddő tehén, 34 db tinó, 190 db sertés, 256 db juh és kecske volt. Terményeik: tiszta búza, 48 pozsonyi mérő, keverék búza 631 p. m., bor 57 urna első osztályú és 71 urna másodosztályú. Itt találkozunk először a „mesterember” szóval és egyben azok minősítésével. (Volt 1 első és 1 harmadosztályú mesterember.)

Az 1753-as összeírás alapján közlök néhány családnevet is: Kótai János, Kiss István, Csajági János, Fodor János, Csóka István, Balassa Tamás, Pápai István, Hőke György, Dezse György, Hordó István, Takács György, Rompos Márton, Angyal Mihály, Bóka Gergely, Tanc György, Hadi Péter, Nagy Ferenc, Mérei György, Fóris Ferenc, Barát János, Mányoki István, Sánta, Tihanyi, Jobbágy, Szöllösy, Csöglei, Schäffer, Molnár, Szigeti, Pörteleki, Tóth, Berta, Bertalan, Sörös, Márkus, Csikós, Szijjártó.⁷

A ref. egyház anyakönyveiből megállapítható, hogy a községünkben nemesek is laktak, akik a bocskoros nemesek csoportjába tartoztak: László István cecei származású, akinek élő utódja Térmeg Józsefné sz. László Erzsébet és Horváth Józsefné sz. László Julianna; Borsós János 'szintén cecei származású, akinek ismert utódja Borsós Sándor volt. A nemesek számát még növelték a következők: Bettes Károly, Mozzay Sándor tanítók, Papp János, Sebestyén Mihály, Kovács Ferenc, Csilléri Sándor, Paczai János, Hordó János, Dezse György. Ez utóbbi a ref. egyháznak első „oskolamestere” és a községnek első jegyzője volt. A pálfai nemesek saját birtokkal nem rendelkeztek, hanem jobbágytelket műveltek. Szegénységük mellett akadt még olyan is, aki egyenrangúnak tartotta

magát a főnemesekkel. A nemesi kiváltságot féltékenyen őrizték, mert csak ez különböztette meg őket a jobbágyoktól. Egyetlen vagyonuk a szavazási jog, amit választáskor a legtöbbet ígérőnek adtak el. Úgy éltek, mint a jobbágyok és úgy akartak gondolkodni, mint a főnemesek. Állásfoglalásuk ingadozó volt. Ha a kormány megvesztegetéssel a reformok ellen hangolta őket, úgy szavaztak, ha a reform hívei meggyőzték őket, hogy az átalakulás a nemesek sorsán is javít, hozzájuk csatlakoztak.

4. FÖLDESURAK

Pálfa és Hőgyész lakossága hosszú időn át közös földesúrnak szolgált.

A XVII. században széplaki Bottka Ferenc volt a földbirtokos, aki e birtokot 1700-ban eladta Sinzendorff Vencel Mihály János királyi kincstárnoknak 10 400 forintért. Bottka részt vett a kuruc háborúban, de áruló lett, ezért Rákóczi kivégeztette. (A kivégzést Sárospatakon hajtották végre!)

Simontornya földesura gróf Styrum, Pálfa felé a kétségesebb pontokon határjárást akart foganatosítani, ahol Sinzendorff volt a szomszédja. Ez ellen ifj. Haumuth János, Sinzendorff uradalmának meghatalmazott intézője azonnal óvást emelt. Később Wolfárth tiltakozik Sinzendorff nevében, hogy a simontornyaiak jogtalanul használják Pálfa határát legeltetés céljára.¹ Sinzendorff idejében a csekély számú lakosság alig művelt földet. „A régi kultúra nyomtalanul eltűnt.” Mocsarak, nádasok, erdők és elvadult mezők, helyről-helyre vándorló jobbágyok - akik hol dolgoztak, hol megszőktek - laktak e vidéken.²

Gróf Mercy Claudius Florimundus tábornok a „Temesi Bánság” kormányzója, 1722-ben vette meg 15 000 forintért Sinzendorfftól a hőgyési uradalmat, amely akkor még apori uradalom néven szerepelt. Ehhez az uradalomhoz a következő faluk tartoztak: Pálfa, Rácegres, Sárszentlőrinc, Keszőhidegkút, Szakadát, Varsád, Kölesd, Kistormás, Felsónána, Kalaznó, Diósberény, Hőgyész, Duzs, Mucsi, Závod, Kisvejke, Nagyvejke, Lengyel, Mucsfa, Bonyhádvarasd, Apar, Hant, Izmény, Kismányok, Bataapáti.³

„Általában a Mercy uradalom falvainak szerződésében az a tény, hogy a jobbágyoktól robotot egyáltalában nem követelnek.” Vallásuk szabad gyakorlásában a földesúr nemcsak, hogy nem akadályozta, hanem tőle telhetőleg védelmezte őket.⁴ Mercy tábornok mint a Bánság kormányzója,

nemcsak Temesvár és környékére telepített németeket, hanem Tolna és Baranya megyébe is. „Nemegyszer előfordult, hogy a Bánságban letelepedt németeket rávette, hogy hógyészi uradalomához tartozó falvakba jöjjenek.”⁵

A Mercy uradalom legnagyobb német helysége Hógyész volt. Latin nyelvű szerződése 1722. július 27-én kelt. E szerződés állítólag 1937-ben még a község levéltárában volt. A betelepült németek Hógyész és Csefű határát kapták szabad használatra. Egy egész telek után 15 forintot, 1 pozsonyi mérő búzát és 3 kocsi szénát tartoztak fizetni. Tüzelő- és épületfát tetszés szerinti mennyiségben kaphattak. „Az újonnan ültetett szőlők után pedig 6 szabad év járt nekik. Ha valaki el akart költözködni, vagyonának 2/3 részét magával vihette, 1/3 az uraságé maradt.” Aki jobbágyi kötelességeit elhanyagolta, azt a földesúr elűzhette. Ezt a szerződést Mercy Florimundus írta alá.⁶ A hógyésziek 1723-ban települtek.

Mercy tábornok gyermektelen volt, ezért testvérének fiát, Antal Ignác Károly Auguszt Mercy D' Argen-t adoptálta és birtokának örökösévé tette: Mercy D' Argen 1728-ban már a hógyészi kastélyban lakik, és gyakorolja a földesúri jogokat.⁷ E kastély a mostani hógyészi kastély helyén volt, földszintes, cölöpökre épülve, és sáncokkal körülvéve. E sáncokon a földesúr hajdúi őrszolgálatot teljesítettek.⁸

Mercy D' Argen a saját érdekeit nézve, az érkező telepesektől az iparosok zömét lakhelyén, Hógyészen tartotta vissza. Ezek nemegyszer felkerekedtek és hozzátartozóik után mentek, de a hajdúk szigora esetenként visszakényszerítette őket. Ezért lett Hógyészen aránylag sok iparos, ma is magas a számuk. Hógyész fejlődése a környékbeli községekhez mérten is elsősorban ennek tulajdonítható. Az iparosok is robot-, adó- és építőanyag kedvezményben részesültek.⁹

A telepesek atyjuknak tekintették Mercy D' Argen-t, de szigora miatt féltek tőle, mivel pallosjogáról sem feledkezett meg. 1760-ban tábornok és Szlavónia kormányzója lett. A mostani hógyészi kastélyt is ebben az időben építtette.¹⁰ 1767. január 22-én halt meg Eszéken. Holttestét a csicsói templom kriptájába temették, ahová 1962-ben Apponyi Géza és neje Széchenyi Paula exhumált tetemét is elhelyezték. (Csicsó Hógyészhez tartozik.) Antal, Mercy D' Argen fia 1773-ban adta el a Mercy birtokot Apponyi Györgynek 700 000 forintért.¹¹

5. AZ APPONYI URADALOM

Okmányokkal bizonyítható, hogy az Apponyiak Legg fia Ivánkától származnak egyenes ágon, aki 1295-ben Pécz nevet vett fel. Később a család neve Kiseőr lett. Az Apponyi nevet a Pozsony megyei Appony váráról kapta a család, 1404-ben. E várat Zsigmond király adta 1392-ben Cseklész birtokáért.

Az első Apponyi Tolna megyében Apponyi Lázár volt, Bátaapáti földesura, az Apponyi család idősebb ágának megalapítója. 1718-ban bárói, majd 1739-ben grófi címet kapott. Feleségül vette Viczai Ádám Ireg földesurának leányát. Fia György, az első Apponyi, aki a hógyészi és páfai birtoknak tulajdonosa.¹ E birtok nem hűségbirtok, hanem vétel útján került a család tulajdonába.

1773-ban az Apponyi uradalomhoz a következő 21 falu tartozott Hógyész központtal: Apar, Bátaapáti, Berény, Hant, Hidegkút, Hógyész, Izmény, Kismányok, Kisvejke, Nagyvejke, Kistormás, Mucsfa, Mucsi, Felsőnána, Pálfa, Szakadát, Szentlőrinc, Varasd, Varsád, Závod helységek és Kölesd mezőváros.²

A földesurak általában arra törekedtek, hogy minél több földet műveltesse meg a jobbágyaikkal, s ezért számuk növelése volt a céljuk. Volt idő, mikor nem a birtok nagysága, hanem a jobbágyok száma volt az értékmérő. Az uradalom főjövedelmét a jobbágyoktól beszedett kilenced és az egyházi hatóságtól meg váltott tized adta. Az uradalom saját kezelésében levő földjének megmunkálásához a munkaerőt a kevés számú cselédség mellett a robotot teljesítő úrbéresek nyújtották. Az Apponyiak idejében már találkozunk a kötelező robottal. Az uradalomnak járó robot mennyisége az úrbéri telek nagyságától függött. Egy egész telek (24 hold) után az úrbéresnek ingyen évi 104 „gyalog”, vagy 52 saját ígásállattal teljesített napot kellett szolgálni, munkaszerszámaikkal. A házas zsellér 18 napot, a házatlan 12 kézi napot szolgált, amit gyermekek nem helyet-

tesíthettek. Ha az úrbéres családban kevésnek bizonyult a férfi munkae-
rő, akkor szolgalegényt fogadtak. A szolgalegény évi bére 5 q búza, ruhá-
zat és teljes ellátás volt. Az úrbéri terhekhez tartozott még évente egy
hosszú fuvar, valamint a gabona kilenced és tized összehordása.³

Az uradalomnak járó adó évente egész telek után 1 forint cenzus, job-
bágytól és házas zsellértől egyaránt. Az aratók kötelesek tizedet adni,
csak a bíró mentes alóla.

A jobbágyság helyzetén Mária Terézia Urbárium (1767) hozott válto-
zást. Kitér a jobbágyügyek egyöntetű kezelésére, és a gyakori visszaélések
megszüntetésére. Az uradalom nagy kiterjedésű legelőinek értékes ki-
használását a szarvasmarha és a juhtenyésztésben látta. A juhtenyésztést
idegen jövevények vezették be először. Főleg szászok, akik saját juhállo-
mányukkal az uradalmakhoz vándoroltak, ahol részükre lakást és jószá-
gaik számára legelőt biztosítottak. Ezekért a juttatásokért az uradalom az
évi szaporulat felét kapta. A jövevényeket számadónak nevezték. Innen
ered a juhászgazdák számadó elnevezése.⁴

Az uradalom a birtok kezelésére és a gazdaság vezetésére nagy sze-
mélyzetet tartott. Így alakult ki a tisztikar a maga iparosaival, cselédségé-
vel és hajdúival.⁵ A legfontosabb a tisztartói állás volt, aki valamennyi
falura kiterjesztette hatáskörét, míg a kasznár csak a maga községének
gazdaságát vezette. A tisztartó és kasznár megsegítésére már elég korán
számtartót is alkalmaztak. Az uradalmi alkalmazottak számát még növel-
te az ispán, az írnök és a magtáros.

Pálfapuszta a jelenlegi Újtelep helyén, a kastélytól keletre és észak-
nyugatra volt. A kastély helyén egy többszobás épület állt, amelyben a
mindenkori földesúr - ha évenként egyszer-kétszer megjelent pusztáján -
viszonylag kényelmes szállásra talált.

Az Apponyiak közül György volt az első, aki Hőgyész és Pálfa földes-
uraként lakott a hőgyészi kastélyban. Utána Antal fia örökölte az Apponyi
birtokot. Az ő kegyurasága idején épült a hőgyészi templom 1799-ben.

Halála után a birtok három fiára szállt: György Hőgyészt és
Bátaapátit, József: Pálfát és Lengyelt, Antal: Kölesd mezővárost örökölte.⁶
Az itt említett György, Apponyi Albert nagatyja volt. György Örökébe lép
fia Károly, aki Hőgyészt, Bátaapátit, majd nagybátyjától a pálfai birtokot

örökl. Rácegres ebben az időben került Apponyi Rudolf lengyeli földbirtokos tulajdonába. Károly fia Géza - a birtokgyarapító - több éven át viselte Tolna megye főispáni tisztét. 1890-ben restauráltatta a hógyészi kastélyt. A már meglevő birtokához 1912-ben unokatestvérétől, Apponyi Sándor lengyeli földbirtokostól megvásárolta Alsó- és Felsőrácegre

Apponyi Sándor (1844 -1925) igen jelentős alakja volt a magyar tudományos életnek, és Tolna megyében sokat tett a régészetért. A Magyar Tudományos Akadémia 1888-ban igazgatósági, 1909-ben pedig tiszteletbeli tagjává választotta. Élete főműve a Hungaricak gyűjtése. Munkájának címe: A XV-XVIII. sz.-i magyarországi vonatkozású külföldi nyomtatványok.

Apponyi a bibliográfia, irodalomtörténeti és történeti ismereteken kívül régészettel is foglalkozott, mivel birtokának egy része őskori temető, régészeti terület volt. Régészeti tevékenységében az a körülmény is közrejátszott, hogy Wosinszky Mór, a lengyeli róm. kat. plebánia lelkésze is régészettel foglalkozott. 1882-ben troglodita sírokat találtak lengyeli birtokán. Hogy az ősi temetőt feltárhassák, a nemes gróf 25 kat. hold erdejét kivágatta. 1889-ig, tehát 7 év alatt több mint 12 000 db régészeti tárgyat ásattak ki Wosinszkyvel közösen. Lengyel az egész tudós világ érdeklődését magára vonta. Hírneves régészek utaztak Lengyelbe.

Wosinszky a „Csonthegyet” is Apponyi ösztönzésére ásatta fel. Mikor az ásatásokat befejezték, Apponyi és Wosinszky 1895-ben az összes előkerült leleteket Tolna vármegyének adományozta, és ezzel megalapították Szekszárdon a Tolna megyei Múzeumot. „A lengyeli ősemberlelet világhírű volt a maga korában.” Apponyi Sándor örökös nélkül halt meg, ezért hatalmas könyvtárát és birtokát a Magyar Nemzeti Múzeumra hagyta.⁷

Apponyi Géza halála után 1927-ben fia Károly örökölte a pálfai uradalmat; Bátaapátit és a hógyészi kastélyt. A pálfai uradalom területe 4028 kat. hold volt. A gazdaság állattenyésztéssel, majd később ipari növények termelésével foglalkozott.⁸ Bátaapáti nagyobb része erdő és szőlőterület volt. A kastélyt 1938-ban adta el az Országos Társadalombiztosító Intézetnek 120 000 pengőért, ezért építtetett Pálfán kastélyt (1924-28.) azzal az indokkal, hogy csak a pálfai határ nyújt neki megfelelő lovaglótépet. 1959-ben halt meg Pálfán, itt is van eltemetve. Vele sírba szállt az Apponyi uradalom utolsó földesura.

A család egykori temetkezési helye a Pozsony megyei Éberhárd volt.

Az Apponyiak címere: kardot tartó páncélos kar, míg a bővített új színpajzsban ezüst rózsát a fogai között tartó szerecsen. E címer a hógyészi kastély keleti és nyugati szárnyán látható. Az egykori kastélyban kapott helyet a Petőfi Sándor Nevelőintézet. „Az intézet jelenleg 180 leány otthona, amelyben mindennapos ellátásban, tanításban és nevelői szeretetben részesülnek.” Szabad idejükben hasznos szakköri munkákkal foglalkoznak, és vidáman játszadoznak az egykor nevezetes park ős fái alatt. Mire elhagyják az intézetet szakmát is tanulnak.⁹

6. A KÖZSÉG BEÉPÜLÉSE

A község beépülése az újratelepülés évében, 1719-ben kezdődött. Első települése a Kossuth Lajos (Öreg) utca volt. Itt a legtöbb ház ma már újra épült, vagy átalakítás folytán tették lakhatóvá. Az utca legrégebbi háza, hajdan a nemes Borsós családé volt, a ref. templommal szemben állt. (1774-ben épült.) Utolsó tulajdonosa Rábai Lajos volt, aki a régi helyére 1957-ben új házat épített. Az utca délnyugati bejáratánál a László-féle ház, - 1780 körül épült, - a sárfallal való építkezés módját mutatja be. A mai napközis óvoda helyén állt a község első uradalmi kocsmája, amely az 1870-es években nyílt meg. E kocsmá elözőleg csárdajelleggel működött a simontornyai és sárszentlőrinci út mentén, a mostani Széles-csapással szemben. A Csárda-dűlő neve is innen eredhet. E csárda utolsó csaposa Nagy Mihály volt, aki hegedűjével szórakoztatta vendégeit. A csárda nemegyszer a betyárok mulató helye volt.¹ Az első kocsmá bérlője egy Vörös nevű zsidó ember volt, akinek vallásáról nevezték el a Felső-szigetben levő Zsidódombot. E földterület ma is e néven ismert, és mindenkor az uradalmi kocsmabérlethez tartozott. Amikor az uradalmi kocsmá a község tulajdonába került, bérlője Barkóczi István lett, ezzel a kocsmá meg is szűnt. 1895-ben kisgyermekek számára Állandó Gyermekmenedékházzá alakították át.²

A Kossuth Lajos utca beépülésével majdnem egyidőben kezdődött az evangélikus lakosság betelepítése a mai Lenin utcába. Ez lett az evangélikus lakosság központja, amit az utcában épült templomuk és egykori iskolájuk bizonyít.

A gabonavermekhez vezető út a Sió-hídtól ifj. Németh József telkén át az akkor még meg nem épült evangélikus templom területén torkollott a Lenin utcára. (Az 1860-as helyi térképen az út már nem látható.)

A mai Arany János utca beépülése az 1820-as évek kezdetén indult meg. A lakosság szaporodása sürgette, mert elődeinknél nem volt ritka

egy családban a 7 -8 gyermek. A Hunyadi-köz is ez időben kezd beépülni. Az Arany János és a Lenin utcát 1939-ben kövezték ki. Itt bonyolódik le a község forgalmának nagy része. Az úttesteket 1964-ben szélesítették, majd bitumen burkolattal látták el. A róm. kat. templomtól a termelészövetkezet központjáig vezető útszakaszt 1961-ben kövezték ki. A földmunkát a termelészövetkezet tagsága társadalmi munkában végezte.³ (Minden tag 4 munkaegység erejéig.)

A Zrínyi utcában, (putron) az 1800-as évek elején még csak egy ház volt, a község pásztorháza. 1772-ben épült. Ez volt a község legrégebbi háza, amelyre a ma élő emberek is emlékeznek. Utoljára Halász Istvánné tulajdonában volt. Ma már új ház áll a helyén. A Zrínyi utcában az építkezés folyamatossága 1840-ben indult. A Zrínyi utcai házak zömét még maig sem építették át.

A Rákóczi utca (Újsor) beépülése, - egy-két ház kivételével, -1840-ben indult meg. A Rákóczi utca déli szakaszán levő új házak építése 1938-ban kezdődött. A Rákóczi utcával egy időben épült a Petőfi utca keleti oldala. Abban az időben még csak 7 házat számlált, ezért "Hétház" néven ismerték. Még ma is gyakran így emlegetik. A Petőfi utca nyugati oldala később épült.

A Pálfa beltelkéről 1860-ban készült térkép még nem tünteti fel a Teleki, Damjanich és Deák utcát, továbbá a Wesselényi északi részét, és a Petőfi utca nyugati oldalát. Ebből arra következtethetünk, hogy ezek az utcák akkor még nem léteztek.

A Wesselényi utca (Lüdvesztó) déli részén levő néhány ház építési időpontja egybeesik a Zrínyi utcáéval. (1840) Az utca északi részén található házak 1860 után, az újabbak pedig a házhelyek kiosztásakor, 1925-től épültek.

A Teleki utca építkezése az 1870-es években kezdődött az utca északkeleti bejáratánál az első 4 házzal, (Tüdő, Szőke, Horváth, Hordó) majd folytatódott délnyugati irányban. Az utca nyugati szakasza, (Csaplár Jánostól) 1926-43 között épült.

A Deák utca 1880-ban, a Damjanich és Petőfi utca nyugati oldalának beépítése pedig az 1900-as években indult meg.

Az utcák beépülésének időpontját a házak mestergerendáiba vésett

évszámok őrizték meg az utókor számára.

Néhány számadat a lakosság alakulásáról. 1811-ben: 1160 a lakók száma. Vallási megoszlása: 545 ref. 376 róm. kat., 232 ág. ev., 7 izr.⁴ Alig két évtizeddel később, 1829-ben: 1236. Vallási megoszlása: 447 róm. kat., 579 ref., 192 ág. ev., 18 izr. („Az zsidó, lótása futása által szerzi élelmét”.) Ugyanez évből származó feljegyzések szerint: 69 telkes, 104 kisházás, 28 zsellér, 5 nemes és 48 mesterember, akik közül 38 takács. Házassági kötelékben élő párok száma: 258. A lakóházak száma: 186. Ebben az időben földesuruk Apponyi József, akinek minden terményből az ötödrészt adták.⁵ (Ebben az egyházé is szerepel.)

Az első cigányok 1910-ben jelentek meg Pálfán. Névszerint: Orsós, Bogdán és két Kalányos nevű család, akik a volt Csibeházzal szemben, közel a jelenlegi termelőszövetkezet istállójától nyugatra levő halmon építették putrilakásukat. E négy család 1912-ben volt megalapítója a mai cigánytelepnek a Sió bal partján. A telep a cigányok szaporodásával arányosan nőtt. Volt idő amikor e telepnek 135 lakója volt. A szorgalmasabbak már nem elégedtek meg a putrilakással, hanem kisebb lakóházakat építettek. Akik az 1945-ös földosztáskor földet kaptak, földműveléssel kezdtek foglalkozni, ma pedig a termelőszövetkezet tagjai. Akad még olyan is, aki famunkával, vagy alkalmi munkával foglalkozik, de kéregető már nincs. A cigány telep felszámolása már folyamatban van. (Nem nyújt tet-szetős látványt a Vajta felől érkezőnek.) A cigány családok száma 45, ebből még 11 lakik a telepen és 34 a faluban, saját házukban. Gyermek-eiket rendszeresen járattják iskolába. Általában évenként 50-60 cigányta-nulója van az általános iskolának. Az óvodakötelesek is szép számmal látogatják az óvodát, ahol könnyen megtanulják a magyar nyelvet, és félénkségük feloldódik a falusi gyermekek társaságában.

7. AZ 1848-49-ES SZABADSÁGHARC

A független magyar kormány belügyminisztere 1848. május 16-án, majd június 28-án sürgeti a nemzetőrség megszervezését, melyből legalább 2000 katonát lehessen biztosítani megyénkből. E sürgetés készítette Fördös István főszolgabíró a következő szigorú parancs kiadására, amely Pálfától nem messze, Uzdon kelt.

„Polgárok”!

„Nincs helye az alkudozásnak többé, menni kell! Nem magyar, aki hazája védelmében alkudozik, gyalázat a fejére a gyáva fattyúnak, ki tovább tűnődik. Július 3-án estve Tolnán kell lenni a szt-lőrinci, pálfai, simontornyai egész és heány nélkül kiállítandó csapatoknak.¹”

E felhívás értelmében a községek népességéhez mérten, igazságosan, minden 82 lakos után kellett egy nemzetőrt kiállítani. Pálfára 15, Pálfapusztára 2, Rácegresre 1 jutott. A létszámot önként jelentkezőkből és sorshúzás útján állították össze. Az alkalmasnak talált nemzetőrök csak rövid időre távozhattak el a községből, az elöljárók engedelmével.² Nemzetőreink első próbálkozása balul ütött ki, mert az ókéri táborból két Tolna megyei zászlóalj megfutott. E csorbát a pákozdi útközetben a Perczel testvérek vezérlete alatt az összeállított új zászlóalj kiküszöbölte vitéz magatartásával.

Jellasics, horvát bán serege szeptember 10-én három oszlopban tört be az országra, körülbelül 40 000 főnyi sereggel és Buda felé haladva, Sukoró és Pákozdi között szeptember 29-én vereséget szenvedett.

Tolna megye főispánja általános népfelkelést rendelt el, melynek eredményeképpen október 3-án Simontornyán mintegy 14 000 tolnai népfelkelő állott Csapó Vilmos őrnagy parancsnoksága alatt. Élelmezésükhöz a szomszéd községek is hozzájárultak. Pálfa október 3-án 144 db, október 4-én 100 db egész kenyeret juttatott a csapat élelmezésére.³

Október 6-án e csapat Ozoránál, Simontornyánál és Sárszentmiklósnál zárta el Roth tábornok visszavonuló seregének útját.

Az ozorai fegyverletétel után, október 7-én Simontornya 5 kétlovas és 1 négylovas előfogatot adott, amelyen a dunaszentgyörgyi felkelt nép máháját Pálfára szállították. A kormány újból népfelkelést rendelt azzal a felhívással, hogy csak összeírt nemzetőröknek és az újoncnak kell a bácskai táborba vonulni, mivel Bács megyébe betörték a rácok, és nagy pusztítást végeztek. Pálfának 10 nemzetőrt és 22 újoncot kellett a verbászi táborba küldeni. Az újoncok elbírálásánál kitünt, hogy Pálfa kettővel kevesebbet küldött, és ezért pótlásra utasították a községet, de helyettesítést nem fogadtak el.⁴

Az események gyors pergése nem a győzelmet, hanem az augusztus 13.-i világoosi fegyverletételt hozta a szabadságért harcoló magyar nemzetnek. Augusztus 24-én már az új főszolgabíró, Forster István Györkönyből elrendeli, hogy a pártütők legyőzése után hazatért honvédeket és fegyveres egyéneket a rendellenességtől és kicsapongásoktól tiltsák el, és a rendetlenkedőket kísérjék be. Az egész ország szigorú katonai megszállás alá került. A világoosi fegyverletétel után elég gyakran vonultak át császári csapatok Pálfán is. Részükre többször kellett előfogatot adni, hol Kálozdig, hol Kölesdig. A Simontornyán tartózkodó császári katonák élelmezéséhez Pálfának is hozzá kellett járulnia.⁵

A szabadságharc leverése után még több éven át lovas vagy gyalogos tisztek járták az országot, hogy csend és rend legyen, mert érezték, hogy népünk igaz hazaszeretétét megtörni nem tudták.

Albrecht főherceg helytartó körutazást végzett, hogy meggyőződjék a rend, a békesség helyreállításáról és a nép dinasztikus hűségéről. Simontornyáról a pálfai határon át Sárszentlőrincet és Kölesdet érintve Szekszárdig hajtattott négylovas hintón. A kivezényelt lakosság némán szemlélte az előttük elhaladó főherceget.⁶

8. A BACH-KORSZAK ÉS A KIEGYEZÉS UTÁNI KORSZAK AZ I. VILÁGHÁBORÚIG

A világosi katasztrófa utáni időszak Bach osztrák belügyminisztertől kapta nevét. Célja az egységes osztrák császárság megalapítása, és Magyarországnak a császárságba való beolvasztása volt.

Új szervezet kiépítése vált szükségessé az abszolutizmus védelme érdekében. Megkezdték a forradalomban részt vett személyek üldözését és bebörtönzését. A szabadságharc alatt hivatalokat vállaló hazafiak menekülni és bujdosni kényszerültek. Fördös Istvánt, a megye másodalispánját halálra ítélték., de az ítéletet várfogságra változtatták, és Theresienstadtba szállították.¹ 1860-ban kiszabadult, tiszteletből újra megválasztották másodalispánnak, de öreg korára való tekintettel nem fogadta el.²

Az 1848-as szabadságharc véget vetett a jobbágyrendszernek. Megszűnt a földesúri teher. (Robot, stb.) Az 1848-as törvények megváltoztatták az uraság és a jobbágy közötti viszonyt. Az egyenlő adózás általános örömet keltett. A nép örömmel foghatott a föld megmunkálásához, mivel az a telek, amit eddig az úrbéres családjával úrbéres v. jobbágytelekként művelt, saját tulajdonába ment át. Az állam földtehermentesítési kötvények alakjában fizette a megváltási árat.³ E megváltási ár részben megtérült az államnak a fogyasztási cikkek: só, stb. árának felemelése révén.

Az. 1848. évi márciusi törvények értelmében csak az úrbéres és úrbérpótló szerződéses földek szabadultak fel a feudális terhek alól. A legnehezebb kérdés: végül is mit kell tekinteni „úrbéres földnek”, hogy milyen földek sorolhatók az „úrbéres és úrbérpótló szerződéses” földek fogalma alá. Nemcsak úgynevezett „úrbéres földek” voltak eddig a parasztek használatában, hanem nem úrbéres földek is. Ezért az úrbéres földek jellegének eldöntése fontos alapkérdés volt. Ha nem „úrbéres földnek” minősítették a szántóföldet, akkor a legelőilletménytől is elestek a parasztek.

Az 1848-i törvények nem írták körül pontosan az „úrbéres” illetve „úrbérpótló” szerződéses földek fogalmát, sőt a jobbágykézen talált föld egyötödének sorsáról egyáltalán nem határoztak. A hűbéri viszonyokat felszámoló törvény mellőzte a nincstelenek földhöz juttatását.⁴

A pálfai úrbéresek mint úrbéres telket művelték a „Zsombékot és Papdúlót”. Amikor az úrbéres telkeket kiosztották, megjelent Hüber tiszttartó és kijelentette, hogy a fent említett két dűlőt visszatartja az uradalom számára, mivel ezek jó minőségű táblák, és helyettük a Felsőszigetet adja úrbéres telek gyanánt. (A Felsősziget nem volt úrbéres telek, sem telki föld, hanem legelő és új feltérés.) Első lépése az volt, hogy felmérte a Felsőszigetet és a karókat kitűzette. Kovács és Csajági volt jobbágyok tiltakozásuk jeléül a kitűzött karókat eltávolították. A viszálykodás során Hüber tiszttartó egyszerűen úgy döntött, hogy a „Zsombékot és Papdúlót” nem minősíti úrbéres teleknek, azzal az indokkal, hogy valami más címen művelték e két táblát, és ezért a helyettük felajánlott Felsőszigetet sem osztatta ki.⁵

Ezek és hasonló minőségű kisajátítások teremtették meg a paraszti osztályharc új, már-már ellenállásszerű formáját. 1871. évi országgyűlésen Kiss János képviselő előterjesztette, hogy minden telket, - amiért a földesúr kármentesítést kapott -, juttassanak a jobbágyok tulajdonába.⁶

Az akkori pálfai plébános úgy állítja elénk Hüber tiszttartót, mint a földesúr leghűségesebb alattvalóját. A következő feljegyzés olvasható róla: „Hogyan adhatott az uradalom ilyen családnak kenyeret, mint Hüberéknek”?⁷ Hűsége az uradalom felé, és gyűlölete a most már saját földjüket művelő volt úrbéresek iránt, jutatta kiváltságos helyzetbe.

Az úrbéri telkeseknek 53 5/8 telke, a 109 kisházasnak 13 5/8 telke, az egyházaknak, tanítóknak, jegyzőnek pedig 4 telke volt. Az összes úrbéri telkek száma: 71 2/8. A legelő elkülönítésénél egy telek után 6 hold legelőt juttattak, (1 hold 1200 ölben számítva) ezért a 71 2/8 telek után kiosztottak 427 kis hold és 600 öl legelőt. A legelő végleges elkülönítése 1859-ben fejeződött be.⁸ Az elkülönített úrbéri legelőterület a Legeltetési Társulat - mint az úrbéresek (telkesek) jogutódja - kezelésébe került. Továbbá hatáskörébe tartozott még: a község állatainak legeltetési ügye, a legelőgondozás és az apaállatok tartása. A felszabadulás után Legeltetési Bizottság néven működött tovább.

Amikor 1960 januárjában a két termelészövetkezet egyesült, a Legeltetési Bizottság kezelésében levő ingó és ingatlan vagyon a termelészövetkezet örökös használatába került.

A község lakosságának száma 1859-ben: 1464 fő volt. Vallási megoszlása: 575 ref., 519 róm. kat., 345 ág. ev., 25 izr. Járási székhely: Hőgyész, utolsó posta: Cece.⁹ 1891-ben: 1897 fő a lakók száma.¹⁰

A kiegyezés sem változtatott a község politikai arculatán, mert utána is a 48-as politikának harcosai maradtak. Az olvasókör is a „48-as” nevet viselte, csak az 1900-as években vette fel a „Polgári Olvasókör” nevet. Az olvasókör két ízben is Mányoki József házában volt a Kossuth Lajos utcában. (Ma Farkas István háza.)

Pálfa a kölesdi választókerülethez tartozott. A képviselő - (követ) - választás győzelme, vagy kudarca már jóval a választás előtt izgalomban tartotta a község lakosságát. Szavazati joga csak annak volt, akinek állami adója meghaladta a 20 forintot.¹¹ Két párt versengett: a kormánypárt és a 48-as függetlenségi párt. A környék német lakossága többségében a kormánypártra, a magyar lakosság pedig a 48-as pártra szavazott. Akadt egy-két választó községünkben is, aki a kormánypártra adta le szavazatát: pl. bíró, jegyző. Az egyik emiatt nem került el a tűzbosszút, felgyújtották a házát, a segédjegyzőt pedig nem választották meg főjegyzőnek. Ha a kormánypárti kortes megjelent a faluban, annak gyorsan távoznia kellett, mert testi épsége veszélyben volt. A község politikai beállítottságának hű képviselője a 89 éves korában meghalt Csajági József parasztember volt. Beszédeivel nemcsak helyben, de a környéken is magára vonta a hallgatóság figyelmét.

A kiegyezés utáni időszakban a kapitalista rend fejlődése meggyorsult, de a konvenciók, cselédbérek nem változtak. Bizonyításképpen bemutatok e korból egy „szegődségi” levelet eredetiről, amely 1894. január 1-én kelt Rácegresen, - (Rácegres akkor Strasser Imre polgárdi földbirtokos bérlete volt) - Barkóczi József szekeres-béres részére. A szegődségi levél szerint egy évre (amely január 1-én kezdődik, és december 31-én végződik) a következő a járandóság: 36 forint, tiszta búza: 480 liter, rozs: 960 liter, árpa: 480 liter, tűzifa: 6 m³, kukoricaföld: 1200 öl, kert: 200 öl. Ezenkívül 1 db. öreg és 4 db növendék sertés tartását engedélyezte az uradalom. A „szegődségi” levél első oldalán; "házi törvények" címmel a következő 15 pont olvasható:

- „1-ször. A cseléd kifogás nélkül a tisztnek vagy helyettesének engedelmeskedni tartozik. .
- 2-szor. Cselédnek a majorból távozni - semmi időben, sem ünnep, sem vasárnapon - engedelem nélkül nem szabad.
- 3-szor. Dolgozni a szükséghez képest köteles minden időben, tekintet és észrevétel nélkül, még vasárnap is.
- 4-szer. Átveendő ökrei is szerszámairól mindenki felelős, azért a szándékos vagy hanyagságból eredő károkat megtéríteni köteles.
- 5-ször. A cseléd kimérendő szegődségi gabona kimutatandó marhahajrás, úgy takarmány ellen kifogást nem tehet.
- 6-szor. Lúdtartás tilos.
- 7-szer. Kukoricacsöszst a rendelkező tiszt jóváhagyásával fogadni kötelesek.
- 8-szor. A cselédek a gazdászat bármely majorjába dologra menni tartoznak, ha lakhelyükön kívül folytonosan két hétnél maradni rendeltetnek, pótlékot nyerendenek.
- 9-szer. A cselédasszonyok tartoznak kivétel nélkül, az előforduló belső munkára az urasági és tisztí lakhoz menni, ha kívántatik kerti munkára is 12 nap.
- 10-szer. A béresek sorozat szerint ökrérszkedni tartoznak, azért az ökrök által teendő károkat az illető ökrészek tartoznak kifogás nélkül megtéríteni.
- 11-szer. A juhászok a közbejövő szünórákban dolgozni, és a szükséghez képest e gazdászat más majorjaiba is menni pótlék nélkül tartoznak.
- 12-szer. A cselédek éjjeli örökként, a kirendelő helyekben sorozat szerint tartoznak szolgálatot tenni.
- 13-szor. Részegedés, káromkodás és egymás közötti czivódás szoroson tiltatik.
- 14-szer. Ha valaki lopásban - a vagy más által tett lopás eltitkolásában utolértnék, - úgy ha valamelyik ezen alapszabályok, valamelyik pontja ellen vétkeznek, vagy pedig ellenszegülne, azonnali elbocsátás által büntettetik, minden nekie e gazdászatból járó fizetése elveszvéen, a több kivettet pedig visszafizetni tartozik.
- 15-ször. Ha a gazdaság árpa illetmény helyett ugyan olyan mennyiségben kukoricát, rozs helyett pedig II-od rendű búzával kevert rozsot mér, az ellen a cseléd kifogást nem tehet.”

E pontok végigolvasása alapján megállapítható, hogy csak kötelességet szabnak, de jogot nem adnak.

Hasonló életkörülmények között éltek a részes aratók is, akik közül kevés család élvezte a téli örömök egyikét, a disznóölést. Nem volt sok azok száma, akik egy 70-80 kg-os disznót is vághattak. Erre utal Gyurica Péter disznóölési tréfája is, amivel az akkori idők szegénységét állítja elének. Gyurica Péter a Zrínyi utcában lakott és tréfás tetteiről volt ismertes.

A disznóölés iránti vágyakozása szülte a következő tréfát: ősszel, amikor a disznóölés időszaka beköszöntött, kertjében leszalmázott egy káposztás követ és pörkölte.¹² A szomszédok irigylelve figyelték a pörkölőről felszálló füstöt azzal a megjegyzéssel: „Na Gyurica Péter is vág disznót!” Persze turpissága rögtön kiderült.¹³ Ma a legtöbb család 2 disznót, de van aki 3-at is vág.

A szegény életkörülmények váltották ki országszerte 1905-1907-ig az arató-, cséplő- és cselédsztrájkokat. A megye területén 1905 június közepén több községben és pusztán indult meg a mezőgazdasági munkások sztrájkja. Az Apponyi uradalom sem került el a sztrájkokat. Rácegresen, 1905. június 28-án arató-, (Strasser Imre bérlő idejében) Nagytormáspusztán 1905. augusztus 10-én cséplő-, 1907. március 20-án Apáti-pusztán pedig cselédsztrájk volt.¹⁴

A pálfai részes aratók sem tétlenkedtek, hisz sok volt a földnélküli, vagy kevésföldű ember, akik kénytelenek voltak elszegődni részes aratónak a 10. részért, és csépelni 4 %-ért. Elhatározták, hogy ennyiért nem dolgoznak, csak munkabér javítás mellett hajlandók munkát vállalni.

1905. július 2-án Sebestyén Gábor pálfai lakos 16 pontból álló beadványt szerkesztett Székesfehérváron lakó ügyvéd rokonával, és átadta Gyimóti Mihály részes aratónak, aki ezt eljuttatta Rieder Ödön kasznárnak. Az uradalom nem késlekedett feljelentésével, a volt gyönki járás főszolgabírójához. Az ügy kivizsgálása a helyszínen történt. A vizsgálat folyamán egyezség született az uradalom és az aratók között; az aratórész megmarad mint eddig, de minden behordott kepe (kereszt) után a munkáltató 3 krajcárt fizet. Az 1905-ös aratósztrájkot így részben eredményesnek mondhatjuk. A sztrájkot irányító Gyimóti Mihályt a következő év részesaratóinak névsorából Rieder kasznár törölte, de a rácegresi aratók „bandagazdának” fogadták.¹⁵

Ebben az időben nemcsak a mezőgazdasági munkások sztrájkja jelezte országszerte a nép nyomorát, hanem a külföldre kivándorlók serege is. Ifj. Leopold Lajos: „Gyáarak nélkül” c. tanulmányában egy pusztuló megyének (Tolna) képét állítja elénk, amelyről így ír: „Ez az ősi föld mégis egyre jobban veszti népességét”.¹⁶ Az útlevelek száma állandóan nő: 1907-ben 11000 ember vándorol ki, ez azt jelenti, hogy minden 25. Tolna megyei ember hagyta el szülőföldjét.¹⁷

Pálfáról is 1905-1914-ig több családfenntartó és családalapítás előtt álló fiatalember távozott Amerikába. Számuk 25-re tehető. Néhány vissza is tért közülük.

Talán az egész megyében egyedülálló az 1912-es aratósztrájk, amelyet Barkóczi József pálfai arató szervezett. Oka a rossz termésátlag volt, mert holdanként 5 q búza és 2 q rozs termett. Ez még a kettőzőnek a bérét sem biztosította. Az aratási munka megtagadása miatt a gyönki járási főszolgabíró az aratókat 25-25 napi elzárásra ítélte, azzal a kitételrel, hogy 8 napon belül megfellebbezhetik az ítéletet. Az aratókból hiányzott a szervezetség, mert másnap reggel az ítélet hatására lógó fejjel fogták a kaszát és arattak. Ez az ítélet felfüggesztését vonta maga után. Barkóczi József a fellebbezés mellett döntött. Kérte társait, hogy csatlakozzanak annál is inkább, mivel Németh István éjjeliőr a főjegyző lakásán lefolyt beszélgetést kihallgatta, ahol a szolgabíró úgy nyilatkozott, hogy az aratók fellebbezése nem lenne eredménytelen. Barkóczi ezt továbbította társainak, de ők mégis tovább arattak.

A vihar elcsendesedett, maradt minden a régiben. Egyik nap az uradalom mindenható igazgatója Kollmann Gyula behívatta Barkóczi Józsefet, aki akkor még fiatalember volt, (édesanyjával élt együtt) és közölte vele a következőket: „Miért. kér maga 60 arató részére, miért nemcsak magának?” „Magamnak nem kérek, mert csak ketten vagyunk édesanyámmal, de hogyan éljenek meg azok, akik heten vagy nyolcan vannak ilyen csekély keresetből?”¹⁸

Az 1912-es aratósztrájk nem hozott eredményt. Nagy távlatból elemezve is részvételtőek az események, de vigaszt nyújt, hogy ma a volt uradalmi földeken is pálfaiak aratnak, de már nem a 10. részért.

A falu parasztsága sem dicsekedhetett fejlett mezőgazdasággal, magas termésátlaggal, s ez az életmódjukat is erősen befolyásolta. Talán ezért is meglepő az, hogy ebben az időszakban mégis 4 kocsmája és 2 mézárszék volt a községnek.

A mai Takarékszövetkezet elődje az 1905-ben létesült Hitelszövetkezet volt, Précsényi Sándor ref. tanító indítványára alakult. E szövetkezet könyvelési teendőit is ő végezte. Az első Hangya-üzletet 1909-ben, az akkori tanítók és papok kezdeményezésére hozták létre, a már meglévő 5 zsidóbolt mellett.

Községünkben is végrehajtották az 1909. évi törvénycikk alapján a kataszteri kiigazítást, és ezzel kapcsolatosan aranykoronában állapították meg a kataszteri tiszta jövedelmet művelési ágak szerint. A földeket 8 osztályba sorolták. (Minőségi osztályozás.)

A következő kimutatás teljes képet nyújt községünk határáról:¹⁹

Ebből az 5296 kat. hold és 110 öl területből 2908 kat. hold az uradalomé.²⁰ Egy határkiigazítás során 1923-ban 5 kh. és 1490 öllel növekedett meg a község határa, és ezért lett 5302 kh. Jelenleg is ennyi, ebből 298 kh. a belsőség.²¹

A község birtokviszonya az 1941. évi Megyei Statisztikai Hivatal adatai szerint:

Az 5302 kat. hold összterületből 1 nagy- és 3 középbirtok, területe 3194 kat. hold, míg a 483 kisbirtok összterülete 2108 kat. hold volt. A 3194 kat. holdból az Apponyi uradalom tulajdonát 2579 kat. hold alkotta. (Csak a pálfai határban.) A kisbirtok közül csupán 137 az 5 kat. holdon felüli - 1507 kat. hold területtel - 115 pedig 1 kat. holdon aluli. A birtokok rendkívül elaprózódtak. A 3194 kat. hold területű nagy- és középbirtok 4 tagban, míg a 2108 kat. hold területű 483 kisbirtok 2547 tagban volt. A 487 birtokos közül 188 volt önálló gazda, (ebből 51 az 5 kat. holdon aluli) 245 agrárproletár, 50 cseléd és 4 napszámos.

Osztály	1	2	3	4	5	6	7	8	Össz. terület kh.	Kat. tisztá jöv. arány k.	Ar. K. átlag
Szántó	301	803	563	814	552	178	61	-	3272	47748	14,59
Kert	-	44	-	32	-	-	-	-	76	1648	21,65
Rét	-	40	99	45	-	-	-	-	184	2927	15,90
Szőlő	-	-	21	18	166	2	6		213	2838	13,41
Legelő	-	322	225	229	63	97	38	14	988	4892	4,95
Erdő	-	-	182	-	-	70	-	-	252	616	2,44
Termő	-	-	-	-	-	-	-	-	4985	60669	12,18
Terméketlen	-	-	-	-	-	-	-	-	311	110 öl	
Összes terület									5296	110öl	
Összes aranykorona									60669 a. k.		

9. AZ 1. VILÁGHÁBORÚ; AZ ÖSZIRÓZSÁS FORRADALOM ÉS A MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG IDŐSZAKA (1914-1919.)

A magyar nép érdekeivel ellentétes volt az 1914/18-as világháború, amelybe a Tisza István által vezetett uralkodó osztály felelőtlensége miatt kényszerült.

A háború megindításakor, a megtévesztő propaganda hatására a háború eszméje hódított a falu lakossága körében. Az első mozgósítás 24-42 évesekre terjedt ki. A háború második felében a 17 - 52 éves korig sorozták a férfiakat. Az 1. világháború a legtöbb családtól súlyos áldozatokat követelt. Az anyagi áldozatok nagy részét a néptömegek viselték, s az óriási véráldozatot is. Kevés férfi maradt a községben. A felmentés alapját a földbirtok nagysága képezte. A háború utolsó évében a falunkból bevonult dohánytermelők felmentést kaptak a községi előljáróság javaslatára. E felmentés 8-10 hónapra szólt. (Március 1-től, december 31-ig.) Az aszszonyok és gyermekek megerőltető munkát végeztek, és olyan munkakört tölthettek be, amely férfierőt igényelt volna. Mindenki a háború befejezését várta. Az elkeseredést növelte a hősi halottak száma, amely a háború végéig 65-re emelkedett.¹

Az ellátás mindjobban romlott a frontokon, a hátszágban pedig egyre tűrhetetlenebbé vált az élelmiszer és egyéb közszükségleti cikkek hiánya. A rekvirálások, a hadisegélyek körüli visszaélések, az osztályellentétek, az orosz forradalom hatása készítették elő a talajt az október végére kibontakozó 1918-as öszirózsás polgári forradalom számára.

A nép kezdetben bizott a hatalomra jutó Károlyi-kormányban. Nyilatkozatban foglalt állást a földreform mellett, és ígéretet tett számos szociálpolitikai intézkedés meg tételére is. Az ígéretnek legtöbb esetben nem valósultak meg.

Az öszirózsás forradalom hírére a harcterekről megindultak a katonák

az otthon felé, felélénkültek a háborúellenes mozgalmak. A nép jogot és békét követelt. Sok helyen, - pl. községünkben is, sajnálatos módon -, az üzletek fosztogatását tekintették az első forradalmi tettnek. November 1-én itt is két zsidóüzletet fosztottak ki. (Steiner és Herczog.) Az utóbbiét fel is gyújtották. A burzsoá kormány bírói eljárást indított a gyűjtogatók és fosztogatók ellen, de a Tanácsköztársaság idején megszüntették azokat, mert tettüket a mindennapi kenyér megszerzése érdekében, kényszerből követték el.² Ezek az események is hozzájárultak ahhoz, hogy a faluba érkezett rendfenntartó alakulat letartóztatta Schmidt Gyimóti József, Török István és Koczka János hazatért katonákat mint forradalmárokat, és bekísérte őket Budapestre a Margit körút 85 sz. alá. (Ma: Mártírok útja.) A hadbírószáki kihallgatáson tudták meg, hogy „államhatalom megdöntésével” vádolják őket. A Tanácsköztársaság kikiáltása után azonnal szabadon bocsátották a letartóztatottakat. A fogvatartásuk idejére katonai zsoldfizetést kaptak.³

A forradalom győzelmével megszűnt a Habsburgok 400 éves uralma, s november 16-án kikiáltották a köztársaságot. A munkanélküliek és a leszerelt katonák sorsával nem törődött senki. Általában olyanok voltak a körülmények, hogy szervezett vezetőre volt szükség, amely megmutatja a tömegnek a kivezető utat. Ezt a feladatot vállalta az 1918. november 24-én megalakult Kommunisták Magyarországi Pártja.

Pálfán is beállt a csend, nyugalom és megindult a szervező munka. E munkát elsősorban Gonda (Goldgrüber) Sándor és Goldgrüber Simon kommunisták végezték. Létrehozták a helyi Nemzeti Tanácsot, amely nem vált forradalmi szervvé. Elnökévé Csóka János pálfai lakost választották, aki ezt megelőzőleg a községnek 15 éven át pénztárosa volt. A választógyűlésen 200-nál is többen vettek részt. A gyűlést a volt róm. kat. iskolában tartották. (Ahol ma az orvoslakás áll.) Egy 20 főből álló polgárőrség megszervezéséről sem feledkeztek meg, amelynek parancsnoka Pintér István leszerelt zászlós, a község segédjegyzője volt.

A Tanácsköztársaság megalakulása után a három felekezeti iskolát egy igazgató vezetése alatt államosították. A községi előljáróságban, a nemzeti bizottságban benn maradt a főjegyző és a bíró, de tevékenységüket a munkás-paraszt - katonatanács ellenőrizte. Ahol ezek még nem működtek, ott földmunkás szakszervezet gyakorolta az ellenőrzést a község vezetői felett.

Pálfán is 332 tagja volt a földmunkás szakszervezetnek, az akkor 1907 főt számláló községből. ⁴

Az ideiglenes burzsoá kormány kidolgozta a választásról szóló törvényt, de szavazásra nem került sor. A választás 1919. április 7-én zajlott le.

Az ellenforradalmi elemek a Tanácsköztársaság egész időszakában aknamunkát folytattak. Pálfán azt híresztelték, hogy a munkás-katona és földmunkás tanácsnak csak szervezett munkások lehetnek a tagjai. Az eredmény az volt, hogy májusban a nem szervezett munkás tanácsstagok lemondtak. A megyei intéző bizottság ezzel kapcsolatban elvi jelentőségű határozatot hozott." A pálfai község tanácsának lemondását - szól a vég-határozat - tudomásul nem vettem, mivel annak oka az a téves információ volt, hogy tanácsstag csak szervezett munkás lehet. Ez nem áll. Lehetnek a tanácsban nem szervezett kisközségek közül is. Kérem és utasítom tehát a tanácsot, maradjon meg helyén és vezesse a községet továbbra is odaadással." ⁵ A május 22-én kelt határozatot május végén ismertették a pálfai tanácsülésen. A tanácsstagok visszavonták lemondásukat és továbbra is munkálkodtak községünk érdekében.

Ezután az ügyintézés a falusi tanácson belül létrejött intéző bizottság hatáskörébe került. A szociális kérdések megoldása során a megyei intéző bizottsághoz beérkezett lakásügyi panaszokra a pálfai tanács is utasítást kapott: „Utasítom - hangzik a levél -, hogy a lakásigénylő szegény nép érdekében kövessen el mindent, hogy minden család tisztességes lakáshoz jusson, szükség esetén saját hatáskörében lakásokat rekviráltasson és oda a hajléktalan családokat költöztesse be.

Különösen figyelmébe ajánlom özv. Kaszás Györgyné, Borsós Istvánné, özv. Bucsik Jánosné, Genczler János, Genczler György (rokkant) és Göcz Vilmos lakásügyét.

Hangsúlyozom, hogy a falusi tanácsok elsősorban a községük proletárságának érdekeit tartoznak szolgálni. Intézkedéseikért testületileg, de elsősorban egyénileg a fejükkel felelősek.

A fentiek ügyében tett intézkedésről azonnal tegyen jelentést.
Szekszárd, 1919. április 29.

A megyei intéző bizottság nevében:
Dick pol. oszt. vez."

Az öregekről való gondoskodásról is kért jelentést a községtől a megyei intéző bizottság. Pálfa ez ügyben 4 rászorultat jelentett.

A pusztai cselédek és részes aratók földhöz nem jutottak, mivel földosztás nem volt, és termelészövetkezet sem alakult. Továbbra is az uraság földjén kényszerültek dolgozni. De, hogy helyzetükön némiképpen javítsanak, elzavarták Zöld János intézőt, és helyébe Diósy Endrét tették.

A fejlemények alakulását általában a község szegényebb rétege, főképpen az uradalmi cselédek, és a részes aratók kísérték figyelemmel. A sajtó útján értesültek a kollektív szerződésről. Eddig Pálán a 10. részért arattak és 4%-ért csépeltek. A most megjelent kollektív szerződés szerint az aratást a 8. részért, a cséplést pedig 5 %-ért végezzék. Kültelken 7. részért az aratást, 6 %-ért a cséplést.

Az aratás időszakában naponta az arató 1 liter, a kettőző 1/2 liter bort kapott. Meghatározta, hogy egy részes aratónak 1200 öl kukoricaföld jár, amiért semmiféle ellenszolgáltatást nem kell végezni. A takarmánykaszállásért a 3. rész jár. Az arató- és cséplőrészt az uradalomnak ingyen kellett a munkások otthonába szállítania.

A Tanácsköztársaság bukásával megszűnt a kollektív szerződés, és a munkások újból a Tanácsköztársaság megalakulása előtti nehéz helyzetükbe kerültek vissza. Augusztus 1-én megbukott a 133 napig tartó hősies erőfeszítéssel küzdő Tanácsköztársaság. Nyomába a fehérterror lépett, s a szakszervezeti kormány megalakulásával, (Peidl) lényegében a fasizmust vezette be hazánkban. Egymás után vonta vissza azokat a legfontosabb rendeleteket, amelyeket a tanácskormány hozott. 1919. augusztus 6-án alakult a Fiedrich kormány, amely „földreformot, keresztényszocializmust” és ennek jegyében „jólelkű kenyéradó gazdát” ígért a munkásoknak, a béreseknek, a mezőgazdasági cselédeknek.⁷

A terrorcsapatok járták az országot, a megyét. Simontornyán is megjelent a Prónay-különítménynek egyik csoportja, sőt maga Prónay is. E csoport felelősségre vonta Simontornyán és környékén azokat, akiknek valami része volt a forradalomban, vagy megbízatása a Tanácsköztársaság idején. Községünkben a különítmény első hírnöke Francia Kiss Mihály őrmester volt két beosztottjával. Hogy a lakosság tudomást szerezzen jövetelük céljáról, Weisheidt János uradalmi kovácsot véresre botozták,

mert 1919-ben a május elseji felvonuláson ő vitte a vörös zászlót. Több alkalommal keresték Gonda (Goldgrüber) Sándor kommunistát, aki Tamásiban vörösőr századparancsnok volt.⁸

Az üldözések, internálások börtönbüntetések sem tudták a forradalom eszméit megsemmisíteni.

10. AZ ELLENFORRADALOM ÉVTIZEDEI ÉS A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ (1920-1945.)

Horthy Miklós 1920. március 1-i kormányzóvá választása után hazánkban bel- és külpolitikai téren bizonytalanná vált a helyzet. Az ország gazdasági válsággal küzdött. Az uralkodó osztályokban ellentétek mutatkoztak, a Habsburg restaurációs legitimista csoport és a trónfosztást előkészítő, IV. Károly visszatérését akadályozó kormányzói párt között.

A Bethlen-kormány stabilizációs törekvése a külföldi nagytőke segítségével igyekezett feltartóztatni az egyre mélyülő gazdasági válságot, de ez csak részben sikerült.

A szegény nép nyomorúságos helyzetének enyhítése céljából hangoztatták a földosztást. Nagyatádi Szabó István földművelésügyi minisztersége idején 1920-ban jelent meg a földosztásról szóló törvény. Az Apponyi uradalom az 1920-as földreform kényszerítő hatására leadta az Alsószigetet, a Szilvásdűlő, a Hegyrejáró és a Hamarászó egy részét. Kiosztottak 434 kat. hold földet, amelyből 230 pálfai család 342 kat. holdat kapott, és 80 bikácsi család az Alsószigetben 92 kat. holdat.¹ A földet 1923 őszén osztották, bizonyos szociális körülmények figyelembevételével. Egy-egy családnak, 0,5-3 kat. holdig adtak. Az első világháborúban kitűnt vitézeknek nagyobb területet juttattak, s így vitéz Szabó József is 10 kat. holdat kapott az Öreg-hegy szomszédságában.² E földbirtokreform nem oldotta meg az égető problémákat, és ezért nem is hozott lényeges változást. Az emberek továbbra is elégedetlenek maradtak. A község lakossága 1920-ban 1967 fő volt.³

A lakosságot sújtották a különböző címeken kirótt adók. (Út- és pótadó.) A közmunka sem maradhat említés nélkül. A pengőre való áttérés 1926-ban sem oldotta meg a gazdasági válságot, sőt a lakosság életszínvonalja állandóan rosszabbodott. A termelők gabonájukért részben gabona jegyet kaptak, amelyeket csak az adófizetésnél tudtak beváltani.

Az uradalom zöldhitelt vett igénybe, (az elvetett gabona után), de ezzel csak bizonyos ideig tudta elodázni egy-egy birtokrész eladását.⁴ Az uradalmi cselédek nyomorúságban tengődtek. Ez az évi bérük (konvenció) alapján is megállapítható.

Az 1920-as években egy uradalmi cseléd bére a következő volt: 6 q búza, 8 q rozs, 2 q árpa, 1200 öl kukoricaföld, 150 öl kert, 6 m³ fa, vagy 150 kéve rözse, 1 db tehéntartás, amelyhez nyáron legelőt, télen pedig 3 kg szénát biztosított az uradalom. Aki nem tartott tehenet, az naponta 2 liter tejet kapott, vagy annak az árát. A sertéstartás korlátlan volt, amelyhez az uradalom kanászt és legelőt biztosított. Libatartás tilos volt. Az uradalmi gazdák, az iparosok és a parádés kocsisok (grófi és tiszt) bére egyes járandóságoknál eltért az ő javukra.

1936-ban ennél az uradalomnál az alábbi konvenciót mérték: 8 q búza, 8 q rozs, 4 q árpa, kukoricaföld 1200 öl, kert 300 öl, 6 m³ fa, vagy 150 kéve rözse, tehén-és sertéstartás nem változott, továbbá 16 kg só, és évi 40 pengő készpénz. Azok a munkások, akik talajmunkát gépekkel végeztek, szalonnapótlékot, a fogatosok a nyári betakarításnál naponta ½ liter bort kaptak.⁵

A részes aratók sem elégedtek meg csupán a puszta arató- és cséplőrésszel, hanem a falun kívüli munkalehetőségek után kutattak. Érdeklődni kezdtek a földmunka (kubikolás) iránt. Az új kereseti lehetőség állandóan növelte a kubikosok számát. Az 1930-as években már 100-120 kubikos járt vidékre dolgozni. Az aratás és cséplés idejére leálltak, mivel részes aratást és cséplést vállaltak.⁶

A gazdasági válság a kubikosokat is munkanélkülivé tette. Előfordult, hogy az aratás és cséplésen kívül más munkaalkalom nem volt. Nem kétséges, hogy a munkanélküliség a már divott dohánycsempészetnek új lendületet adott, és növelte a csempészek számát. De ne mondjunk szigorú ítéletet azok felett, akik akkor Pálfa nevét jó dohányáról tették ismertté Pécestől- Budapestig. A felszabadulás utáni megváltozott életkörülmények megszüntették a dohánycsempészt is. Ma már csak mint izgalmas emlék él az idősebbekben.

A tehetősebbek, az úgynevezett gazdák, saját földjükön gazdálkodtak, de egyesek nem nagy eredménnyel. Kevés volt a jószágállományuk, a

vetésforgók alkalmazása sem volt szakszerű, összességében nem érdeklődtek az új iránt: Közismert volt még e mondás: „Öregapám is így csinálta!” De a gazdagodás iránti vágy élt a gazdák többségében, és ez leginkább a földvásárlásban jutott kifejezésre. A gazdálkodásból származó évi jövedelem mellett az étkezésben is takarékoskodniuk kellett, (gyakran krumpli és babkása került az asztalra), hogy újabb földdarabot tudjanak vásárolni. Nyugodtan állíthatjuk, hogy ma egy család annyi cukrot fogyaszt, mint az 1930-as években egy utcasor. A földvásárlási gondok ma már megszűntek, az emberek többet törődnek magukkal, és jövedelmüket egyéni életük szebbé formálására fordítják.

A politikai életben is változást hozott az 1931-ben fellépő Független Kisgazda Párt, Eckhárdt Tibor egykori fajvédő politikus vezetésével. Pálfán is népszerű lett e párt, de a képviseléválasztások idején a lakosság politikai állásfoglalása nem volt egységes. Az uradalomtól függő viszonyban élő cselédség és a részes aratók egy része, arra a képviselőjelöltre szavazott, akire a földesúr és tisztkara.⁷

A Darányi- és Imrédy-kormányok idején a nyilasok tevékenysége is megkezdődött. Pálfán is megalakult a Nyilas Párt.

A kulturális élet és a nevelésben az irredentizmus állt a központban, mind az iskolai nevelés, mind a népművelés munkájában. A téli hónapokban, a népművelési előadásokat többnyire a tanítók tartották az iskolában, vagy az óvodában. Farsang tájékán a községi műkedvelők több alkalommal színdarabot adtak elő táncmulatsággal.

Bézi Sándor ref. tanító 1922-ben újjászervezte a ref. dalárdát, (férfi énekkar) amely jóváhagyott alapszabállyal működött. Tevékenységével elég sokat lendített a falu kulturális életén. A dalárdának saját helyisége volt, (Deák utca 1. sz.) ahová folyóiratok jártak, sakkoztak, az udvaron épített tekepálya pedig jó szórakozást nyújtott a nyári vasárnapokon. Télen szépirodalmi könyveket olvastak a saját könyvtárukból. A szokásos énekkari próbákat esténként a volt ref. iskolában tartották. A környék dalosünnepélyein szép eredményeket értek el. Hagyományossá vált az évente megismételt dalárdabál. A dalárda 1939-ben helyi ellentétek miatt feloszlott.⁸

A község nem sokat fejlődött a Horthy-korszakban: mindössze 52 ház

és 1 óvoda épült, 36 házat pedig átépítettek. (A legtöbb esetben a zsüptetőket cseréppel cserélték fel.)

A különböző iparágak és iparosok száma mindig kevés volt, ezért örömmel fogadta a falu lakossága Rábai Ferenc pék mestert, aki 1931-ben elég mostoha körülmények között hozta létre a pékséget. A háziaszonyok körében általános tetszést váltott ki, mivel tehermentesítette őket az otthoni kenyérsütés alól, és ellátta a lakosságot péksüteménnyel.

A parasztság helyzete állandóan rosszabbodott a beszolgáltatási pontrendszer következtében. A beszolgáltatás a lakosság állandó zaklatásával járt. Az első sertésvágás után 3 kg, minden következő vágás után 6 kg zsírt kellett beszolgáltatni. Aki adóját nem fizette pontosan, attól végrehajtás útján szedték be. Az elégedetlenség napról napra fokozódott, s ehhez a falunkban a lakáskérdés is nagyban hozzájárult. (Több házban két család is lakott egy szobában.) E kérdést házhelyigénnyel próbálták megoldani. Mikor tudomásukra jutott, hogy az uradalomra kivetett vagyonszámból 770 aranykorona 56 fillér kat. tiszta jövedelemnek megfelelő földterületet még nem adtak le, házhelyigénnyel léptek fel, amelynek főképpen Magyar István, Magyar József és Szőke János voltak hangadói.

Az igénylés 1941-ben kezdődött, de az uradalom többszöri fellebbezése miatt csak 1944. március 8-án született meg a „Kúriai véghatározat”. E szerint a kastélytól délre fekvő Felső-Zsombékból 34 kat. holdat kell 500 öles parcellákban 105 házhelyigénylőnek kiosztani. 1944. október 1-én az őszi vetés betakarítása után mérték ki a házhelyeket. A házhelyek kiosztása a következő szempontok szerint történt:

1. „Hadirokkantak.
2. Földnélküli mezőgazdasági munkások. (Cselédek, részes aratók.)
3. Törpe- és kisbirtokosok
4. Iparosok és ipari munkások.”

A leendő lakótelep és a falu összekötését szolgáló útnak Barkóczi József páskumi földjét ajánlotta fel, amelyért a Szilvás-dűlőben kétszeres területet kapott.⁹

A háború utolsó szakaszában a lakosság fokozott figyelemmel kísérte a Vörös Hadsereg előretörését, és a háború közeli befejezését remélte, amely 1945. május 8-án be is következett.

A háború áldozatai községünkben:¹⁰

1. Apponyi Géza	Felsőrácegres	26. Ill István	Felsőrácegres
2. Apponyi Sándor	Pálfa-pusztá	27. Koczka József	Wesselényi u.
3. Barkóczy István	Arany J. u.	28. Koch Imre	Pálfa-pusztá
4. Barkóczy István	Hunyadi u.	29. Krekó János	Damjanich u.
5. Balogh József	Deák u.	30. Kajári József	Petőfi u.
6. Bendes János	Rákóczi u.	31. Kocsmár Gyula	Petőfi u.
7. Bóka István	Bocskai-köz	32. Király István	Kossuth u.
8. Borbély Pál	Kossuth u.	33. Kiss József	Lenin u.
9. Bucsik István	Rákóczi u.	34. Kótai József	Wesselényi u.
10. Czinkó János	Pálfa-pusztá	35. Lang János	Felsőrácegres
11. Csaplár József	Lenin u.	36. Leimsieder József	Felsőrácegres
12. Csajági József	Zrínyi u.	37. Molnár István	Kossuth u.
13. Csike János	Petőfi u.	38. Matus István	Felsőrácegres
14. Csiszár Ferenc	Felsőrácegres	39. Monhalt Ferenc	Felsőrácegres
15. Csóka István	Kossuth u.	40. Nagy József	Sziget
16. Farkas János	Pálfa-pusztá	41. Nagy István	Teleki u.
17. Farkas István	Sziget	42. Németh Lajos	Deák u.
18. Farkas István	Felsőrácegres	43. Nyulász Lajos	Wesselényi u.
19. Gyene János	Kossuth u.	44. Nyulász József	Wesselényi u.
20. Gyimóti József	Rákóczi u.	45. Ocsovai József	Felsőrácegres
21. Győri József	Felsőrácegres	46. Patkós István	Bocskai-köz
22. Hermánn József	Felsőrácegres	47. Pilisi János	Kossuth u.
23. Horogh István	Teleki u.	48. Porteleki Sándor	Teleki u.
24. Horváth István	Felsőrácegres	49. Szücs István	Zrínyi u.
25. Imre György	Bocskai-köz	50. Tóth Pál	Felsőrácegres
51. Goldgrüber Sándor	Arany j. u.		munkaszolgálatos
52. Weisz Imre	Kossuth u.		munkaszolgálatos
53. Hadi Pál	Teleki u.		belövéskor szilánkot kapott
54. Borbély Lajos gyermek	Kossuth u.		belövéskor szilánkot kapott

Az alábbiak koncentrációs táborban haltak meg:

55. Goldgrüber Aronné	Arany J. u.	60. Goldgrüber Aranka	Kossuth u.
56. Goldgrüber Adolf	Arany J. u.	61. Goldgrüber Irén	Kossuth u.
57. Goldgrüber Sándorné	Arany J. u.	62. Weisz Mór	Kossuth u.
58. Goldgrüber György	Arany J. u.	63. Weisz Mórné	Kossuth u.
59. Goldgrüber Bernátné	Kossuth u.	64. Róth Ignácné	Rákóczi u.

11. A FELSZABADULÁSTÓL NAPJAINKIG

A felszabadító szovjet csapatok Sárszentlőrinc felől, 1944. december 3-ról 4-re virradó éjjel érkeztek községünkbe. Az élcsapat tovább vonult Simontornya irányában a Sió-csatornáig, ahol a német csapatok védelmi vonalába ütközött. 1945. március 19-én a szovjet erők áttörték a német védelmet és Székesfehérvár irányába haladtak tovább.

A felszabadított Debrecenben 1944. december 21-én megalakult az Ideiglenes Nemzetgyűlés. E Nemzetgyűlés létrehozta a Nemzeti Bizottságokat, amelyek irányítása alatt indult az új élet.

A decemberi Ideiglenes Nemzetgyűlés a paraszti tömegek megnyerése érdekében elhatározta a földreform végleges megoldását. Célja a magyar demokrácia alapjainak megszilárdítása, az ország gazdasági megsegítése, és a parasztság évszázados óhajának megvalósítása.

1945. március 15-én megjelent 600/1945. M. E. sz. rendelet értelmében megszűnt a nagybirtok, és a földművesnép földhöz jutott. Községünkben a Nemzeti Bizottság mellett működött a Földigénylő Bizottság, amelynek tagjai uradalmi cselédek, részes aratók és törpebirtokosok voltak. A 21 tagból álló Földigénylő Bizottság első elnöke: .id. Reményi (Reiser) Rezső, a második pedig Jankovich György volt. A földosztást 1945. április 10-én kezdték, és április 25-én be is fejezték. A Földigénylő Bizottság határozata szerint minden családfő kap 3 kat. holdat, a feleség és a gyermekek pedig még egy-egy holdat. (Pl. egy öttagú család 7 kat. holdat kapott.) A törpe- és kisbirtokosok földterületét kiegészítették 10 kat. holdra. Összesen 2602 kat. holdat osztottak szét.¹ Ebből 2475 kat. hold szántót 363 családnak juttattak, 127 kat. holdat - a pusztá belterületét és az 1944-es házhelyosztáskor fennmaradt Felső-Zsombékot 500-750 öles parcellákban 180 házhelynek mértek ki.² Az uradalmi épületeket - a kastély, 6 lakóház, 1 tehénistálló és a magtár kivételével - lebontták, és a bontási anyagot megváltási ár fejében szétosztották.³

Az új gazdáknak az első időszakban sok nehézséggel kellett megküzdeniük. Hiányoztak a gazdasági felszerelések, a szükséges igásállatok, stb.

A pártok megalakulása is ebben az időben kezdődött. Községünkben elsőnek említjük a Szociáldemokrata Pártot, a Kisgazda Pártot, a Nemzeti Paraszt Pártot, majd a Kommunista Pártot, amelyet 1945. október hóban id. Magyar József 18 taggal szervezett. Ő volt az első párttitkár is, akit a következők követtek: Sárközi János, Szakács István, Szabó Ferenc, Tóth József, Simon Gyula, Tarr József és Halász István.

Közvetlen a felszabadulás után több család költözött a kastélyba. 1949-ben a kastély üres szárnyát a Zeneművészek Szakszervezete vette igénybe, üdülés céljára. 1951- 54-ig a már teljesen lakatlan kastélyban iskolát szerveztek Földműves-szövetkezetek ügyvezetői részére. 1954-ben Egészségügyi Gyermekotthont létesítettek beteg gyermekeknek. A gyermeklétszám állandó növekedése miatt, a kastélyt 1962-ben egy új keleti és nyugati szárnyal bővítették.

Jelenleg a gondozottak száma meghaladja a 300-at. Az intézetben a gondozó nővérekkel együtt 161-en dolgoznak. A gondozó nővérek legnagyobb része helybeli, akik türelmükkel, kitartó munkájukkal teszik némiképpen szebbé, az amúgy is nagy részvétet keltő gondozottak életét. Az intézetet alapítása óta a következő igazgatók vezették: Kelédi Ferenc, dr. Simon Ödön, dr. Csonka István, Orosz István és jelenleg dr. Varga Lóránt.

Az Újtelep beépülése 1946-ban indult, mert építési lehetőség addig nem volt, részben anyagiak, részben házhelyhiány miatt. Ma megcsodálhatjuk az Újtelepet a maga szépségében, ahol a felszabadulás 24 éve alatt 180 új lakóház, egy közel másfélmillió forintos költséggel művelődési ház, és egymillió forintos költséggel vendéglő is épült. Az új községrész szép, tágas és egészséges település.

A művelődési ház 1967-ben épült, avatása 1968. február 20-án volt, amelyen a falunk szülötte, Bézi Sándor ált. isk. tanár által vezetett paksi népi táncegyüttes nagyszerű műsort adott. A „Körisfa” nevet viselő vendéglőt pedig 1968. december 20-án avatták.

Az Újtelep rohamos fejlődésétől a régi falu rész elmaradt. Itt csupán 30

új lakóház és a Deák utcában a két épületből álló új iskola épült. A falu régi lakóházai közül 103-at építettek át, vagy tettek lakályosabbá. Jelenleg a községben 600 lakóház van, s ez a szám állandóan emelkedik. Önkéntelenül is felmerül bennünk a kérdés, vajon hol és milyen körülmények között lakott ez a sok család a felszabadulás előtt? (Cselédházakban összezsúfoltan, négyeskonyhás lakásokban embertelen körülmények között, vagy a faluban zsúptetős egészségtelen hajlékokban.)

A helyi tanács, hogy községünk fejlődésén lendítsen, 1957-ben vásártartási jogot kért és kapott. Az első vásárt az év március 22-én tartották. Kezdetben a vásárok látogatottsága kielégítő volt, egy-két év múlva azonban a gazdák a számukra előnyösebb értékesítési módot választották. (Az Állatforgalmi Vállalaton keresztül.) Amikor a termelészövetkezetek megalakultak, az egyéni tulajdonban levő jószágállomány csökkent, viszont a termelészövetkezet sem a vásárok, hanem az állami felvásárlók útján értékesíti jószágait. A felsorolt okokból fakad a vásárok gyér látogatottsága. (pl. az utolsó vásárra csak 9 szarvasmarhát hajtottak fel.) A községi tanács a vásártartási jogot felmondta, ezért az utolsó vásár 1962. szeptember 30-án volt.⁴

1958-ban indult a járdaépítés és folyamatosan halad befejezéséig. A pékség államosítása után, a Sütőipari Vállalat Toronyi János sütőüzemvezető házában 1958-ban egy új olajfűtéses kemencét épített, majd da-gasztógép beállításával korszerűsítette az üzemet.

Amikor a felrobbantott Sárvíz-híd építkezése 1960-ban befejeződött, az Autóközlekedési Vállalat Pálfát is bekötötte forgalmi hálózatába. (1961. elején.) A reggeli busz a vajtai állomást érintve Székesfehérvárig megy, délután jön vissza, s ekkor az utasokat az állomásra szállítja. 1967. október 1-én még beállítottak egy diákbust Nagydorogon át Paksra. A buszjáratok révén némiképpen enyhült a község elszigeteltsége. Ma természetesen találjuk, hogy busszal utazunk a vajtai állomásra, holott ezt az útszakaszt kikövezéséig, (1942-ig) ősszel és tavasszal olyan nagy sártenger borította, hogy a kocsik tengelyig süppedtek.

A község lakossága növekszik, a gazdasági, egészségügyi és kulturális tényezők fejlődő tendenciát mutatnak. Ezt az alábbi statisztikai adatok bizonyítják: 1941-ben a község lakóinak száma: 2126 fő. Felekezeti megoszlása a következő: római katolikus: 1246, görög keleti: 3, református:

683, evangélikus: 167, izraelita: 14, egyéb felekezetű: 13 fő. 1949-ben a lakók száma: 2187, 1960-ban: 2334. Tényleges szaporulat 1949. január 1-től 1960. január 1-ig 147 fő, 6,7%. Férfiak száma 1960. január 1-én 1132, nők száma 1202. 1000 férfire jut 1062 nő. A lakóházak száma 1960-ban: 572, a lakások száma: 590. A szobák és helyiségek száma: 2085, ebből a szobák száma: 1958. Népsűrűség 1 km²-re 76,5 lakó.⁵

Az 1965-ös év fontosabb mezőgazdasági adatai. A község területe: 5302 kat. hold, 3051 hektár, ebből szántó: 3708 kat. hold. Szarvasmarha: 1044, ebből tehén: 270, sertés: 3056, anya: 163, ló: 151, juh: 1857, baromfi: 11 500.⁶

Az 1968-as évi adatok alapján, fontosabb hivatalok és intézmények: Pálfa önálló tanácsú község. Vasútállomása 3 km-re van. (Vajta) Autóbuszmegálló, postahivatal, körzeti orvosi székely helyben, a kórház 50 km, a mentőállomás 40 km távolságra van. A lakosság rendelkezésére áll: 1 orvos, 1 védőnő, 1 házi betegápoló, 1 állatorvos és egy 2 munkaerővel dolgozó gyógyszerár. A boltok száma négy, 3 élelmiszer- és 1 vegyesbolt. A vendéglátóipari egységek száma három. (1 italbolt és a presszóval egy épületben üzemelő kisvendéglő.) Rádiók száma: 495, televízióké: 242, személygépkocsiké pedig: 21,⁷ 1969. első negyedében a könyvtári könyvek száma: 3897 db.

A falu kulturális színvonalának emeléséhez nagyban hozzájárult az 1955 februárjában létesített Filmszínház. (Mozi.) A bemutató előadáson a nézők "Rákóczi Hadnagya" c. filmet láthatták. 1968-ban a Tolna megyei Mozi Üzemi Vállalat a mozi épületét 300 000 forintot meghaladó költséggel tette korszerűvé, és keskeny-, szélesvásznú film vetítésére alkalmassá.

1955 őszén kezdődött a villanyhálózat építése, amit abban az évben be is fejeztek. Szilveszter estén már villanylámpák világítottak a lakásokban és az egykori sötét utcákon.

Ilyen békés körülmények között érték falunkat az 1956-os ellenforradalmi események. Október 27-én este 10 óra után az Újtelep felől géppisztoly-sorozatok és egyes lövéseket lehetett hallani. A lövéseket Csike József tanácselnök lakására adták le. Onnan a párthelyiséghez vonultak a Lenin utcába, itt megismétlődtek a lövések és behatoltak a párttitkár (Halász István) konyhájába, ahol a bútorokat feldöntötték. Utána lövöl-

dözve a róm. kat. templom felé vonultak. Több házba bezörgettek és felszólították a lakókat, hogy csatlakozzanak hozzájuk.⁸

Másnap, vasárnap délután 3 órakor a róm. kat. templom előtti téren tartott gyűlésen megválasztották a Nemzeti Bizottságot. A választás után a községi tanácsháza elé vonultak, és követelték a Szabadságharcos Szövetség puskáit. A rendőrszobából kihozott puskákból hiányzott a zárdu-gattyú. A tanács akkori dolgozóinak sikerült a követelődzőkkel elhítenni, hogy a délelőtt folyamán itt járt rendőrök magukkal vitték azokat Simontornyára. Ebbe a felvonulók belenyugodtak, majd szétszéledtek.⁹

A Nemzeti 'Bizottság hivatalos ténykedése csupán az élelemgyűjtésre korlátozódott. Az összegyűjtött élelmet Budapestre szállították.

Az ellenforradalom által okozott feszült hangulat fokozatosan csökkent, és az élet a megszokott mederben folyt tovább. Az 1956-os ellenforradalmi események után községünkben Lakos Gyula vezetésével 1957. január 3-án szervezték újjá a pártot, ő lett az első helyi titkár. Tanácselnökké történt megválasztása után e tisztséget Keserű Mihály, majd Farkas Gyula töltötte be. A pártszervezet jelenlegi titkára Rácz Antal. A tagok száma 66 fő.

A Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ) községünkben 1957. szeptember elején alakult 25 taggal, akik közül négyen viselték a vezetőségi tisztségeket. A vezetőség igyekezett a hetenkénti különböző témájú előadásokkal, sport-programmal, tánccal megszerettetni a szervezetet. Az első KISZ-helyiség a tanácsháza épületében volt. Jelenleg a párthelyiségben tartják összejövetelüket. A kulturális célokat szolgáló felszerelések fokozatosan gyarapodnak' (Magnó, lemezjátszó.) Több alkalommal kirándulást szerveztek.

Az 1956--os ellenforradalom utáni években a KISZ-szervezet keltette életre a sportmozgalmat. A röplabdacsapat több éven át eredményesen szerepelt megyei első osztályú bajnokságban. A labdarúgócsapat a járási, majd a megyei II. osztályú bajnokságban első lett. Jelenleg a megyei 1. osztályú bajnokság "B" csoportjában szerepel. 1968-ban harmadszor nyerték el a járási Termelőszövetkezeti Kupát. A kupa most már végleg a csapat tulajdonában marad.¹⁰

A KISZ-szervezet a taglétszám növelésében kiváló eredményt ért el:

1963-ban 87 volt a tagok száma, és 1968-ban pedig 105. A termelőszövetkezetben pedig olyan munkát is vállaltak, amelyet a felnőttek nem szívesen végeztek. (Vasárnapi és gyümölcsösbeli munkák, kukoricaművelés.) E munkájukkal hozzájárultak a termésátlag emeléséhez. Az említett eredményekért 1967-ben a KISZ Központi Bizottságától a "KISZ Érdemérem" arany fokozatát kapták.¹¹

Pálfa község lakóinak száma jelenleg a Gyermekotthon 312 ápoltságával együtt 2408, Felsőrácegres 230 lakójával pedig 2638 fő.

Felsőrácegres hosszú időn keresztül a pálfai uradalomhoz tartozott, de közigazgatásilag Sárszentlőrinchez. 1966. december 21-én Pálfához csatolták. Felsőrácegresen született Illyés Gyula Kossuth-díjas író 1902. november 2-án. Itt járt iskolába Greksa Antal tanító idejében. Sajnálattal kell megállapítanunk, hogy Felsőrácegres újjáépítéskor 1954-ben, az író szülőházát a környező épületekkel együtt lebontották. Ma még többen emlékeznek a házra, amely a volt intézői lakástól (amelyben ma: iskola, kultúrterem, bolt, orvosi rendelő, italbolt és termelőszövetkezeti iroda van). 180 m-re állt délnyugati irányban.

1952-ben néhány család létrehozta az „Illyés Gyula Termelőszövetkezeti Csoportot”, de 1956-ban az ellenforradalmi események idején feloszlott. 1959-ben a puszta lakói, - pár család kivételével, - „Mezőgazdasági Termelőszövetkezetbe” tömörültek. Hat évi önálló gazdálkodás után 1966. január 1-én a pálfai „Egyetértés Termelőszövetkezettel” egyesültek.

A lakóházak száma 54, ebből 50 új épület. E házakban a volt uradalmi cselédek és azok utódai laktak.¹²

II.

A SÁRVÍZ ÉS SIÓ SZABÁLYOZÁSA A 18. SZD. VÉGÉN, ÉS A 19. SZD. ELEJÉN

A Sárvíz völgyének mederrendezése, és az ármentesítési munkák hosszú ideig tartottak. A mocsaras sártenger lecsapolás a 1772-ben Böhm Ferenc mérnök vízszabályozási terve szerint indult, és Beszédes József mérnök terve szerint fejeződött be 1826-ban Agárdnál. A Sió déli szakasza Agárdtól a Dunáig 1854-ben készült el. Községünkben az első vízszabályozási munkát a Szigetben 1776-ban, ősszel végezték. Az akkori földesúr, Apponyi Antal költségén ásták meg a „félreszorító csatorna” 3,1 km-es szakaszát. Az ősz folyamán Simontornya közelében is megkezdődött a szabályozás.

Egy küldöttség a másodalispán vezetésével végigjárta mindazokat a községeket, ahol a csatorna építése már elkészült, így községünket is. Az egyik tanú mondta, hogy a malomgátak átvágása óta az áradás hamar elvonult, sőt a kaszáló rétek terjedelme valamivel gyarapodott („neki egy kocsi szénával termett többje”)! de ez nem ér fel azzal a kárral, hogy a közeli malmok (sárszentlőrinci, kölesdi) lerombolása miatt távoli helyekre kell vinni gabonájukat örletni. Több hétig kénytelenek távol maradni, s ez munkájuk rovására megy. Nálunk is termőterületeken vezették a kanálist, úgy hogy a lakosságnak az eddigi munkálatokból haszna nincs, és ez a jövőben sem remélhető. Hasonlóképpen hallgatták ki a többi falvak lakosságát, de valamennyien egyértelműleg úgy nyilatkoztak, hogy az eddigi csatornamunkáknak semmi hasznát sem vették, „ellenben panaszkodtak a malmok meg szűnte miatt, amelyekből szép jövedelmük volt.”

Már a revízió előtt is panaszkodtak a községek az új csatorna miatt elszenvedett károkért. Pálfa község lakossága 1780-ban tiltakozott a rétjeiken keresztül még 1776-ban megásott kanális miatt. „Azóta többször

rengeteg fáradtsággal kellett tisztítaniuk, a munkálatok hoz sok faanyagot is szolgáltatnak, holott erdejük egyáltalában nincs, nekik is pénzért kellett venniök".

Bármennyire erőltették a további munkálatokat, a megye 1783-ban is fenntartotta a megszüntetésre hozott korábbi határozatát.¹

A mai értelemben vett szabályozási munkák tulajdonképpen 1810. szeptember 11-én kezdődtek, amikor József nádor Simontornyára közgyűlést hívott össze, ahol Veszprém, Fejér és Tolna vármegye érdekeltségei megjelentek és megalakították a „Nádor Csatorna Társulatot”. Beszédet József zseniális mérnökigazgató tervei szerint, a királyi biztosnak kinevezett Zichy Ferenc, a munkálatokat 1812-ben kezdte meg, és 14 év alatt fejezte be. A kiadásokat az érdekelt birtokosokra négy ízben vetették ki, az összeg holdanként átlag 15 forint volt. Először a Sárvíz szabályozása indult meg, melynek kiadása: 1.083.058 forint volt.²

A Sió Simontornyánál keletre fordulva a négyes határnál egyesült a Sárvízzel. A szabályozási munkálatokat a megszbott terv szerint végezték, aratás idején mindig félbeszakították. Minden vármegye csak a saját területére adott embereket, egy-egy munkás egyfolytában csak egy hétig dolgozott. Évenként kb. kétszer került sor egy munkásra. Egy munkás hetenként átlagban 2-3 köből földet tudott kiásni és ezért heti 3-4 forint 50 krajcárt keresett.

„Miközben a munka előre haladt, felmerült a kérdés, vajon elegendő lesz-e a megásott új meder az összes vizek befogadására, mert Cecénél a négyeshatár közelében a régi Sárvízbe ömlő Sió egymagában is nagy vízmennyiséget jelentett, és a réteket elöntéssel fenyegette. „E vízmennyiség indokoltá tette a félreszorító csatorna létrehozását”, a Sió középső szakaszának kiépítése Simontornyától Agárdig, ahol a Sió Kapos vizével a Sárvízbe torkollik.³ A jelenlegi Sió-csatorna ásási költsége Pálfa északi határától Agárdig („félreszorító csatorna”) 21.307 forint és 30 krajcárba került.⁴

Nagyobb tavaszi hóolvadások és esőzések idején nemcsak a holt medrek teltek meg vízzel és öntöttek ki, hanem a megásott csatorna gátjai a gyengébb helyeken nem bírták a nyomást és átszakadtak. Ilyenkor nagy területet borított el az áradás, a rétek felöli bal parton. Pálán 1940-ben is

volt nagyobb áradás, s ez a cigányokat ideiglenes elköltözésre kényszerítette. Egy-két lakóház is rombadőlt. Akkor omlott össze a Sió jobb partján a Molnár-féle ház is. A vajtai állomásra csak csónakkal lehetett közlekedni. 1947-ben hasonló, de kisebb méretű volt az áradás. A Siót már több évtizede szabályozzák, mélyítik, hogy kisebb hajóforgalom lebonyolítására is alkalmassá tegyék. A pálfai Sió-híd 1930-ban épült. A II. világháború idején, 1944. december 3-án este 10 órakor a visszavonuló németek a pálfai Sió-hidat felrobbantották. A híd teljes pusztulását azonban Bendes János pálfai lakos azzal, hogy a robbantó töltet egy részét eltávolította, megakadályozta. A hídnak csupán a nyugati hídfője sérült meg. A forgalom lebonyolítására ideiglenesen helyreállították. A teljes újjáépítése 1957-ben fejeződött be.

Határunkban a Sió halállománya megcsappant, de a szenvedélyes halászok mégis nagy kitartással húzzák a hálót váltakozó eredménnyel, a horgászok figyelik a horgászszinór buktatóját. A Sió nyáron a strandolók-nak felüdülést és szórakozást nyújt.

III.

TERMELÉSI VISZONYOK

A rendelkezésünkre álló feljegyzésekből, összeírásokból (conscriptiók) megállapítható, hogy az úrbéresek, majd a felszabadult gazdák földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkoztak. A gabonaneműek közül főleg búzát, kétszerest, zabot, és kölest termeltek. A kölest mint néptáplálékot az első századokban, de még a 18. szd.-ban is emberi eleségnek használták. Termeltek továbbá kukoricát, burgonyát és takarmányféléket.

Az 1767. évi Tolna vármegyei úrbéri összeírás szerint Pálfán 95 család élt. Az úrbéri telkek száma 48. A község beltelke 110 hold és 600 öl, a szántóterület nagysága 1089 hold, (1200 öles) a rét 69 hold és 300 öl (1000 öles). Egy telek - réttel együtt - 24 hold (1200 ö,les).

Ebben az időben a rétek területe már növekedett, és ez intenzívebb állattenyésztésre enged következtetni.¹ A 18. szd. második felében a kormány a dohánytermelésre is gondot fordít. Hőgyész, Hidas, Nagyszékely, Pálfa és Udvari környékén a lakosság az 1780-as években dohánytermeléssel foglalkozik. A völgyégi dohányt burnótnak használták, a: pálfai ellenben „híres, finom minőségű volt”.² Az 1840-es években az egész környékről a legfinomabb minőségű dohányt Pálfa szolgáltatta be.³

Az Öreg-hegyen a jobbágyság felszabadulása előtt is szőlőműveléssel foglalkozott. A szőlőterület a mainál kisebb volt. Az 1829-es feljegyzések arról tanúskodnak, hogy fehér és vörös bort termeltek, de nem a legjobb minőségűt, a „vörös jobb”!⁴

Az úrbéresek nem nagy örömmel siettek termésük kilencedét és tizedét leadni, de a hajdúk szigora nem engedte, hogy a Kísszékelybe vezető úttól 50 m-re északnyugati irányba levő volt uradalmi présházát termésükkel elkerüljék. E présházát 1948-ban bontották le. Amikor a volt úrbéresek tulajdonába került az Öreg-hegy, a lakosság köréből többen igyekeztek itt

területet szerezni, vagy cserélni, hogy szőlőt telepíthessenek. 1860-ban már virágzásnak indult az öreg-hegyi szőlőművelés. A filoxera megjelenésekor az 1880-as évek kezdetén, és az ezt követő időkben a homokos talajon is telepítettek szőlőt. A szőlősgazdák a szükségletüket felülmúló mennyiségű bort mindenkor értékesítették.

Az öreg-hegyi szőlősgazdák 1937-ben létrehozták a „Hegyközséget” azaz a szándékkal, hogy annak előnyeivel fokozzák majd a szőlő- és bortermést. A Hegyközség mint közösség egységesen biztosította a szükséges permetező és porozó anyagot. A Hegyközség szervei: az elnök, a közgyűlés, a Hegyközség választmánya, és a hegyközségi bíró.

A bort általában az öreg-hegyi pincékben, a gabonaneműeket pedig az Arany János utca északi bejáratánál levő gabonavermekben (Tóth Imre házáig) tárolták. Minden telek után járt egy gabonaverem. A gabona tárolása előtt a vermet kiégették, majd zsúpszalmával bélelték ki. A verem nyílása igen szűk volt, egy 8-10 éves gyermek tudott csak lemenni. Amikor a gabonát már elhelyezték, a nyílásra egy kocsikereket tettek, és leszalmázták, majd leföldelték. A kerék puskájába szalmát tömtek, amelyen keresztül a gabona elegendő levegőhöz jutott, és e kis nyíláson keresztül lopástól sem kellett tartaniuk. E tárolási módra elsősorban a megfelelő helyiségek hiánya kényszerítette a gazdákat, másodsorban a házak kivétel nélkül náddal, vagy zsúppal voltak fedve, és egy tűzvész esetén egész évi termésük házukkal együtt a tűz martalékává vált volna. Ekkor szokás volt még a tűzbosszú, amelyet rendszerint nagyobb ünnepeken alkalmaztak.⁵

Nemcsak a gabonaneműek tárolása, hanem őrlése is elég gondot okozott a gazdáknak. Az őrlést a Sió és Sárviz menti malmok végezték. E folyók szabályozásakor több vízimalom semmisült meg, többek között a simontornyai is. 1822-ben Simontornya, Pálfa, Kis- és Nagyszékely panaszt emelt a vármegyénél, hogy utasítsák a simontornyai uradalmat új malom felépítésére, mert különben Paksra, Bikácsra, Igarra, Szabatonra kell járniuk őrletni. A simontornyai malom 1826-ban fel is épült, és így megoldódott a községek jogos panasza.⁶

A vízimalmokat a fejlődés túlhaladta, és helyükbe gépi erővel, modern szitaberendezéssel fel szerelt malmok léptek, amelyek jobbnál jobb őrleményeket szolgáltatnak a fogyasztóknak. A volt pálfai malmot a Sió jobb

partján 1901-ben Pintér és Lukács simontornyai lakosok építették. E malom évtizedeken át több tulajdonosának biztosított aránylag nyugalmas megélhetést. Jelenleg a helybeli termelészövetkezet magtárnak használja.

1767-ből néhány jószág- és terményárat mutatok be Pálfa és környékéről:

<i>1 tehén ára minősége szerint:</i>	<i>80, 60, 40 forint</i>	
<i>1 borjú ára minősége szerint:</i>	<i>2 forint</i>	<i>25 dénár</i>
<i>1 malac ára minősége szerint:</i>	<i>-</i>	<i>20 dénár</i>
<i>1 bárány ára minősége szerint:</i>	<i>-</i>	<i>50 dénár</i>
<i>1 pár csirke ára minősége szerint:</i>	<i>-</i>	<i>11 dénár</i>
<i>1 hizott lúd ára minősége szerint:</i>	<i>-</i>	<i>40 dénár</i>
<i>1 pozsonyi mérő tiszta búza (62,5 liter)</i>	<i>3 forint</i>	<i>50 dénár</i>
<i>1 p. m. kukorica</i>	<i>3 forint</i>	<i>50 dénár</i>
<i>1 p. m. rozs</i>	<i>2 forint</i>	<i>30 dénár</i>
<i>1 meszely (3,5 dl) liszt</i>	<i>-</i>	<i>1³/₄ dénár</i>
<i>1 meszely tejfel</i>	<i>-</i>	<i>5 dénár</i>
<i>1 csöbör (urna 42 liter) óbor első o.</i>	<i>10 forint</i>	<i>-</i>
<i>1 csöbör újbör első o.</i>	<i>7 forint</i>	<i>-</i>

Egy napszám 30-34 dénár volt. Két dénár 1 krajcárral egyenértékű.

IV.

A LAKOSSÁG FOGLALKOZÁSA NÉPSZOKÁSOK ÉS BABONÁK

Az úrbéresek földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkoztak, amellet a földesúr birtokán végezték a kötelező robotot. Télen, amikor a jobbágyokat a saját munka, és a földesúri robot sem sürgette, fogattal az erre elkészített pajtákban nyomtattak az uradalomnak. A nyomtatásért a hatóság által megállapított részt kapták. Pl. 1809-ben búzából a 13-ik, kétszeres és rozsból a 12-ik, tavasziakból a 11-ik részt; 1812-ben búzából a 14-ik, kétszeres és rozsból a 13-ik, tavasziakból a 12-ik részt kapták. Az aratórész mindig 1 résszel kevesebb volt a nyomtatórészénél.¹

1848 előtt a földesúri cselédek száma nem volt elegendő a majori gazdasághoz, ezért a hiányzó munkaerőt a robotot végző jobbágyok adták. Amikor a robot megszűnt a földesúrnak növelnie kellett a cselédség létszámát. Azok a földnélküliek, akik nem vállalták a cselédéletet, „aratóbandába” tömörültek.

Az uradalmi cselédek állandó munkásai voltak a földesúrnak. Egész éven keresztül megfeszített munkát végeztek birtokán. Még ma is lehet e szólást hallani: „A cselédek látástól vakulásig dolgoztak!” Ez a gyakorlatban úgy festett, hogy a fogatosok, kézi napszámosok és a summások, (hónaposok) napkeltekor hagyták el a gyülekezési helyet, és a fogatosok kivételével gyalog mentek a határba, majd napnyugtakor is gyalog indultak vissza. A summások havi bére az 1930-as években 80-200 kg búza (gyermekektől a legnehezebb munkát végző férfiakig) és a következő élelmiszer-fejadag volt: 30 kg liszt, 12 kg burgonya, 1½ kg bab, 3 kg hús (marha vagy birka) 3 kg sózott szalonna, 1 kg zsír és 4 pengő fűszerpénz. A vidékről jött summások lakást is kaptak. Rendszerint istállókban szállásolták el őket, ahol szalmán feküdtek.

„Tolna vármegye állandó bizottmányának 1869. évi december hó 1-én 3497/3283. szám alatt kelt határozata alapján kiadott cselédkönyvvel” kell minden cselédet (gazdasági cselédet) 1871. január 1-től ellátni, amely a szolgálat időtartama alatt a gazdánál van. (A cselédkönyvek Újfalusy Lajos szekszárdi nyomdájában készültek.) A cselédkönyv 28 pontja írja elő a cseléd tartó és a cseléd jogát és kötelességét. A könyv második része tartalmazza: „a gazda neve, a beszegődés ideje, szolgálati minőség, a szolgálat tartama, a szolgálatba állás napja, a szolgálatból való kilépés napja.” A cseléd minősítéséhez egy négyrovatú szolgálati bizonyítványt is találunk a könyvben, a következő rovatokkal: „hűség, ügyesség, szorgalom, erkölcsiség”. E rovatokat a cseléd távozásakor a gazda, vagy annak megbízottja töltötte ki.

„Az éves cseléd szegődési ideje november 1-6-ig, szolgálatba állása napja január 1. A juhászok szegődési ideje karácsonytól újévig, szolgálatba állásuk napja szent György napja.”²

A részes arató az uradalomtói 1000 öl 3600 m² kukoricaföldet kapott, amit saját maga művelt. Ezért a kukoricaföldért 4000 öl (2,5 kat. hold) mesterséges takarmányt kellett az aratónak lekaszálnia, összegyűjtenie, és a behordásnál segédkeznie. A részes arató évi munkája a téli favágással be is fejeződött. A favágásnál termelt rőzséből a 3. részt kapták, a tuskó teljes egészében az övék lett. Volt időszak, amikor e kegyes tuskó-adományért 2 napot kellett hajtóként szolgálniuk a téli nagyvadászatkor. A még hátralevő téli napokon a férfiak egyéb elfoglaltságuk híján kártyáztak (filkóztak), de természetesen pénz nélkül.

Tavasszal megkezdődött a horgászás a Sió-parton, amely aratásig is eltartott. A sok horgász miatt már a kora hajnali órákban kellett a horgászhelyet elfoglalni, mert a „jó alvónak” már csak a volt rácegresi Sió-híd környékén jutott hely.³

Az őszi kukoricafosztást a férfiak és a nők egyaránt végezték. A fosztóhelyet hangos énekszó jelezte. A nyárvégi kendertiprás és a téli tollfosztás az asszonyok és leányok munkaköre volt. Ha néhány legény a munka befejezésekor megjelent, akkor az esték tánccal végződtek.⁴

(Kendertiprásnál, a tilolt kendert deszkára fektették és az asztalra támaszkodva mezítláb taposták, amíg meg nem puhult.)

A háziiparral inkább az öregebb családtagok foglalkoztak. Divatos volt: a szövés, fonás, kosárkötés és söprűkötés.

A népszokások általában a jeles napokhoz, vagy családi eseményekhez: - házasság, születés - fűződnek.

Elsőnek a házasságkötést említem, mivel leggazdagabb népszokásokban. A leányok rendszerint 16-20 éves korig mentek férjhez. A legények az első világháború előtti időben csak akkor házasodtak, ha katonáeveiket leszolgálták.

Itt, mint a legtöbb helyen az volt a szokás, hogy a módos szülők gyakran már gyermekkorban elrendezték gyermekeiknek sorsát. (Ki-kinek lesz a párja.)

A felszabadulásig felvégi (módos) legény nem vett el alvégi (szegény) leányt. Ma e szemlélet ismeretlen. Amikor már a fiatalok megegyeztek és a szülők nem ellenezték a házasságot, következett a leánykérés. A leánykérés a legény szüleinek feladata volt. A leánykéréskor a szülők megtárgyalták mennyit móríngol (ajándékoz, biztosít) a vőlegény, illetve a férj esetleges elhalálózásakor a menyasszonynak, illetve az asszonynak. Azt is megbeszélték, hogy a fiatal asszonynak mit kell hoznia az új otthonba. A házasságkötő felek kölcsönösen móríngoltak egymásnak. A móríng az özvegyi ellátásnak egyik fontos tényezője volt. Ha a szülők a móríngon nem tudtak megegyezni, legtöbb esetben a fiatalok elmaradtak egymástól. A házassági szerződést (mórínglevelet) mindenki tetszése szerint, bárkivel irathatta.

Bemutatok eredetiről 3 mórínglevelet. Az első egy részes arató nincstelen szülők, a második egy 10 holdas, a harmadik pedig egy 20 holdas parasztszülők gyermeke és azok menyasszonyának móríngolását tartalmazza.

"Házassági szerződés

Mely mai alulírott napon és évben, egyrésztől Barkóczi Mihály és ennek szülei, másrésztől Patkós Zsuzsanna és ennek szülei között következőképpen kötött meg.

1-ször fent nevezett két személy egybekelésüket tiszta szándék és szeretettől lángolva az Isten szent oltára előtt mai napon teendő esküvel tetteleg is végrehajtva, egymásnak kölcsönös és örök időig tartó hűséget fogadnak és ígérek.

2-szor Barkóczi Mihály mint vőlegény szeretett menyasszonyának magtalan, vagy előbb bekövetkezendő halála esetén 200 koronát azaz kettőszáz koronát mőringol.

3-szor Patkós Zsuzsanna mint menyasszony szeretett vőlegényének magtalan, vagy előbb bekövetkező halála esetén, mőringol egy szimpla katonaaágyat, amely áll: egy dunyha, egy vánkos, egy felső és egy alsó lepedő, egy abrosz, egy szakasztóruha és egy törülközőkendőből.

Végre ezen másíthatatlan szerződésünket saját nevünk aláírásával megerősítvel kiadjuk.

Kelt, Pálfán, 1904-dik évben.

Tanúk: Csaplár István
Patkós József

Szülők: Barkóczi József
Csaplár Anna

Patkós István
Árki Éva

Vőlegény: Barkóczi Mihály
Menyasszony: Patkós Zsuzsanna”

„Házassági szerződés

Mely az alulírt napon, egyrésztől Hordó Pál pálfai lakos mint vőlegény az szülei beleegyezésével, másrésztől Pilisi Sára menyasszony az szülei beleegyezésével egybekelendő házasság között következőleg jött létre.

- 1., Hordó Pál vőlegény menyasszonyának az iránta tanúsított szeretet kifolyásából magzat nélküli netán előbb történő elhalálozása esetén mőringol 1 fertályos, azaz egy fertályos földet, az szülők elhalálozása után követelhető, ezenfelül meg ami egy fejre kiesendő élelem.
- 2., Pilisi Sára menyasszony vőlegényének iránta tanúsított szeretet visszonzásául, viszont mőringol egy szimpla katonaaágyat, amely áll: egy dunyha, két vánkos, egy alsó, egy felső lepedő, egy törülköző, egy szakasztóruha és egy abroszból.

Jelen házassági szerződés két egyenlő példányban szerkesztve, felolvasztott és az jelen volt tanúk előtt a házasuló felek által aláírva megerősített.

Kelt Pálfán, 1923. március 17.

Tanúk: Hordó József
Kajári József

Szülők: Hordó István
Bakonyi Erzsébet
Pilisi István
Gárdonyi Julianna

Vőlegény: Hordó Pál
Menyasszony: Pilisi Sára”

„Házassági szerződés

Egyrészről Nagy István mint vőlegény, másrészről Bakonyi Mária mint menyasszony között:

- 1., Én Nagy István mint vőlegény, szeretetem jeléül móríngolok menyasszonyomnak Bakonyi Máriának 800 azaz Nyolcszáz koronát.
- 2., 8 métermázsa gabonát, melynek fele azaz négy métermázsa búza, másik fele azaz négy métermázsa pedig rozs.
- 3., 50 kilós azaz ötven kilós hízott disznót. A fentebb megnevezett 800 korona összeget, 8 métermázsa gabonát, 50 kilós hízott disznót hozzám tartozóim, abban az esetben tartoznak kifizetni, - ha az én halálom előbb megtörténne - éspedig örökösök (gyermekek) nélkül, mint menyasszonyomé. Lemondván hozzám tartozóim e tekintetben minden perorvoslatról.
- 4., Én is Bakonyi Mária mint menyasszony szeretetem jeléül móríngolok vőlegényemnek Nagy Istvánnak egy dupla katonaágyat, mely áll: egy párna, egy dunyha, két vánkos, alsó felső lepedő, két törülközőkendő, két abrosz, két szakasztóruhából; amelyeket hozzám tartozóim tartoznak vőlegényemnél Nagy Istvánnál hagyni, de csak abban az esetben, ha az én halálom előbb megtörténne - éspedig örökösök (gyermekek) nélkül, mint vőlegényemé.

Lemondván hozzám tartozóim e tekintetben minden néven nevezendő perorvoslatról.

Hogy a fentiekben kölcsönösen beleegyeztünk, azt saját szüleink, násznagyjaink is, nevünk, illetve nevük aláírásával - két példányban kiállítva - bizonyítjuk, illetve bizonyítják.

Kelt Pálfán, október 5-én 1901.

Tanúk:	Előttünk	Szülők:	Bakonyi Pál
	Csikós Péter		Antal Juli
	Porteleki József		Horváth Erzsébet
	Sütő István	Vőlegény:	Nagy István
		Menyasszony:	Bakonyi Mária”

Ha a házassági szerződés (móringlevél) elkészült, következhetett az eljegyzés. A móringolás a második világháborúval meg is szűnt.

Az eljegyzést a menyasszony szüleinél tartották. Az eljegyzésen jelen voltak a legközelebbi rokonok és a két jövendő násznagy. A vőlegény ez alkalommal 10-30 korona jegypénzt adott a menyasszonynak. (Ez a vőlegény szüleinek anyagi helyzetétől függött.) A menyasszony viszonzásul 8-10 jegykendőt nyújtott át a vőlegénynek. (Piros kasmír, fekete selyem, vagy kihímzett fehér gyolcskendőt.) A kendők egybekelésük után a fiatalasszonyé lettek. A menyasszony a jegypénzen megvásárolta a bokrétákat és a menyasszonyi koszorút.

A három hétig tartó kihirdetési időszak után a vőfélyek meghívták a vendégeket. (Két vőfély volt: a vőlegényé volt az első, a menyasszonyé a második.) A vőfélyek a vőfélyszövegeket a közkézen forgó vőfélykönyvekből merítették. A menyasszonybúcsúztatót esetenként a családi helyzetnek megfelelően átformálták. Mielőtt a vőfélyek hívogató útjukra indultak, a menyasszony a kalapjukat bokrétával díszítette és a szokásos vőfélybotokra kasmírkendőt kötött. Ha a hívogatók leányos házba tértek, ott a leány botjukra szalagot kötött. A vendégeket a következő rimbe szedett sorokkal hívták a lakodalomra:

*„Jó hírekkel fénylő tisztos ház,
Kiket az Úr kegyelme régtől fogva ruház.
Ambár a világ nagyobb része csak ráz,
De, az Úr kegyelme senkit meg nem aláz.
E tisztos ház urától kérünk engedelmet,
Hogyha meghallgatná szíves kérésünket.
Ami vőlegényünk, név..., menyasszonya, név...,
Kiknek kérését mi meg nem vetettük.
Az ő kérésére önöket megtiszteltük,
Mert ő (kedden) a nap..., tartja lakodalmi multságát,
Melyre meghívja a tisztos ház családját.
Jelenjenek meg, hát kéretik szívesen,
Hogy ő vendégében örömét lelhesse.
Ezzel mi mennyegzői tiszteletünket tettük,
Magunkat a viszontlátásra ajánljuk.”*

A meghívottak lakodalmi ajándékul: tyúkot, tojást, lisztet, később tortát is vittek a lakodalmos házhoz.

Mivel a lakodalom központi alakjai a menyasszony és vőlegény, ezért mindig gondosan öltöztették őket. Ha visszapillantunk a múltba, megállapíthatjuk, hogy e téren is az idők folyamán változás történt. Évtizedekkel ezelőtt más és más volt az öltözetük. Pl. az 1910-es évek elején még a menyasszony öltözete fekete szoknya, fekete kötény, fekete majkó és tornyos koszorú volt. Néhány év múlva a majkót a röpike (rékli) váltotta fel, a fekete szoknya helyett már elvéve kávébarnát is öltöttek. 1920-tól fokozatosan rátértek a fehér ruha viselésére, amelyet ki-ki a maga ízlése szerint varratott. A tornyos koszorú helyébe került a lapos koszorú fátyollal, és ezzel lényegében elérkeztünk a mai menyasszony öltözetéhez.

A vőlegény fekete csizmanadrágot, fekete kemény szárú csizmát, fekete kabátot (zakót) és fekete kalapot viselt. E viselet hosszú időn keresztül nem változott, csak az 1930-as években a csizmanadrág és csizma helyett a hosszú fekete nadrág és cipő lett a divat. Ma is ez a vőlegény öltözete.

Az esküvő napján a meghívott vendégek a vőlegény és a menyasszony házában gyülekeztek a jelzett időpontra. Ha délelőtt tartották az esküvőt,

akkor az ebéd gulyásleves és fonott kalács volt. Az 1930-as években fokozatosan rátértek a délutáni esküvőkre.

A lakodalmi formáság az első vőfély következő kikérő mondókájával kezdődött :

*„Tiszteletre méltó lakodalmi sereg,
Szent Isten nevében induljunk el innen.
Vőlegény urunknak keressük fel párját,
Az ő drága kincsét ékes menyasszonyát.
Keressünk neki örök boldogságot,
Hozzunk a keblére egy szép gyöngyvirágot!”*

Ezután zenével indult a menet a menyasszonyért, ahol az. első vőfély ismét a következő beköszöntőt mondta:

*"Mielőtt belépnék engedelmet kérek,
Vőlegény helyett most én beszélek.
Elmondom röviden mi az utunk célja,
Legyen itt boldogság e kis hajlékban.
Eljött ő párjáért mivel hozzá vágyik,
Szereti a párját még a kis madár is.
Mi is elkísértük, eljöttünk idáig,
Kívánjuk, legyenek boldogok sokáig!”*

E beköszöntő után a vőlegény násznagya felolvasta a házassági szerződést (móringlevelet) a szülők, a jegyespár és a vőfélyek előtt. A felolvasás után a jelenlevők - a vőfélyek kivételével - aláírták a móringlevelet, és koccintottak a leendő új pár egészségére. Most előállt a második vőfély, és a következő kikérőt mondta:

*„Tisztelt Násznagy urak és Jegyespárok!
Azzal a kéréssel fordulok hozzátok,
Mivel még hátra van a legszebb ünnepünk,
A szent esküvőre innét el kell mennünk.
Innen kiindulva a községházhoz (ill. tanácsházhoz) megyünk,
Hogy a polgári törvényeknek is eleget tegyünk.
Onnét pedig csendbe az Isten házába,
Hogy szálljon áldás az új házaspárra !”*

Ezzel elindult a násznép zenekisérettel a községházba, ill. a tanácsházába, majd a templomba. Társadalmi esküvő esetén, csak a tanácsházán esküdnek. Az első társadalmi esküvő 1962-ben volt.

Az esketés után a lakodalmi menet visszatért a menyasszony házához, ahol táncoltak, mulattak, míg a vőlegény házától üzenték, hogy kész a vacsora! E hírre leállt a zene, és következett a menyasszony búcsúztatása, az első vőfély részéről :

*"Drága édesanyám íme itt az óra,
Hogy ajkam emeljem fájó búcsúszóra.
Nincs itt maradásom el kell innen mennem,
Roskad bár a lábam, de elvisznek engem.
Új útra indulok, máshol lesz kis tanyám,
Csókolj meg mégegyszer kedves édesanyám.
Tagbaszakadt férfi áll itt most előttem,
Gondviselő szemmel örködik felettem.
A hangom zokogás, de ő mégis érti,
Mert az édesapám az a drága férfi.
Kedves testvéreim, nektek is fáj tudom,
Hogy tőletek is végre elbúcsúzom.
Tágas lesz a hajlék, üresebb a fészek,
Ahová fájó szívvel vissza-visszanézek.
Mielőtt elmegyek még csak egyet kérek,
Fel a búcsúcsókkal drága jó testvérek.
Végre elbúcsúzom minden rokonomtól,
Jó barátnőimtől és jó szomszédimtól.
Gyere ide hozzám édes kicsi párom,
Hagyjuk a kesergést jöjjön dínom-dánom.
Te meg cigány húzd rá száraz kopott fábólól,
Szép csendesen azt: "Hogy asszony lesz a lányból!"*

E könnyet hullató búcsúztatás után indult a násznép a vőlegény házához, ahol a második vőfély a következő beköszöntőt mondta:

*„Tisztelt Örömanya és Örömapa!
Egy szép virágszálat hoztunk a házukhoz,
Fogadják magukhoz, mert igaz szív
Kötetett a maguk fiához.
Ezen szavakkal bízom a kezükre,
Viseljenek gondot a menyükre!”*

Mivel az ünnepélyes formaságok véget értek, következhetett a vacsora. Vacsorán az új pár, a násznagyok, a vőfélyek, a koszorúslányok és a fehérnásznagyok - a vőlegény házánál - a főhelyen foglaltak helyet.

Hajdan a lakodalmi étrend a következő volt. Vacsorán: tyúkleves hússal, töltött káposzta, marha- vagy birkapörkölt, cukros köleskása, kuglóf, fonottkalács és kulcsos, éjjél után pedig cukros forralt bort szolgálták fel. A mai étrend fasirozottal, kirántott hússal és tortával bővült, de nem szerepel már a töltött káposzta, köleskása és a forralt bor.

A vacsora az első vőfély levesbeköszöntőjével kezdődött:

*„Az első tál ételt behoztam,
Hogy el ne ejtsem mindig imádkoztam.
Szakácsasszonyokkal jól „megfűszerszámoztattam”
Bors, sáfrány, gyömbér és jól meg is szóztam.
Tessék kedves vendégeink fogyasszák jó étvággal!”*

A vacsora alatt a vendégek mulattatására a vőfélyek és fehérnásznagyok tréfái következtek. A vőfélyek kérdéseire a fehérnásznagyok válaszoltak. A sok kérdés közül bemutatok hármat. „Fehérnásznagy uram, de savanyú pofát vág, talán megakadt a tyúkcomb a torkán? Fehérnásznagy uram, úgy néz ki a sarokban, mint öreg majom a „katrocban”! Fehérnásznagy uram van-e menyecskéje, ha nincs háljon a kecskével”!? A kérdésekre gyakran pajkos válaszokat is kaptak.

Vacsora után táncoltak, mulattak, daloltak éjjelig. Éjjélkor a menyasszony átment a szomszédba, ahol kasmír, vagy fekete selyemkendővel kötötték be a fejét. Ezután az első vőfély bekísérte a menyasszonyt a szobába és a következő köszöntő után kezdődött a menyasszony tánc:

*"Ím itt áll előttünk az ékes menyasszony,
Hogy menyecske fejjel először. mulasson.
Minden vendégének egy nótát juttasson,
Majd az ajándékból új cipőt varrasson.
Táncoljon hát vele mindenki egy kurtát,
De, le ne tiporják a cipője sarkát.
Gondoljunk arra, hogy drágáért varrták,
Azután tömjék meg bankóval a markát.
Az asztal közepén van egy üres tányér,
Én kezdem a táncot, a többi ráér,
Te meg húzd rá cigány az új házaspárért !"*

Az első vőfély az „Ej, de szép kis menyecske lett e lányból” c. dallal nyitotta meg a menyasszonytáncot. A vőfély tánca után a vendégek egymás után kérték fel a menyasszonyt és vőlegényt. A tánc végén nyújtották át az ajándékot. A menyasszonytánc befejezése után kivitték az ajándékot, és terítették az éjféλι vacsorához. A vacsora után következett a „szakács-tánc”; a szakácsasszonyok tánca. Célja, a vendégek megnevettetése, amit a különböző főzőedények (tepsik, fedők, sodrófák, gyűrődesszkák stb.) összeveréséből keletkezett zajjal továbbá kurjongatással, tapssal, különböző táncfigurákkal (teli borosüveggel a fejen) el is értek.

A szakácstánc után folytatódott a lakodalom, - megszokott módon - a reggeli „tyúkverőig” (tikverő). Tyúkverőnek nevezték a zenével és nótaszóval az utcán végigvonuló menetet, amit a vőlegény házától a menyasszony házáig tettek. Ezzel be is fejeződött a lakodalom.

A lakodalmat követő vasárnap az új ember szüleinél tartották a „nász-ebédet”, (kárlátó) amelyen a násznagyok és az új asszony szülei voltak a vendégek. Az ezt követő vasárnap ugyanilyen „nász-ebéd” volt - viszonzás-képpen - az új asszony szüleinél.

A *kereszteléssel* kapcsolatosan kialakult különös szokások nem voltak. Általában a születéstől számítva 3-4 nap elteltével vitték az újszülöttet a templomba kereszteltetni. Régebben a protestánsoknál egy-egy gyermeknek 6-48 keresztszüloje is volt, akik közül mindig a legidősebb tartotta a kicsit a keresztvíz alá. Hogy a többi keresztanyának is legyen teendője, felváltva vitték az újszülöttet a templomba. A keresztelést ünnepi ebéd kö-

vette. A közeli rokonok a keresztelés napjáig vittek ebédet, amely az egész családnak bőségesen elegendő volt. A keresztelés után az ebédhordás a komaasszonyokra hárult. (Minden komaasszony vitt egy-egy komaebédet.) A katolikusoknál mindig csak egy keresztszülő volt.

Amikor a szülőanya elhagyta a gyermekágyat, első útja - a bábaasszony kíséretében - a templomba vezetett. Az idők folyamán a keresztszülők száma mindig kevesebb lett, ma már ritka az a család, ahol az újszülöttnek több keresztszülője van. A templomi kereszteleseket részben a névadó ünnepek váltották fel. Pálfán az első névadó ünnepség 1965-ben volt.

Mivel a születést és a házasságkötést - mint az életnek két legfontosabb állomását - már érintettem, a harmadikat - a halált - sem hagyhatom említés nélkül. Általában ha a családfők koruknál, vagy betegségük-nél fogva közeledni érezték a halált, végrendeletet írtak - tanúk jelenlétében - amelyben végakarataikat rögzítették.

A halottat rendszerint az első szobában, ha ilyen nem volt, akkor a lakószobában ravatalozták fel ünneplő ruhájába öltöztetve. Amikor a háznál a pap és a kántor a temetési szertartást elvégezte, a halottat a barátai és szomszédjai vitték ki a Szent Mihály lován a temetőbe. (1931 óta halottaskocsin viszik a halottakat.) Az első társadalmi - egyházi szertartás nélküli - temetés 1965-ben volt. A halotti toron - a temetés után - a közeli rokonok és a sírásók voltak jelen. Az étkezés után - a temetési hangulat miatt - a vendégek eltávoztak. Ma nagyobb gondot fordítanak a sírok gondozására mint hajdan. Aki csak teheti kőből állíttat síremléket, hogy ezzel is ápolja a halott emlékét.

A népszokások egy része nemcsak a családi eseményekkel, hanem az egyházi ünnepekkel is kapcsolatosak. Pl. karácsony előtt az adventi időben kezdődött a *betlehemjárás*. Kisebb fiúk kifordított szűrben, báránybőr süvegben, kenderszakállal és a nyakukban a kis betlehemmel (kis templomocska, benne a jászol és a kisgyermek) járták este a falut. Mielőtt bemerészkedtek, kopogtak és engedélyt kértek e szavakkal: „szabad-e betlehemet köszönteni?” Ha igennel válaszoltak, akkor bementek és eljártszották hogyan jutottak el a pásztorok annak idején Betlehembe. Régen élelmet, később már inkább pénzt kaptak. Régi szokás, hogy dec. 24-én, vagyis szent estén feldíszített fenyőfát (karácsonyfát) állítanak.

Húsvétkor az egykorú leányok - főképpen a barátnők - hímestojást, süteményt és cukorkát tartalmazó koma tálat küldtek egymásnak. E naptól kezdve megszűntették a tegeződést és kölcsönösen „komának” szólították egymást.

A *húsvét hétfői* locsolást e kis versecskével vezették be:

Zöld erdőben jártam,
Kék ibolyát láttam,
Ei akar hervadni,
Szabad-e locsolni?

Az eddig felsorolt népszokások után egy rossz szokást is említek. Vajon mi is lehet ez? *A verekedés!*⁵ A közmondás szerint: „A jó hír alig kullog, a rossz hír pedig szárnyon jár.” Az egész környék gyakran beszélt a hajdan lezajlott kocsmai és utcai verekedésekről. Ezt egy 1829-ből való feljegyzés is említi, azzal a kitételrel, „hogya a fiatalság vásár- és ünnepnap szórakozása a garázdálkodás és verekedés.”⁶ A gyakran súlyosan végződő verekedéseket egy kis szóváltás, féltés, vagy sértegetés okozta. Dr. Vass Izidor simontornyai körorvos elbeszéléséből tudom, hogy a pálfai búcsú napján már felkészülten várta a kocsit, mert tudta, hogy súlyos sérülteket kell elsősegélyben részesítenie, vagy az esetleg bekövetkezett halálesetet megállapítania. E szokásos verekedések főleg nagyobb ünnepeken történtek. Okát abban látom, hogy a községben két tábor volt: az alvégen a szegényebbek, a felvégen a módosabbak laktak. A két tábor egymástól teljesen elszigetelten élt. Három felekezeti iskolába jártak a tankötelesek. Egységes nevelésről még említést sem tehetünk. Később, a műveltség és az egymással való érintkezés hozzájárult e rossz szokás felszámolásához. Ma már ritkán akad követője.

E népszokások mellett megemlítek néhány babonát is. PI. Aki Luca napján széket kezdett fonni és azt karácsonyig befejezte, azt az ördög nem ronthatja meg. Luca napján nem szabad varrni, mert bevarrják a tyúkok fenekét, ezért nem tudnak majd tojni. Vagy a háziasszony Luca napján napkelte előtt kormos piszkafával - amivel kenyérsütés kor parazsat piszkálnak - belenyúlt a baromfióba és a következőket mondta: „tyúkjá, lúdja, kacsája mindig sokat tojjon !”

Szilveszterkor szokás volt a „tollaspogácsa”-sütés. Megjelölték hogy

melyik pogácsa kié és mindegyik pogácsába egy tollat szúrtak. Akinek a pogácsájában sütskor a toll megpörkölődött, annak - a babona szerint - a következő évben meg is kellett volna halnia.

A babonák között az *ólomöntés* (ónyaöntés) volt a legismertebb a faluban. Ha a gyermek éjjel felriadt, nyugtalanul aludt, vagy álmában kiabált, siettek az ólomöntéshez értő asszonyhoz, aki a gyógyulás biztos reményében neki is látott a gyógykezelésnek. Kóróseprűből egy kis száraz ágacskát tépett, amit egy vízzel telt tányéron keresztbe fektetett, majd ezen át öntötte a felolvasztott folyékony ólmot a tányérba. A vízben szilárddá vált ólmon a babonás fantázia különböző alakokat vélt meglátni; pl. kutyát, macskát, kotlóst, tehenet, lovat, stb. Ha az ólomöntő és a jelenlevő családtag megállapította, hogy a kirajzolódott ólomforma pl. egy kutyát ábrázol, akkor kijelentették, hogy a gyermek a kutyától ijedt meg. Ha az ólomforma mást, pl. egy kotlóst mutatott, akkor attól ijedt meg. Ezután az ólomformát egy kis zacskóba tették és a gyermek nyakába akasztották, aki azt 9 napig hűségesen hordta a gyógyulás reményében. Amikor a 9. napon levették az ólmot, hitük szerint az ólomöntés bűvös hatása szabadította meg a kisgyermeket a nyugtalan éjszakáktól.

Az ólomöntéshez hasonló babona a „*szemártalom*”, vagyis „megverték szemmel”. Erről akkor beszéltek a családban, ha a gyermekeken levertséget, bágyadságot észleltek. Hogy a gyermeket valóban szemártalom érte, ennek a megállapításához „szenesvizet” használtak. A szenesvizet úgy készítették, hogy egy teli pohár vízbe 9 kis darab faparazsat dobtak. Ha a parazsak leülepedtek a pohár fenekére, akkor hitük szerint fennállt a szemártalom, ellenkező esetben, ha a parazsak a víz tetején úszkáltak, akkor a gyermeket más betegség érte.

A szemártalmat szenesvízzel gyógyították olyképpen, hogy 3 kortyot itattak a gyermekkel, majd a pohárba mártott 3 ujjal háromszor egymás után, mindig újra mártva az ujjakat végigsimogatták a gyermek arcát a homloktói az állig. A megmaradt szenesvizet a gyermek ágya alá öntötték. Ha a gyermek kedélyállapota helyreállt, azt a szenesvíz hatásának tulajdonították.

Ide kívánczik a „megrontás” is. Akiket a megrontás mágikus erejével felruháztak, azoknak a külsejük rendszerint egy kissé elütött a megszokott külsejű asszonyoktól. Ezeket nem kedvelték, ha mások udvarába

léptek, igyekeztek őket némi tapintattal kiutasítani. Ha tejet kértek, azt nem kaptak és vigyáztak, hogy az istálló közelébe ne kerüljenek, mert ha megrontják a tehenet, nap-nap után kevesebb tejet ad, sőt teljesen elapad.

Vagy ha az orvos a beteget nem tudta meggyógyítani, akkor megállapították, hogy megrontották. A megrontott beteget pedig - hitük szerint - csak a javasasszony tudja meggyógyítani. Mivel helyben javasasszony nem volt, ezért elmentek: Faddra, Igarra, Mezőszilasra, és Udvariba.

Hogy egy kis izelítőt kapjunk a javasasszonyok ténykedéséről, egy megrontottnak gondolt gyermek gyógykezelését írom le.

Amikor az édesanya a javasasszonynak elpanaszolta a gyermek baját, az rögtön megmondta, hogy megrontották és pedig olyan valaki, aki elég közel lakik a családdhoz.

A javasasszony először átadta a gyógyfüveket megfelelő utasításokkal, majd közölte az édesanyával, hogy a gyermek dunyhájában található tollkoszorúkat szedje össze és a déli harangszókor egyenként dobja a tűzbe. Ugyanakkor szomszédjával figyeltesse azt az asszonyt, akit a gyermek megrontójának gondol. A megfigyelő szerint, - amikor a tűz égett - a déli harangszókor, a vádolt megrontó az udvaron le-föl járkált, és fájdalmas hangon mondogatta: „Jaj Istenem elégek!” Így derült ki, hogy valóban a vádolt volt a gyermek megrontója. Az elbeszélés szerint a gyermek állapota javult, majd meggyógyult.

E néhány felsorolt babona csak egy része annak, ami a nép körében élt. Ma, ha egy idősebb asszony babonás gyógyimódot ajánl, azt csak megmosolyogja a fiatalabb nemzedék.⁷

A *népviselet* 1914-ig és még az első világháború alatt is megtartotta jellegét, de az utána következő időben teljesen elvesztette népiességét. Ma a fiatalok és részben az öregek is a jelenkor ismert ruháiban járnak. A férfiak népviselete a jó idő beálltától ősziig: bő ujjú vászoning, bő gatyva, zsinóros pruszli kék öltikével. Ősszel és télen fekete csizmanadrágot, zsinóros vitézkötéssel, csizmát, juhászbundát és bagósisakot hordtak. A férfiaknál divat volt a vállig lógó hosszú haj. Hajápolószerük a zsír volt. Vasár- és ünnepnapokon zsírozott, fényes hajjal távoztak otthonukból. Az asszonyok bő szoknyát, röpikét (rékli) és majkót viseltek. Hajukat kontyba fonták és kontykendővel kötötték hátra. A lányok kasmirból készült 5-8

szeles⁸ ünneplő, és 5-6 db fehér kikeményített csipkés szélű alsó szoknyát hordtak. Divatos volt a piros bársonypruszli gyöngyökkel és nemzetiszínű szalaggal diszítve. Hajukat három ágba, nemzetiszínű szalaggal fonták be. Nyakukon 6- 7 gyöngysort viseltek. Ma már sajnos a népviselet nyomait sem találjuk.⁹

Megemlítek néhány népnyelvi hagyományt őrző „pálfai szólást”:

Ajnározni: körül rajongani, lesni a gondolatát.

Cöhöndér: konyhai besegítő nagyobb összejöveteleken. (Lakodalom.)

Dinka: nem tökéletes.

Églelni : szekírozni, bosszantani.

Korficul: főzőcskézik.

Kinyersül: kikupál, jó színben van.

Koszrog: csoszogva jár.

Kisákodó: veszekedő, összeférhetetlen.

Csajda-bajda: kelekótya, össze-vissza beszél.

Egyhujában: egyfolytában.

Fézsórédosan ül: féloldalt ül.

Megkókányolni: megütni.

Nem eszik a hasával egyet: nem kielégítő az étkezése, nem azt eszi amit szeret.

Pámpilláskodik: divatozik, feltűnni akar viselkedésével.

Peszmeg: nem jól sikerült étel.

Sére-morál: jön-megy, jövés-menés.

Szatymaz: vízben, borban úszkáló idegen anyag. (piszok)

Széjjel szakul : ha a hús elföl, széjjelföl.

Szörszöny: szüntelenül tesz-vesz, mindig tevékenykedik.

Töszösködik: mutogatja magát, többnek akar látszani mint ami.

Trücskérezni: időtöltésből járkálni.¹⁰

V KÖZEGÉSZSÉGÜGY

Általában a közegészségügyre sok tényező hat. Így pl. a lakás, táplálkozás és foglalkozás. A vesszőfonásos, vagy sárfallal épített viskók igen alkalmasak voltak a fertőző és ragályos betegségek terjesztésére. A lakosság ruházata és táplálkozása egyszerű volt, mert hiányzott hozzá a jó mód.

A burgonyát 1780-ig nélkülözték, de II. József szigorúan elrendelte a termesztését az országszerte fellépett inség miatt.

A leggyakrabban fellépő betegségek a vízi betegség néven szereplő szív-, vese- és májbajok voltak. Az egészségtelen lakások miatt a gümőkór is terjedt, a tudatlanság és a babona a gyermekhalandóságot is nagymértékben előmozdította. Sok gyermek halt meg gondatlanság és hiányos ápolás miatt. A pestisjárvány 1739-ben dühöngött legjobban. Minden vármegyének kötelessége volt orvost tartania, aki igyekezett a betegség terjedését akadályozni, és vezette az óvó rendszabályokat. Ekkor Simon-tornya volt a megye székhelye 1727-84-ig, ezért kapott orvost. Neve: Eltz György volt.¹

A himlőjárványnak is sok gyermek esett áldozatul. 1795-ben 43 gyermek születése van a pálfai ref. egyház anyakönyvébe bejegyezve, a halottak anyakönyvébe pedig 75 haláleset, ebből 60 gyermek és 15 felnőtt. 1796-ban, mivel járvány nem volt, a halálozás már arányosabb, született: 37 gyerek, és meghalt 16, a felnőttekkel együtt. Egy-két évtizeddel azelőtt, járvány nélkül is nagy volt a halálozási arány, főképpen a gyermekek sorából.

A himlőn kívül elég gyakran jelentkezett a vérhas is. 1775-ben a ref. egyháznál 38 halott közül 27 volt a gyermek, és 11 a felnőtt.² A himlő elleni oltást 1810-ben vezették be a megyében, általánossá 1817-ben lett. A himlőoltás jótékony hatását az iskolában és a templomi szószéken hir-

dették, mivel a lakosság idegenkedéssel fogadta. A javasokat és kuruzslókat 24 pálcaütéssel büntették. 1810-ben elrendelték, hogy az orvosok szigorúan ellenőrizzék a bábákat, mert tudatlanságukkal sok bajt okoznak a szülőanyáknak.³

A kolera 1831-ben terjedt el országszerte. Pálfát sem kerülte el a járványos betegség. A róm. kat. egyház halotti anyakönyvében 57 haláleset van bejegyezve, mely közül 40 a kolera, és 17 az egyéb. A ref. egyháznál 88 közül, 61 kolera" és 27 egyéb. Az evangélikus egyháznál 24 közül 16 kolera, és 8 egyéb. A kolerajárvány augusztus 9-én kezdődött és szeptember 14-én fejeződött be. E 37 nap alatt 117 halottja volt a községnek. 1866-ban újabb kolerajárvány lépett fel és szedte áldozatait. A róm. kat. egyháznál 35 haláleset közül 14 kolera és 21 egyéb. A ref. egyháznál 53 közül 29 kolera és 14 egyéb. Az evangélikus egyháznál 16 közül 9 kolera és 7 egyéb. A járvány szeptember 22-től október 9-ig tartott. Az áldozatok száma 52.⁴

Amikor 1848 után a járási székhelyt Simontornyáról Hőgyészre helyezték, a „járásorvos” is odakerült.

Pálfának orvosa nem volt, hanem a mindenkori simontornyai körorvos heti kiszállása alkalmával tájékozódott a község egészségügyi helyzetéről, és egyben a betegek gyógykezelését is ellátta. Dr. Heiczinger János mint magánorvos volt a község első orvosa 1932 -39-ig. 1939 tavaszán létesült a „Pálfai Közegészségügyi Kör”, amely Pálfa és Vajta községből állott Pálfa székhellyel. Ezzel kapcsolatosan hatósági orvosi állást is szerveztek, amelyet elsőként dr. Simon Ödön töltött be.⁵ Dr. Simon Ödön a közegészségügy terén kifejtett áldozatkész munkájáért az „Érdemes orvos” címet kapta. Utódai 1957-től dr. Várkonyi István, dr. Faluhelyi János, majd dr. Nagyszeghy Jenő voltak.

Az egészségre igen káros hatással volt a pálfai ivóvíz, a múltban elég gyakran tifuszos megbetegedést okozott. 1932-ben e betegségnek több áldozata volt. Az uradalom a veszélyt felismerte, és 1936-ban Pálfapusztán ártézi kutat fúratott, (a gyermekotthon mögött, ma Kovácsék kertjében van), amely szegényesen látja el az Újtelepet vízzel. 1942-ben a község is fúratott kutat a róm. kat. templom előtt, amely szünet nélkül ontja a jó ivóvizet. Azóta a vízből fakadó nyári hasmenések és egyéb fertőző bajok szűnőfélben vannak. Bár eleinte - a vizet melegsége miatt - nem mindenki kedvelte szomjúsága csillapítására.

A műveltség emelkedése nagyobb igényeket támaszt a gyógykezelést illetőleg. Ma már ritka eset, hogy valaki a gyógykezelését elmulasztaná betegségé idején. Ezt elősegítették az SZTK szolgáltatásai. (Orvos és gyógyszer.)

Szocialista egészségvédelmünk fontos intézménye az anya- és csecsemővédelmi hálózat, amelyhez községünk védőnőjének munkaköre is kapcsolódik. 1961 óta özv. Szigethi Árpádné a falu védőnője. Legfontosabb feladata az egészséges terhes anyák, csecsemők és kisgyermek gondozása. Állandóan kapcsolatban van a terhes és kisgyermekes anyákkal, sok hasznos tanácsot ad az egészséges életmódra.

Az 1963-ban felújított tanácsadó helyiségében a tanácsadási forgalom 20-25 fő hetenként. 1964 óta havonta egyszer anya- és csecsemővédelmi szakrendelés indult, azóta is rendszeresen megtartják. A szakrendeléseket havonta 18-20-an keresik fel. 1967-től lényegesen emelkedett a születeések száma. Ehhez nagy mértékben hozzájárult a „gyermekgondozási” segély bevezetése.

A születeések emelkedésével a koraszülések száma is emelkedett. (1967-ben 43 született gyermek közül 5 volt koraszülött.) Torzszülés egyáltalán nem, fejlődési rendellenesség is csak ritkán fordult elő.⁶

A születeések és halálozások alakulása az utolsó tíz évben a következő volt:⁷ (1958-68-ig.)

	Születeések száma:	Halálozások száma:
1958-ban	40	28
1960-ban	35	23
1966-ban	29	21
1967-ben	43	32
1968-ban	47	21

A gyógyszerzsükséglet beszerzése a múltban nagy gondot okozott a lakosságnak; Simontornyára kellett menniük orvosságért. A simontornyai patikában nem részesültek udvarias és gyors kiszolgálásban. Sokszor fél napokat töltöttek el, mire orvossághoz jutottak. Mikor a pálfai gyógyszertár létesítése napirendre került, a simontornyai patikus e nagy jelentőségű ügyet, szívesen elodázta volna. Pálfa község 1942-ben kapott patikajo-

got. Az első gyógyszerész Wenger László volt. Patikáját először özv. Tóth Jánosné (Török Julianna) házában rendezte be, majd 1943-ban építette a jelenlegi patikát. Korai halála özvegyére juttatta a patika-jogot. A gyógyszerészertár államosításakor 1949-ben dr. Kazik Istvánné, 1952-ben Páhy Dezső, 1957-ben ismét dr. Kazik Istvánné, majd 1968 decemberében Aponyi Józsefné lett a gyógyszerészertár vezetője.

1964-ben szervezték a községi állatorvosi állást: a községi állatorvos dr. Szabadfy Zoltán.

VI. KÖZIGAZGATÁS

A tanácsok megalakulása előtt a község ügyeit a bírók, esküdtek, és előljárók közreműködésével a jegyzők látták el. Közel 200 évre visszamenőleg a hivatalos feljegyzésekből kitűnik, hogy a rendeletek végrehajtásáért, amelyeket a helytartótanács, főispán, főszolgabíró kiadott, a bíró volt a felelős. 1787-ből származó és ennél későbben kiadott főispáni rendeletek közül német nyelvűt is találunk. A rendeleteket a már akkor is működő jegyző másolta.¹

Sokszor évenként kétszer is volt árszabályozás. (Ősszel és tavasszal.) Aki a hivatalos ár ellen vétett, 12-14 pálcaütéssel büntették. „Ha a mézszáros rossz, vagy dőghúst mér, és azon rajtakapták, először 12, majd a következőkben mindig 24 pálcaütést kapott”. A molnárokat is az a vád éri, hogy sok esetben kevesebb lisztet adnak, mint amennyi az öröltetett búzamennyiség után járna. A főszolgabíró felszólítja a bírót, hogy névjegyzéket készítsen azokról, akiknek az örletés ellen panaszuk van, hogy kiszállásakor a molnárt méltóan megbüntethesse. Továbbiakban elrendeli, hogy ezzel kapcsolatosan a bírőháznál mázsa legyen, hogy mindenki gabonáját lemérhesse, mielőtt a malomba viszi.²

Községháza még ebben az időben nincs, az ügyeket a bíró lakásán intézik. Az öregek elbeszélése szerint az utolsó bírőház (1838-ban felújított) Lázár József (sarki Lázár) háza volt, a Kossuth Lajos utcában. Ez a ház hajdan Bárdos Péter bírőé volt.

1787-88-as esztendőben a következő büntetések kiszabásáról találunk feljegyzéseket. „Medve András, lévén Szabó János szolgája, gazdáját ott akarván ok nélkül hagyni, 12 pálcaütéssel büntettetett”. „Bóth József szolgalegény isten ellen való káromkodásért 24 pálcaütést, Mérei József gazdaember fia, pedig utcán keresztül-kasul való pipázásért 12 pálcaütést

kapott”. Baksa Mihály ellopott 2 zsák búzát Pinczés Sándortól, ezért 12 pálcaütés és 4 forint pénzbüntetésben részesült. A tilosban való legeltetést, és az orgazdákat (50 pálcaütésre) is szigorúan büntették. Kisebb vétségekért a szolgabíró szabta ki a büntetést, amit hajdújával rögtön végre is hajtatott.³

A lólopás elterjedt és jövedelmező foglalkozás volt. Az orvvadászat is nagyon divott úgy, hogy Simontornya földesura Mária Teréziához fordult segítségért a pálfai orvvadászok ellen. ⁴

Az úrbéreseknek nagy terhet jelentettek a hosszú fuvarok, amelyeket gyakran Dunaföldvárról Veszprémbe, vagy Fehérvárra tettek. Legtöbbször sót, lisztet, vagy kenyeret szállítottak.

A község első bélyegzője búzamezőt ábrázol, „Pálfa helység pecsétje 1845” felírással, pecsétviaszra nyomva használták. 1854-ben már festékes bélyegző használatát látjuk az iratokon, a következő felírással: „Pálfa község 1854” .

A jegyzőt a jobbágyok alkalmazták, aki ügyeiket a hatóságokkal és az uradalommal szemben képviselte. Így nemegyszer ellentétbe került az uradalmi tiszttartóval. 1730-1818-ig a következő tanítók töltötték be a jegyzői állást is: Dezse György, Biró Ferenc, Szalay Mihály, Tóth István, Hóbor János és Böröndi József. 1818-tól a tanító és jegyzői állás együttesége meg szűnt; A jegyzői teendők ellátásáért 1 évre a következő díjazást állapították meg: 45 forint készpénz, minden szőlősgazdától 1 pint bor. (14 dl) Az esti 8 órai harangozásért faggyút adnak, és 3 kat. hold földet szántanak évenként kukorica alá. Továbbá azokat a földeket, amelyek a tanítói állás után járnak, megszántják, bevetik, letakarítják és a termést hazaszállítják.⁵

Hóbor János jegyző feljegyzésének eredeti szövege:

Jegyzet

„Mely 1807-ik esztendőben történt. A folyó esztendőben április hónapnak 14.-ik napján támadott egy irgalmatlan erős szél, csaknem Kisszékely felől, mely széllal meggyulladván Nagyszékely reggeli mintegy 8, vagy 9 óra tájban és olyan szörnyű tűz támadott, hogy mintegy 185 házat porrá és hamuvá tétetett, nem-különböztetve Pincehely hasonló romlást szenvedett

az említett napon és órában, és ott is 35 házak porrá égtek, ezeken kívül ugyanazon esztendőben, napon és órában Pincehelyről általjövén a tűz Görböre és elégett 2 istálló, és a zsidók zsinagógájuk. Azon erős szél fújt egészen 18-ig. napjáig ápr. hónapnak, és az említett napon estve megfordulvást fújt fölfelől. Kegyetlen hidegséggel mely éjszaka elkezdett a hó esni és oly szörnyen esett 3 napig, hogy az egész földet fehérséggel ruházta fel vastagon el annyira, hogy még pünkösöd tájban is találkozott az ezen hóból, mely veszedelmes hóval bővelkedő és rettentő szélvész fölötte tetemes károkat tett. Nálunk úgy Isten kegyelméből semmi kár sem esett, de bezzeg Sárszentlőrincen, Szentiványon, Sárkeresztúron, Dunaföldváron pediglen egész gulya elveszett és más számlálhatatlan helységekből a juhok és a lovak úgy elvesztek, hogy sok szegény szánakodásra méltó felebarátunknak csak egy darab jószága sem maradt. De mégis csakugyan barátságát is mutatta annyira mennyire azon kegyetlen idő, mert minden reménységen kívül olyan csodálatosan megmaradtak a már akkor igen szépen kivirágzott gyümölcsfák, hogy igen ritkának ártott légyen meg”.

Pálfa, 1807. május 16-án

Hóbor János
hites jegyző által⁶

A jegyzői állást 1818-tól már nem a tanítók, hanem külön hivatalnokok, a jegyzők viselték. A községi iratok szerint 1818-1944-ig a következő jegyzők működtek: nemes Németh Ignác, Szabó István, Verb Antal, Cziráky József, Zsigmond József, Dwelly Rezsó, Lestyán Dezsó, Balogh János és Bordács Sándor.

Az első községháza közvetlen a ref. iskola szomszédságában, Szabó István jegyző idejében épült. (Később hosszú ideig pásztorház volt, a termelőszövetkezet 1968-ban szolgálati lakássá alakította át.) A második községháza és jegyzői lakás 1868-ban közmunkával épült a mai Lenin utcában. 1945 őszén a községi apparátus e községházból átköltözött a volt uradalmi intézői lakásba, s ez ma is a község tanácsháza.

1895-ben Pálfa is megszervezték a segédjegyzői állást, amelyet: Kenessey Vilmos, Meszner János, Varga István, Balogh János, Horváth János, Pintér István, Kun Gyula, Kerényi (Kíác) János, Hölczl Antal, Tatai Béla és Süle Lajos töltötték be. A segédjegyzők munkaköre főképpen az adóügyre szorítkozott.

1944-1950-ig, közvetlen a felszabadulás előtt, és az ezt követő időszakban, mint helyettesek és kinevezett jegyzők működtek : Maros János, Zajzon Géza, dr. Fonyó Lajos és Palánki Mihály. 1950. őszétől a tanács megalakulása óta, a tanácsbírók a következők voltak: Vámos József, Farkas István, Simon Gyula, Hollósi Sándor, Pável Tamás és Éhl Henrik.

A község első választott tanácselnöke Mátyóki Lajos volt, akit két hónapi működése után Csike József váltott fel és működött 1956-ig. 1956-58-ig Enyedi György, majd 1958-tól Lakos Gyula.

VII.

A HELYI ISKOLÁK KRÖNIKÁJA

Az oktató-nevelő munkáról szóló első feljegyzések a ref. egyház irattárában 1823-ból származnak. „Rendeletek a ref. iskolák részére”. E rendelet szelleme megkívánja, hogy a tanulók minél nagyobb tökéletességre tegyenek szert. Foglalkozik a rendelet a testi neveléssel, a mértékletes testi fenyítéssel. „A gyermekeket csak lapos korbáccsal szabad fenyíteni. Vastag pálcával verni tilos”. 1868-ban megváltozott az iskola szervezete. Az eddigi 4 osztályos iskola helyébe a 6 osztályos népiskolát és a 3 osztályos ismétlőiskolát szervezték. Az oktató-nevelő munkában a vallásos nevelés volt az uralkodó.

Változás csak 1919-ben történt. A Tanácsköztársaság az iskolaszervezet korszerű átalakításával egyidejűleg hozzáfogott az iskola által nyújtandó korszerű művelődési anyag kidolgozásához is. Az óra és tantervek részletes kidolgozására már nem volt idő. Az elvégzett előkészítő munkálatok is képet adnak a tervbe vett változások leglényegesebb vonásairól. A Tanácsköztársaság községünkben a három felekezeti iskolát állami jelleggel egy igazgató vezetése alá helyezte. A Tanácsköztársaság leverése után 1919. szeptember 26-án Huszár Károly, az ellenforradalom vallás- és közoktatásügyi minisztere, körrendeletet adott ki, melyben világosan megfogalmazta azt az eszmei-politikai irányt, amely a Horthy-rendszer neveléspolitikájának alapját adta. A tanítókkal szembeni követelmény: „A hazának és vallásnak becsületes, kötelességtudó polgárokat nevelni”!

A községben három önálló felekezeti iskola volt: róm. kat., református és evangélikus.

Az egykori róm. kat. iskola alapjait Mária Terézia által kiadott „Ratio

Educationis” teremtette meg. Az első iskola tanítói lakással a volt római kat. iskola helyén állt. Építésének időpontja 1787-re tehető, mivel

ebben az időben. már római kat. tanítója volt a községnek. Az 1868-as iskolai törvény sürgette az elhanyagolt iskolák újjáépítését és ezért 1870-ben épült a mostani volt róm. kat. iskola a templom szomszédságában. Akkor korszerűnek tartották, de ma már nem felel meg a kor igényeinek. A tetőzete 1910-ig nád volt. Az iskola felépítése 3175 forintba került.¹

A tankötelesek létszáma állandóan növekedett. 1829-ben 52 tanuló járt a róm. kat. iskolába, 1854-ben pedig 82. (Ebből 5 volt rácegresi.) A létszám növekedése sürgette a II. sorszámú iskola felépítését, amely 1910-ben tanítói lakással a plébánia tőszomszédságában fel is épült. Az építkezés 18.000 koronába került.² 1945 március 14-én egy német ágyúlövedék a tantermet romba döntötte. Helyére orvoslakást építettek, a volt tanítói lakást pedig orvosi rendelővé alakították át.

A tanítóknak a 18. században "oskolamester" volt a nevük, de később, akik a kántori teendőket is ellátták, a kántortanítói címet viselték. A régi segédtanítók (preceptorok) helyébe rendes osztálytanítók kerültek. A róm. kat. iskola tanítói, illetve kántortanítói 1787-1948-ig: Hóbor János, Mészáros Pál, Sánta Gyula, Bodó János, Racsmánn József, Gyurgyev János, Horváth Sarolta (egy évig helyettesített) és Ulrich Károly. Az 1911-ben megszervezett II. sorszámú tanítói állást Szamosi Ferenc fiatal kezdő tanítóval töltötték be. Ő már fizetésének 90%-át az államtól, államsegély címen kapta. A tanítók évi alapbére 1.000 korona volt, ehhez járult a korpótlék és a lakbérpótlék. A kántortanítók helyi javadalmát értékegységekbe számították át. (Föld, párbér, tűzifa.) Minél több volt az értékegység, annál kevesebb pénzfizetést kapott az egyházközségtől, illetve az államtól államsegély címen.

Az iskola létszáma 1925-ben 94 fő volt, 1932-ben 137 és 32 ismétlőiskolás. Az ismétlőiskola három évig tartott. A hét egyik napján, rendszerint csütörtökön volt a tanítás. E napon az elemi iskolában szünetet tartottak. A tanítás időtartama 7 óra volt.

1938-ban szervezték a III. sorszámú tanítói állást, amelyet Delibók Márta, Knausz Erzsébet, majd 1942-48-ig Kincz Margit tanítónők töltöttek be.³

A felsőrácegresi iskola felügyelet szempontjából a pálfai róm. kat. egyházhoz tartozott. Az iskola fenntartója a mindenkori uradalom volt.

Apponyi Sándor lengyeli földesúr építtette a kápolnával együtt 1880-ban.⁴ Ráceg-res akkor az ő birtoka volt. Az iskola beindulásától a következő tanítók működtek itt: Mihajlovich Dénes, Fetzler Mihály, Hall Viktor, Greksa Antal, Győrffy János, Soltész Béla, Fodor József, Holti Mária, Molnár Ferencné, Balogh András és jelenleg Lelkes Tivadar. Amikor 1945-ben megalakult a rácegresi róm. kat. egyházközség, megszervezték a II. sorszámú tanítói állást. Ezt elsőnek Egyed Sándor, majd az államosítástól Oláh Mihály, Reicz Teréz, Balogh Andrásné töltötték be, napjainkban pedig Lelkes Tivadarné.⁵ Államosításkor a sárszentlőrinci, majd 1966. szeptember 1-én a pálfai ált. iskolához csatolták. A tankötelesek száma az 1968/69-es tanévben 63 fő.

1719-ben szerveződött a ref. egyház. Helyi vezetői elhatározták, hogy a fiatalság oktatása és nevelése érdekében „oskolamestert” fogadnak, és az oktatás céljára iskolát és tanítói lakást építenek. Az első iskola a tanítói lakással 1730-ban épült, az államosítás előtti volt ref. iskola helyén állott. A feljegyzések szerint egészségtelen és szűk volt, ezért az egyházközség úgy döntött, hogy a 132 esztendősk iskola és tanítói lakás helyére újat emelnek, amely e kor igényeinek teljesen megfelel. Így épült 1862-ben a régi iskola helyére a mai, a tanítói lakással együtt. Építési költsége 2508 forint.⁶

A tanítók elég gyakran változtak, ami a felsorolt tanítók teljes névsorából kitűnik. 1730-1948-ig: nemes Dezse György, Biró Ferenc, Szalai Mihály, Tóth István, Rákosi András, Semjén Ádám, Böröndi József, Kiss József, nemes Bettes Károly, nemes Mozgay Sándor, Bosznay Viktor, Szabó Ferenc 1860-92, Kocsis Sándor, Csajághy Antal, Deák Gyula, Fülöp Béla, Salga Endre, Précsényi Sándor 1898-1915, ő szervezte 1906-ban a ref. dalárdát. Bézi Sándor 1915-1941-ig. Innen Újvidékre került állami tanítónak, majd mint nyugdíjas visszatért és itt halt meg 1946-ban. Précsényi István 1941-48-ig, az államosításig. 1907-ben szervezték meg a II. sorszámú tanítói állást, amit a következő tanerők töltöttek be: Csató Klára, Pivnik István, Ábró Lajos, (az 1. világháborúban elesett) Vincze Sarolta, Précsényi István 1919-20-ig, Gárdonyi István 1925-ig. Az ő távozásával 1946-ig szünetelt a II. sorszámú tanítói állás, amit Zelles Jolán, majd Sajtos Julianna töltött be 1948-ig.⁷

Az iskola létszáma állandóan nőtt. Pl. 1829-ben 45, 1830-ban 50 volt a tanulók száma. A naplóban szerepel a tanulók neve, életkora, a tanítás

megkezdésének időpontja, a tudományokban való előmenetelük, sőt még a mulasztási napok számát is feltűntették. A tanulmányi előmenetelt a következő fogalmak fejezik ki: „Jeles tanuló, jó tanuló, jó eszű, jó elméjű, szorgalmas, jó, és gyors, meglehetősen, tompaeszü, nehéz tanuló, jó erkölcsű, esméretlen”.

1834-től több évtizeden át két vizsgával találkozunk évenként: március végén és szeptember végén. Általában a tavaszi vizsgán több a tanulók száma, mint a nyárin. Pl. 1834-ben a tavaszin 42, a nyárin pedig 12 tanuló, 1847-ben a tavaszin 70, a nyárin 23 tanuló vizsgázott. „Az iskolába 1862-ben 102 tanuló járt egy tanító elé”. Utána több évtizeden át 80-90 között mozgott a tanulólétszám. 1932-ben 1-6 osztályba 72 tanuló járt, az ismétlőbe pedig 25. ⁸

Az első evangélikus iskola az imaházzal (egy tető alatt), és a tanítói lakással 1799-ben épült. Az iskola létszáma 1829-ben 28 fő. Ugyanez évben a három felekezeti iskola együttes létszáma 125. Az egyházközségi gyűlésen 1884. november hóban elhatározták, hogy új iskolát és tanítói lakást építenek, a régi helyén. E határozatot tett követte, mivel 1885. szeptember elején az új iskolában megindult a tanítás. Ez az iskola ma is áll a tanítói lakással együtt az evangélikus templom mellett, a Lenin utcában. Építési költsége 1431 forint.

A tanítók a predikáló-mesteri címet is viselték, mivel a szokásos istentiszteleteket, - nagyobb ünnepek kivételével, - ők végezték. 1799-1899-ig, egy századon keresztül a következő tanítók működtek: Stephanides Sámuel, Szombati András, Mátis István, Szalai Pál, Mátis János, Jäger Gyula és Turczár Mihály. Mivel az egyházközség bejelentette hatóságának, hogy a tanítói fizetést nem képes biztosítani, a tanítás két éven át szünetelt, 1899-ben a hatóság hozzájárulásával a tanító rovására módosították a tanítói javadalmat. Egyben utasítás érkezett az állás újbóli betöltésére, ezért 1899-1931-ig, Illés Lászlót és Mátis Istvánt alkalmazták. A tanulólétszám állandó csökkenése miatt, (1932-ben már csak 14 tanuló járt) megszüntették az állami támogatást, és megfosztották az iskolát nyilvános jellegétől. Az akkori tanítót, Mátis Istvánt Dunaalmásra helyezték állami tanítónak. Ez után az egyházközség saját erejéből előkészítő tanfolyamot létesített. E tanfolyamot 1932-től Benedek Anna, majd Kovács Eliz diakonissza nővérek vezették. Év végén a tanfolyam hallgatói a sárszent-

lőrinci tantestület előtt tettek vizsgát. A három felekezeti iskolába 1932-ben 223 mindennapos (elemi iskolás) és 64 ismétlőiskolás járt.

1943. szeptember 1-től az evangélikus iskola újból visszanyerte nyilvános jellegét, és ezzel egyidőben államsegélyt is folyósítottak Forgó Ilona tanítónó (dr. Kiss Béláné) részére.⁹

Az 1940-ben megjelent oktatási törvény létrehozta a nyolcosztályos népiskolát, külön városi és falusi tantervvel. Az utóbbi mezőgazdasági és ipari tagozatok számára tartalmazta a tananyagot. A ref. iskola 1941 -42-es, az evangélikus 1942 -43-as és a róm. kat. 1943 -44-es tanévben vezette be a nyolcosztályos népiskolát mezőgazdasági jelleggel. Szorgalmi ideje október 15-én kezdődött két heti gyakorlati foglalkozással, és április 15-én két hetes gyakorlattal fejeződött be.¹⁰

A második világháború súlyos károkat okozott az iskoláknak. (Épületek és egyéb anyagi károk.) Ilyen nehézségek mellett fogott hozzá felszabadult népünk a köznevelés demokratikus reformjának megvalósításához. Röviddel a felszabadulás után jött létre hazánkban az 1-8 osztályos „Általános Iskola”, amelyben az 5-8 osztályban szakrendszerű oktatás folyik. 1948. július 1-én az államosítás a három felekezeti iskolát egy igazgató vezetése alá rendelte. Az igazgató Précsényi István, volt ref. tanító lett. Az államosítással a tanerők is állami szolgálatba kerültek. A róm. kat. iskolától: Szamosi Ferenc, Ulrich Károly és Kincs Margit. A ref. iskolától: Précsényi István és Sajtos Julianna. Az evangélikus iskolától: dr. Kiss Béláné, (sz. Forgó Ilona) tanítók illetve tanítónők. 1948. szeptember 1-én három tanteremben 324 tanulóval és 6 tanerővel indult be a tanítás, váltakozva délelőtt és délután. A tanerők száma állandóan növekedett: pl. 1956-ban 11, 1966-ban 12, 1967-ben 13, 1968-ban 14 fő volt.

A tankötelesek száma 1965/66-os tanévben 326, az 1967/68-as tanévben 308, az 1968/69-es tanévben 306 fő, 10 illetve 9 tanulócsoporttal. A tanulók létszáma egyelőre csökkenő tendenciát mutat.

A tantestület személyi összetétele az ide- és elhelyezések miatt nem állandó. Az államosításkor átkerült 6 tanerőn kívül, 1949-óta a következő tanítók, tanárok és képesítés nélküli nevelők tanítottak, illetve tanítanak: Györe István, Eszéki Erzsébet, Szijj Irén, Harmat Antónia, Szász József, Leidál János, Romhányi Henrik, Oláh Mihály, Majoros Jolán, Pével

Tamásné, Romhányi Henrikné, Németh József, Runyai Ferenc, Windisch Ilona, Kaszás Julianna, Tóth Mária, Pintér Margit, Horváth József, Szász Mária, Máthé Teréz, Tóth Miklós, Csósz József, Csósz Józsefné, dr. Tóth Kálmán, Pintér Istvánné, Németh Imre, Septe István, Németh Miklósné, Gálos Károlyné, Eszterbauer Teréz, Sólyomvári Magdolna, Etelvári Sándor, Ugrai Ferenc, Minárik László, Halász Benjaminné, Dorn Dezső, Szeremlei Zsigmondné. Az iskola igazgatói az államosítás óta: Précsényi István, Szász József, Oláh Mihály, Pável Tamásné, Máthé Teréz és jelenleg Ulrich Károly.¹¹

A tantestület legidősebb tagja Szamosi Ferenc, 41 éven át tanított Pálfán. (Hirtelen halt meg, 1952. március 16-án.)

Az iskola oktató-nevelő munkája a tanterv és az évi munkaterv alapján folyik.

A felnőttoktatás beindult az 1960/61-es tanévben, a dolgozók iskolájával. A felnőtt cigány lakosság az alapfokú tanfolyamon az írás, olvasás és számolás minimumát elsajátította. A továbbtanulás 1950-ig szegényes képet mutatott. Az általános iskola elvégzése után a falusi gyermek is beiratkozhat felsőbb iskolába. Ez is a szocialista iskolarendszer vívmánya. Ezt a kezdet-kezdetén nem használták ki. Az 1950-es évek után már iskolánktól is ment egy-két tanuló tovább tanulni felsőbb iskolákba. A továbbtanulás 1955-től kezdett kibontakozni, évről-évre nőtt a továbbtanulók száma.

Az úttörőcsapat 1949-ben alakult, „Petőfi Úttörőcsapat” néven. 1957-ben „Kilián György” nevét vette fel.

1966. szeptember 15-én indult be az iskolai napközi, (egy vegyes csoport) 40 fővel.

A színvonalas oktató-nevelő munkához fontos a tárgyi feltételek biztosítása is. 1953-ig csak a volt felekezeti iskolában levő négy, valamint a volt községházából átalakított két teremben folyt a tanítás. 1953-ban épült az új iskola északi épülete két, majd 1959-ben a déli épület két tanteremmel és egy pedagógus lakással. Iskolánknak 8 tanterme és 1 politechnikai terme van. Tornaterem még ma is csak vágya a nevelőknek és tanulóknak. A régi tantermeket felújítottuk. 1966-ban az új iskolánál (Deák utca 12. szám alatt) egy szertár, és a Kossuth Lajos utca 13 szám

alatti iskolánál egy három rekeszes fűskamra, 1967-ben az új iskolánál, a kisállattenyésztés céljára nyúlól, 1968-ban a politechnikai kertben szerzőkamra épült.

Szinte felbecsülhetetlen értékben érkezett már eddig is iskolánkhoz felszerelés, szemléltetőeszköz, stb. 1964. decemberében a helyi tanács 18.600 forintért pianínót vásárolt az iskolának.

VIII. NAPKÖZIS ÓVODA

A mai napközis óvoda elődje, „Állandó Gyermekmenedékház” néven fogadta be a gyermekeket a tanköteles korig. Az állandó gyermekmenedékház 1895-ben nyílt meg, a volt régi községi kocsmá épületében, amely a jelenlegi postával párhuzamosan az óvoda udvarán állt.

Az intézmény vezetői 1895-1928-ig a következők voltak: Mátis Etel, Eötvös Erzsébet és Nagy Györgyné, (sz. Sánta Mária) akinek működése alatt az állandó gyermekmenedékház meg is szűnt.¹

A mostani napközis óvodát a község 1929-ben építette. Az első képesített óvónő Csics Lászlóné (sz. Bertalan Jolán) volt 1928-42-ig. Nyugdíjba vonulása után 1942-54-ig: Kálmán Márta, Pintér Teréz és Lendvai Lajosné, majd 1954- Fehér Jánosné (sz. Sipos Márta) voltak az óvónók.

A létszám állandó növekedése miatt időszerűvé vált 1955-ben a II. sorszámú óvónői állás megszervezése, és ezzel egyidőben a második csoport számára egy foglalkozási terem megépítése. A II. sorszámú állást Oláh Erzsébet, képesített, Kovács Margit és Koller Anna képesítés nélküli, majd. 1962-ben Septe Istvánné képesített óvónővel töltötték be. 1966. szeptember 1-én Septe Istvánné lett a vezető és Fehér Jánosné a beosztott óvónó.²

1955-ben beindult a 3, majd 5 hónapig működő nyári napközi, 25 étkezővel. 1959-ben ezt a nyári napközit egész évensé fejlesztették. Később a napközi iránti érdeklődés fokozódott, ezért az étkezési keretet 1966-ban 45 főre emelték. Mivel ugyanez évben megnyílt az iskolai napközi otthon, ezért az 1965-ben épült új konyha ma már mint központi konyha tölti be rendeltetését. Az óvodai és iskolai napközi ételmezésének ellátására egy 8 órás ételmezésvezetői állást engedélyeztek. 1954-ben az óvodai dolgozók létszáma 2 fő volt, ma a konyhai dolgozókkal együtt 8.

A napközis óvoda néhány évi létszám alakulása:³

1964/65-ben a beírt létszám: 49, ebből napközis 32.

1965/66-ban a beírt létszám: 52, ebből napközis 32.

1966/67-ben a beírt létszám: 66, ebből napközis 46.

1967/68-ban a beírt létszám: 59, ebből napközis 38.

1968/69-ben a beírt létszám: 55. ebből napközis 38.

IX. AZ EGYHÁZAK

A róm. kat. plébánia alapítása előtt a simontornyai ferences barátok végezték az egyházi szolgálatot. A templomot 1789-ben Apponyi György Pálfa földesura építette, késői barokk stílusban. A templom hossza 11 öl, (21 m) szélessége 5 öl. (9,5 m) Homlokzati toronnyal és négyzetes belső térrel épült. A szentély mellett két oldalt helyiség van.¹

A plébániát Apponyi Antal alapította 1800-ban, ő a templom első kegyura. 1800-tól kezdték vezetni a plébánia anyakönyveit. A kereszteltek anyakönyvében az első bejegyzés: Bérdi János, a második Barkóczi Katalin. A halottak anyakönyvében : Balogh Ferenc és Mészáros Antal gyerekek. A következő lelkipásztorok működtek itt 1800-1969-ig: Divianszky János, Megyely József, aki erős ember volt, és nem egyszer verte széjjel a duhajkodó legényeket. ² Utóda Forster Ernő, a tanügy fellendítésére 2.400 korona alapítványt tett, amely pénz évi kamatából 130 iskolás gyermeknek vásárolták meg évenként a szükséges könyveket és tanszereket. Működése; idején 1879-ben vették meg az orgonát is 720 forintért Unger Miklós mágocsi orgonakészítőtől. Őt követte: Szánthó Ignác, Vaszary Kálmán, dr. Riedl Gusztáv, Horváth Lajos, Tillinger Ferenc, Reil Antal, Gáll Antal, Baranyai Ernő, Bárd Ferenc, dr. Kovács Géza, aki a templomot restauráltatta, és a templomkerítést építette, majd Darabos László, aki most is itt működik.

A plébánia épülete igen régi, építési ideje ismeretlen, de a hagyomány szerint a plébánia alapításáig kasznárlakás volt.³

A ref. egyház megszervezését gróf Sinczendorff, Pálfa község földesura engedélyezte 1719-ben. A jobbágyok szabad vallásgyakorlását biztosította. Ugyanez évben az első teendők közé sorolható az oratórium (imaház) felépítése, amely a jelenlegi paplak helyén állt. Alapzata kőből, a falak

vályogból épültek, a tetőt pedig náddal fedték. Később több izben kértek engedélyt a már roskadozó imaház javítására, de nem kapták meg. Az egyház kezdetői fogva anyaegyház. 1737. március 31-én nyitották meg a kereszteltek anyakönyvét. Az első bejegyzett újszülött: Kótai János. 1760-tól hitük üldöztetéséről találunk iratokat. Üllei István prédikátor írásai-ban olvashatjuk, hogy míg ő a simontornyai barátok (ferencesek) fogságá-ban tartózkodott, a barátok 3 ref. halottat temettek el.⁴

A régi paplak 1791-ben épült az oratóriumtól pár ölnyi távolságban Nagy József házával párhuzamosan. Több iratból kitűnik, hogy az imaház dűledező állapota miatt a bent tartózkodás életveszélyes volt. Többszöri kérelmezés után engedélyt kaptak egy új templom építésére. A vármegye részéről Nunkovich, a hógyészi uradalom képviselőjében Petőcz direktor szállt ki, és kimérték a templom építéséhez szükséges területet. 1808-ban egy év alatt fel is épült a mostani templom, de torony nélkül. Építése 9.370 forint és 23 fillérbe került. Az építkezésnél az alapítóokmányt a dél felől levő sarkának a torony felé eső oldalán a földtől 10 téglamagassá-gnyira helyezték el. 1809. augusztus 27-én volt az új templomban az első keresztelés. 1811-ben a torony felépítésével véglegesen befejezték a temp-lom építését. A tornyon 1871-es évszám volt látható, amely nem a temp-lom építésének, időpontját jelezte, hanem egy nagyobb restauráció emlé-két őrizte. Helyébe 1968-as évszám került, ami a torony újrabadogozásá-nak időpontja. A templom 100 éves jubileuma 1911-ben volt, nagy ün-nepséggel egybekötve.

1839-ben a paplakon átalakítást és javítást végeztek. Két szobát épi-tettek a lebontott oratórium helyére, a volt szobák egyikét istállónak ala-kították át. Az istállót a lakással egy tető alá építették, mert gyakran el-lopták a prédikátor jószágát.

A mai impozáns paplak 1892-ben épült a régi telken, Csikos Péter lel-készkedése idején.

Két és fél századon át a következő lelkipásztorok működtek a ref. egy-háznál 1719-1969-ig: Debreczeni István, Mózsi István, Kövesdi István, Óry János, Szentpéteri János, Törsök Veszprémi János, Németh István, Üllei István, Körmendi Sámuel, Szombati Márton, Botka Péter, Szászi József, Váczi Sámuel, Fodor István, Szalai Ferenc, Baditz László, Szalai Lajos, Pál János, Balogh Sándor, Csikos Péter, Patkó Károly, Csapó

Ödön, Joó András, Vajó Sándor, Nagy István helyettes, Kurucz Gyula 1915-31-ig, Kuli János, Szabó Gyula, Szalai Sándor, aki 1967. áprilisában Finnországba távozott. Helyébe Vikár Zoltán érkezett, ő a ref. egyház 30-ik lekipásztora.⁵

A lekipásztorok fő jövedelmét mind a róm. kat., mind a ref. egyháznál a 24 kat. hold föld nyújtotta. Régebben a hívek e földet ingyen munkáltak, a termést letakarították és hazaszállították. Az idők folyamán e terhet az egyházközösség megváltotta, és földmunkaváltság címen kifizette papjainak. Ezenkívül a hívektől párbér járt, (rozs) amelyet a róm. kat. hívek egy része, - szegénysége miatt - nem tudott fizetni. A ref. lelkész fajárandóságát az egyházközösség biztosította, a róm. katolikusét az uradalom. A szolgáltatásokért (esküvő, temetés) a hívektől esetenként megszabott összeg (stóla) járt.

A község evangélikus lakossága egy-két család kivételével az 1730-as években Veszprém és Győr megyéből települt át. Az akkori földesúr szívesen adott letelepedési engedélyt, mert munkaerőre volt szüksége. Letelepedésük után, több évtizeden át egyházat nem szerveztek, hanem a helyi ref. lelkész látta el a szükséges teendőket, amiről a ref. anyakönyvek tanúskodnak. Az egyház keletkezésének időpontja ismeretlen, de a feljegyzésekből kitűnik, hogy 1792-ben már létezik, mint a sárszentlőrinci egyház leányegyháza. Néhány családnév 1797-ből: Bertalan István, Bertalan Mihály, Varga István, Schäfer Mihály, Jakus Mihály, Kozma Ferenc, Erdős János, Gondos Ferenc, Sibinger János, Tóth Pál.

Az egyház 1799-ben engedélyt kapott iskola, tanítói lakás és imaház építésére. A telek kijelölésénél jelen volt a község földesura: Apponyi Antal főispán. Az építéséhez a telket Hadi Péter, Bertalan György és Szakács Mihály ajánlotta fel. Hadi Péter telekrészét 7 ezüst forintért vásárolták meg. A két utóbbinak a Faluföld-dűlőben csere címen jutattak ingatlant. Az építési költségek nagyrészt az uradalom földjén több éven át termelt gabona és kukorica árából fedezték. Az imaház az utcával párhuzamosan a mostani pince helyén állt és 72 évig szolgálta a híveket. A mai templom alapkövét 1871. május 6-án Szalai Pál tanító működése idején, tették le s november 10-én fel is szentelték.⁶

1945. március 15-én Simontornya felőli német ágyúlövedék a tetőzetet súlyosan megrongálta, és a mennyezetet beszakította. Az egyházközösség a

helyreállítási munkálatokkal nem késlekedett, s a templom 1947. pünkösdjére már készen állt. Tekintve, hogy Pálfa Sárszentlőrincnek leányegyháza volt, ezért papjaik is ott laktak, és csak nagyobb ünnepeken tartottak itt istentiszteletet. Vasárnap és kisebb ünnepeken a mindenkori tanító végezte a templomi szolgálatot.

Papjaik: Nagy István, Balassa János, (fia, János a híres orvostudós, sebész, a szekszárdi kórház névadója.) Radics István, Sántha Károly, Bohár László, Fábán Imre. 1943, szeptember 1-én missziói egyházat szerveztek Pálfa központtal, (Nagydorog, Vajta, Simontornya, Igar, Rácegres, Nagy- és Kisszékely) az evangélikus lakosság részére. A missziói egyház első lelkésze dr. Kiss Béla, aki ma is itt működik.

Az eddig felsorolt három felekezeten kívül van még néhány nazarénus, hetednapos adventista (szombatos) és jehovista család is a faluban.

X. VASÚT ÉS POSTA

1883-ban, amikor Kelenföld és Pécs vasútvonalát építették, tervbe vették, hogy Simontornyáról indul a szekszárdi szárnyvonal, amely a Sió partján haladva Szekszárdig, több népes községet érintett volna. A terv nem valósult meg, mert az érdekelt községek és uradalmak minden hozzájárulást megtagadtak. Nem voltak hajlandók földterületet biztosítani a vasút részére, még az anyagi hozzájárulástól is vonakodtak.

Cece egymaga 6.000 forinttal és ingyen földdel járult hozzá a vasút építéséhez, s így a szekszárdi szárnyvonalat Cecén keresztül Rétszilasról vezették Sárbogárd felé. ¹

Ha az eredeti terv az akkori községi előjáróságok és uradalmak kapzsisága ellenében kivitelezésre kerül, ma nem járnánk a vajtai állomásra, hanem a Sió-híd közelében várhatnánk az érkező, vagy induló vonatokat.

A posta 1883. december 5-én nyílt meg a plébániaépület egyik helyiségében. Első vezetője Szekfű Borbála volt, aki 20 évi működése után 1903-ban lemondott, hivatalát Mátis Etelnek adta át, aki a postát áthelyezte a Lenin utcába az egykori Szelestey-féle házba. 1909-ben Szelestey Erzsébet került a hivatal élére, akit 1925-ben Fleiner Ferencné követett. Fleiner Ferencné hivatalával Tóth Jánosné (Török Julianna) házába, majd onnan 1927-ben a mai postaépületbe költözött. A jelenlegi posta épülete a régi községi kocsmának tartozéka volt. (Mészárszék, vágóhíd, istálló.)

1965-ben jelentős átalakítást és tatarozást végeztek a posta épületén. A postahivatalt 1947-1969-ig a következők vezették: Szakonyi Dániel, Asbóth Anna, Tompa Dezső, Vaszary József, Vörös Lajos, Pintér Erzsébet, Keserű Mihály és a jelenleg is itt működő Kiss István.²

XI. TEMETŐK

Az elmúlt ötven év leforgása alatt kb. 15 sír került elő a Lenin utca északi' bejáratánál, az iskola és a Reinspach-féle telken. Amikor a köves-út épült, magam is jelen voltam egy sír kiforgatásánál. Utoljára 1958 tavaszán egy teljesen ép sír került elő Reinspách János udvarán. E területen hajdan rendszeres temetkezés folyt. Pálfalvának (az első települt községnek) temetője lehetett.

Az újratelepült Pálfa község első temetője. a jelenlegi. Bocskai-köz és a Hunyadi utca déli szakasza által határolt emelkedőn (az alábbi mai tulajdonosok telkén: Porteleki József, Patkós István, ifj. Porteleki József, Kovács István, Bóka Istvánné, Marácz József, Horváth Lajos, Pleck János, Szücs Lajos, Mohái József, Tüdő Sándorné, Lázár István, Horváth István, id. Patkós Istvánné és Enyedi Sándor) volt.¹ Keletkezése egybeesik Pálfa község újratelepülésének időpontjával. (1719.) Napjainkban is elég gyakran kerülnek elő e területről csont- és ruhamaradványok.

A jelenlegi temetőt (a község északi szélén a kolerajárvány idején) 1831. augusztus 15-én nyitották meg. Az első ide temetett halott Bátai János, Kovács János úrbéres gazdának 17 éves szolgálégyénye volt.²

Az első út a temetőbe 1880-ig a Kossuth Lajos utca északi során Porteleki Sándor és Patkós János háza között vezetett.³ Ma a Petőfi és a Damjanich utcán át jutunk el a temetőbe.

XII.

A PÁLFA ÉS VIDÉKE TAKARÉKSZÖVETKEZET

A Szövetkezetek Tolna megyei Központja 1958. szeptemberében rendelkezést adott ki takarékszövetkezetek szervezésére. A volt gyönki járás Földművesszövetkezetek Járási Központja a megyei intézkedés alapján megindította a szervezést. A takarékszövetkezetek megalakulásához az első feltétel száz tag toborzása volt, akik egyenként 100 forintos részjegyet jegyeznek. A megvásárolt részjegyek száma lehetővé tette, hogy még 1958 októberében összehívhatták az alakuló közgyűlést. Megválasztották az 5 tagból álló igazgatóságot, majd az igazgatóság tagjai közül Enyedi Györgyöt választották elnöknek. Az elnökválasztást Zsargó József ügyvezető megválasztása követte, aki egyedül végezte a szervezési és könyvelési teendőket. Mivel helyiséget biztosítani nem tudtak, az elnök a saját házában levő, régi tejcsarnokot ajánlotta fel e célra. Csak ideiglenes megoldás volt, mert a szűk és betonos helyiség nem felelt meg a követelményeknek. Ilyen adottságok mellett kezdte működését 1958. december 1-én a Takarékszövetkezet. ¹

A nehéz körülmények között induló szövetkezet életképességében nem sokan hittek, és ezért félve helyezték be pénzüket. Az egymást követő évi zárszámadások eredményei azonban bizalmat ébresztettek a lakosság körében, mert a pénzforgalom gyors növekedését bizonyították.

Az első mérleg 1959. december 31-én készült. E mérleg szerint 22.000 forint volt a betétállomány, a kölcsön 2.500 forint, a tagok száma 160. 1963. december 31-én a betétállomány 1.205.000 forint, a kölcsön 552.000 forint, a tagok száma 511. 1966-ban az évi mérleg alapján a betétállomány 2.751.000 forint, a kölcsön 2.088.000 forint, a tagok száma 957. 1968. december 31-én a betétállomány 3.742.000 forint, a kölcsön 2.175.000 forint, a gépkocsi betétállomány 110.000 forint, a tagok száma 1233. Az év végi nyereség 82.000 forint. Az ingatlan és állóeszköz

együttes értéke 255.000 forint, a tartalékalap összege 240.000 forint.²

Az évi mérlegek elemzése a lakosság életszínvonalának emelkedését mutatja. 1966-ban a megyei versenyben I. helyezést értek el.

A Takarékszövetkezet fokozatos fejlődése következtében pénztárosi, majd könyvelői állást kellett szervezni. A helyiség szűk volt a munkaezők elhelyezéséhez. A MESZÖV Elnöksége³ segítségével 1964-ben a Lenin utcában a jelenkor minden igényét kielégítő Takarékszövetkezetet építettek 180.000 forintért, amelybe még az év decemberében beköltöztek.

1965-ben választották meg Toronyi János elnök helyettes elnöknek. Amikor 1967-ben a tiszteletbeli elnöki állás megszűnt, Zsargó József ügyvezetőt választották meg ügyvezető igazgatósági elnöknek. A Takarékszövetkezet megerősödésével 1968-ban a munkaezők számát 4 főre emelték.⁴

Ma a Takarékszövetkezet népszerű intézmény a község lakosságának szolgálatában.

XIII.

A KISIPARI TERMELŐSZÖVETKEZET PÁLFAI RÉSZLEGE

Falunkban a Kossuth Lajos utca 4-es számú ház abban különbözik a többitől, hogy homlokzatán, egy kis tábla adja tudtára a járókelőknek, hogy itt van a „Simontornyai Vegyes Ktsz fémtömegcikk üzeme.”

Két helyiségben működnek a nehéz betonba ágyazott golyós és körhagyós prések, amelyek közel két évtizede ontják termékeiket.

Az üzemet a pálfai születésű Gálos Károly alapította 1952-ben. Az ő újítása a leltári címkék gyártása. Az évek során újabb termékekkel bővült az üzem cikklisztája. Alapítása óta mintegy húszmillió dombornyomott címke, házszám- és utcavégtábla, valamint figyelmeztető tábla készült az üzemben. A jó minőségű házszámotablát megtalálhatjuk .szerte az országban.

Ahogy az üzem ismertté vált, úgy sokszorozódtak a megrendelések és szükségessé vált a szomszédos Barkóczi-féle házban az üzem bővítése egy helyiséggel. Itt van a címfestő és lakatosműhely. A lakatosok készítik a szép. kovácsolt vaskapukat és a már közkedvelt „Háztájikat”. (vastragacs) Ezekből az elmúlt esztendőben több mint ezer darabot szállítottak a kereskedelmi vállalatoknak, és a háztáji gazdálkodóknak.

Az üzem legújabb alkotásai. között a tűzizománcozású sport jelvények és a törzsgárdajelvények foglalnak helyet. A terveket is az üzem dolgozói készítik a megrendelő elgondolásai alapján. Itt készültek a Magyar Autó Klub hűtőjelvényei, és a pálfai „Egyetértés Termelőszövetkezet 10 éves munkáért” kitüntetés.

Az üzemben 11 munkás dolgozik: 5 szakmunkás és 6 jól begyakorolt segédmunkás. Az évi termelésük másfél millió forint.¹

XIV. MEZŐGAZDASÁGI TERMELŐSZÖVETKEZET

A község határa a felszabadulás előtt 5302 kat. hold volt, amelyből - az 1945-ös földosztáskor - az uradalmi terület az egykori cselédek, részes aratók, napszámosok birtokába került. A termőtalaj egy-két homokos sáv kivételével jó, csaknem minden növény számára megfelelő. A termelőszövetkezeti mozgalommal kezdődött községünkben 1955; nyarán a közös gazdálkodás 40 taggal, 400 kat. hold területen, „Termelőszövetkezeti Csoport” néven. A dolgozó parasztok zöme kételkedve nézte e kis csoport indulását, mert nehéz viszonyok között kezdte meg a gazdálkodás új formáját. A gépállomások még kevés segítséget tudtak nyújtani. A jószágállomány nem volt arányban a földterület nagyságával. Az épületek, gazdasági felszerelések hiányossága mellett a szakirányítás is kezdetleges volt. A bizonytalanság befolyásolta a tagság munkakedvét. Vajon jut-e majd annyi a közösből, ami szerény megélhetésüket biztosítja? A falu közvéleménye is kételkedett az eredményes munkálkodásban. Ezek a körülmények és nehézségek hozzájárultak, hogy az első „Termelőszövetkezeti Csoport”, amely az „Új élet” nevet viselte, 1956 őszén - egy évi működés után - az ellenforradalom idején feloszlott.¹

A termelőszövetkezeti mozgalom alakulásában nagy lépést jelentett 1959. Községünk dolgozó parasztsága 1959 tavaszán a közös gazdálkodás útjára lépett. Ez nagy fordulópontot jelentett a falu népének életében. Tavasszal két termelőszövetkezet alakult. E két szövetkezet 1960 januárjában „Egyetértés” néven egyesült, és a gyermekkora óta itt élő Lakos Józsefet, a nagydorogi gépállomás egykori igazgatóját választották meg elnöknek, aki kezdettől fogva minden erejét és tehetségét egy jó termelőszövetkezet létrehozására fordította és fordítja ma is.

Falunkban a tavaszi szervezőmunka elég jól indult, és aránylag gyorsabb eredmény született mint a környék többi községeiben. Pálfa rövid idő után „termelőszövetkezeti” községnek mondhatta magát. A közös munkát 1959 őszén 379 család, 387 taggal, 2792 kat. hold területen kezdték meg. E területhez 248 kat. hold háztáji földterület kapcsolódott.

A munka az őszi vetéssel indult. A kezdeti időszak nem volt zökkenésmentes. Voltak tagok, akik a szükséges vetőmag beadásától vonakodtak, és a munka megkezdését, - ha rövid időre is -, de megtagadták. Ez a valóságban úgy történt, hogy egyik figyelte a másikat, vajon ki teszi az első lépést a közös felé, és akkor már ő is nyugodtan mehet utána. A jó szervezettség, a biztos vezetés bizalmat keltett a tagságban, és befolyásolta a munkához való viszonyt. A jól végzett munkát az évenkénti munkaegységek értéke igazolja:

1960-ban	31,50 Ft
1965-ben	48 Ft
1966-ban	50 Ft
1968-ban	53 Ft

volt 1 munkaegység értéke.

A munkaegység évenkénti növekedését a jó munka mellett mélyrehatóan elősegítette az állattenyésztés és a növénytermesztés rohamos fejlődése. A megindulástól napjainkig a szövetkezet fejlődése számottevő eredményeket hozott. A termelőszövetkezet a megyében az elsők között van. 1967-ben a tagok száma 665, ebből nyugdíjas és öregségi járadékos 126. A családok száma 528. 1968-ban 702 a tagok száma, a nyugdíjasok és járadékosoké pedig 148.

A tagok kor és nem szerinti megoszlása:

	tag	(ebből nő)	nyugd. és járadékos	(ebből nő)	összesen	nő
70 éven felüli	9	5	104	46	113	51
65-70-ig	25	5	25	14	50	19
60-65-ig	53	9	13	7	66	16
55-60-ig	64	13	3	-	67	13
50-55-ig	39	7	1	1	40	8
40-50-ig	109	19	2	-	111	19
27-40-ig	130	14	-	-	130	14
21-27-ig	59	7	-	-	59	7
21 év alatti	66	26	-	-	66	26
Összesen:	554	105	148	68	702	173

1968. december 31-én a termelőszövetkezet összterülete 5563 kat. hold. Ebből 616 kat. hold a háztáji földterület. A közös művelés alatt álló föld terület nagysága 4947 kat. hold, amelyből 3890 kat. hold a szántóterület.

Az eddigi eredményeket az alábbi adatok mutatják: 1959-1968. dec. 31-ig

<i>Állatállomány:</i>	1959-ben	1966-ban	1968-ban
Szarvasmarha	-	809 db	887 db
ebből tehén	-	169 db	279 db
Sertés	30 db	2022 db	2400 db
ebből anyakoca	-	128 db	126 db
Juh	404 db	1089 db	947 db
ebből anya	-	525 db	519 db
Ló	36 db	124 db	115 db
ebből kanca	-	50 db	49 db

A háztáji és egyénileg gazdálkodók jószágállománya 1968 év végén:
(Felsőrácegres is)

Szarvasmarha	82 db	Sertés	1433 db
ebből tehén	46 db	ebből koca	78 db
Ló	10 db	Juh	17 db

A termelészövetkezet áru értékesítése 1960, 1966. és 1968-ban:

	<i>1960-ban</i>	<i>1966-ban</i>	<i>1968-ban</i>
Búza	1351 q	8100 q	20059 q
Kukorica	1219 q	-	146 q
Takarmánybúza	-	-	618 q
Árpa	-	-	717 q
Burgonya	1800 q	4100 q	3572 q
Cukorrépa	8542 q	12000 q	20359 q
Napraforgó	255 q	160 q	-
Dohány: száraz	-	-	291 q
zöld	-	-	3223 q
Hízómarha	566 q	1705 q	1897 q
Hízósertés	418 q	2495 q	4597 q
Juh	-	50 q	142 q
Gyapjú	15 q	57 q	50 q
Tej	765 hl	4216 hl	8847 hl

A termelészövetkezet vagyonmérlege 1959, 1966 és 1968-ban:

	<i>1959-ben</i>	<i>1966-ban</i>	<i>1968-ban</i>
Állóeszközök ért.	572 769 Ft	18 334 000 Ft	33 177 000 Ft
Forgóeszközök	882 201 q	18 642 000 Ft	31 030 000 Ft
Fel nem osztható szöv. alap	147 858 Ft	20 068 000 Ft	21 711 000 Ft
Forgóeszközök saját forrása	12 678 Ft	10 346 000 Ft	25 056 000 Ft
Tiszta vagyon	160 536 Ft	25 304 000 Ft	35 797 000 Ft
Közös vagyon	1 303 257 Ft	32 427 000 Ft	45 222 000 Ft
Egy tagra jutó évi részesedés	-	21 486 Ft	24 009 Ft

Ezek az adatok tájékoztatnak bennünket a termelőszövetkezet indulásáról és jelenlegi helyzetéről.

Az elért eredményeket az alábbi tényezők nagyban befolyásolták: az indulás időszakában 1 anyakocától 10-12 malacot választottak le, ma pedig 18-20 darabot, (évi kétszeri malacozással) a tenyészanyag gondos kiválogatása, a helyes takarmányozás, táppal való etetés és a sertésgondozók szakszerű munkája. Kezdetben 11-13 hónapos korban érték el a süldők a 100-120 kg súlyt, ma ugyanezt 8-9 hónapos korukban érik el.

A búza átlag termése 11-12 q volt, most 21-22 q. A kukorica 14-15 q májusi morzsoltról 22-25 q-ra emelkedett. A pillangós takarmánynövények a vetés terület 5-6%-át tették ki, jelenleg elérik a 18-20%-ot. Az összes szántóterület az 5 éves trágyázási forgó során kerül trágyázás alá, kat. holdanként 100-200 q istállótrágyával. A trágyázás mindig folyamatos. Ha az egyik területről a betakarítás megtörtént, máris hordják a trágyát a szabad földterületre és azonnal alászántják.

A termelőszövetkezet akkora gépparkkal rendelkezik, hogy munkája elvégzéséhez idegen gépeket nem szükséges igényelnie.

A gépek megoszlása a következő:

Erőgép	35 db
Tehergépkocsi	4 db
Személygépkocsi	3 db
Kombájn	6 db
Összesen:	48 db és 29 pótkocsi

A termelőszövetkezeti központ kiépülése folyamatosan történik. A termelőszövetkezet a kormány által meghirdetett szarvasmarha és sertéstenyésztési program megvalósítása, valamint a korszerű nagyüzemi gazdálkodás létrehozása érdekében megkezdte egy 418 férőhelyes tehenészeti telep és egy 2040 férőhelyes sertéstelep építését.

Eddig megépült: 1. db 600 férőhelyes sertéshízlalda, 2 db 30 férőhelyes sertésfiaztató, 1 db 98 férőhelyes és 1 db 108 férőhelyes tehénistálló, 1 db 126 férőhelyes borjúnevelő.²

A tervek megvalósításához még szükséges beruházásokat az elkövetkező években kívánják biztosítani.

Alig telt el két esztendő a termelőszövetkezet életében, már olyan eredmények születtek, hogy a vezetőség meghívta Kádár Jánost, az MSZMP Központi Bizottságának első titkárát az 1960. évi zárszámadási közgyűlésre. Kádár elvtárs a meghívást elfogadta, megjelent és felszólalt. Felszólalásának alap gondolata: olyanná válik a termelőszövetkezet, amilyené a tagság formálja.

Az eddig elért kiemelkedő eredmények a vezetőség szakszerű irányításának, és a tagság összefogó közös munkájának köszönhetőek. Minden tag, aki a termelőszövetkezetet tekinti elsődleges munkaterületének, megélhetése nemcsak biztosított; hanem a jövedelméből megtakarításra is jut. A megtakarított összeg nagy része a megnövekedett igények kielégítését szolgálja. Épülnek, szépülnek a lakóházak, lakások, kicserélik a régi bútorokat és televíziókat vásárolnak. A fiatalság nagy része nemcsak a megélhetését találja meg Pálfán a különböző szakmákban, hanem élete párját is. (Elismerten szép leányaink vannak!) Ritka eset, hogy a szomszéd községekből (Simontornya, Kisszékely, Sárszentlőrinc és Vajta) házasodnak.

Amikor a termelőszövetkezet megalakult, néhányan itthagyták a falut és elmentek segédmunkásnak az építőiparba. Ezek nagy része visszatért, és felvételét kérte a termelőszövetkezetbe.

Rendkívüli emberek itt sem dolgoznak, de tudják, hogy mit követel tőlük a nagyüzemi gazdálkodás. Itt is, mint a legtöbb faluban, a lakosság életének központja a termelőszövetkezet lett, ahol ennek a formálódó, új paraszti életnek szálait szövögetik, és haladnak a még szebb, megelégedettebb élet felé.

1969 áprilisban a termelőszövetkezet 10 éves jubileuma alkalmából, az alapító tagokat az „Egyetértés Termelőszövetkezet 10 éves munkáért” kitüntetéssel jutalmazták.

JEGYZETEK

OL; Országos Levéltár.
TmL; Tolna megyei .Levéltár.

I.

Táj és történelem

1. Dr. Kiss 9. old.
2. Uo. 11. old.

1. Lakóhelyünk krónikája a magyarság megtelepedéséig

1. *Wosinszky* 15. old.
2. *Szeghalmy* 583. old.
3. Kő, lelőhelye a Mecsek.
4. *Wosinszky* 196. old.
5. Magyar Nemzeti Múzeum XVII. 201/1966. leltári sz. alatt.
6. *Wosinszky* 486. old.
7. Magyar Nemzeti Múzeum XVII. 481/1961. leltári sz. alatt.
8. *Wosinszky* 487-494. old.
9. Uo. 789. old.
10. *Dr. Kiss* 14. old.
11. *Wosinszky* 789.
12. Magyar Nemzeti Múzeum XVII; 481./1961. leltári sz. alatt.
13. Magyar Nemzeti Múzeum XVII. 481./1961. leltári sz. alatt. A leletek a székszárdi Balogh Ádám Múzeumban vannak.

2. Pálfa krónikája a kuruc küzdelmek végéig

1. *Dr. Kiss* 72. old.
2. *Győrffy* II. kötet.
3. *Szeghalmy* 583. old.
4. *Brüsztle* IV. k. 139-141. old.
5. OL; DL. 15705. Temerken: a mai Csókás-pusztá, Kisszékely mellett. (Hártya-oklevél papírral borított pecséttel.)
6. *Csánki* III. k. 414. old. Apor, Apoor (1314 DL. 1847; DL. 11072).
7. *Karácsonyi* I. k. 129-131. old. Pálfára helyezi Aport.
8. A Magyar Nemzeti Múzeum XVII. 201/1966. leltári sz. alatt Kolostori rom néven tartja nyilván.
9. *Dr. Kiss* 20. old.
10. *Karácsonyi* I. k. 245. old. Béka-falu a Sárvíz bal partján volt.
11. Anjou okmánytár I. k. 354. old.
12. Uo. II. k. 199. old. Kósd falu Tolna megyében 1325-ben. Vajtával kapcsolatosan említik, ezért itt lehetett Vajta környékén. *Szokolay* szerint Kósd besenyő telepítés.
13. Anjou okmánytár I. k. 354. old.
14. *Karácsonyi* 126. old.

15. Anjou okmánytár II. k. 199. old. III. k. 172, 280, 309, 1336, 180, 308.
  16. Apor 1387; DL. 7326.
  17. Apor 1392; DL. 7811. 7197.
  18. OL. DL. 15840.
  19. *Dr. Kiss* 72. old. és hagyatékából Pálfára vonatkozó adatok alapján, továbbá Kámmerer E.: Defterek II. k. 447. Old. 69. és 70. sorszám alatt.
  20. *Daróczy* 12. old.
  21. Uo. 15. old.
  22. Uo. 19. old.
  23. *Dr. Kiss* hagyatékából pálfai adatok.
  24. Uo. 72. old.
  25. Uo. 85-87. old.
  26. OL. a simontornyai 1689-es conscriptióból 46. old. 66. szám.
  27. TmL E korból származó iratok alapján.
  28. *Dr. Hadnagy* Sárkőz II. füzet.
  29. *Dr. Kiss* 106. old.
3. Pálfa újratelepülése a kurucküzdelmek után
    1. OL. DL. 15705. (Hártyaoklevél, papírral borított pecséttel.)
    2. 1722-es conscriptió szerint.
    3. Ref. egyház irattára
    4. Egy pozsonyi mérő 62,5 liter.
    5. Egy urna 42 liter.
    6. TmL 1723-as conscriptióból.
    7. TmL 1753-as conscriptióból.
4. Földesurak
    1. *Dr. Kiss* 132. old.
    2. *Daróczy* 24. old.
    3. *Dr. Weidlein* 26. old.
    4. Uo. 28. old.
    5. Uo. 51. old.
    6. 31. old.
    7. Ref. egyház irattára;
    8. Az a kép, amely a régi kastélyt a sáncokkal ábrázolta a hajdani hőgyészi Apponyi uradalom központi irodájában volt látható.
    9. *Dr. Weidlein* 53. old.
    10. Genthon 1760 körül épült.
    11. Brüssztle III. k.. hőgyészi plébánia.
5. Az Apponyi uradalom
    1. Az Apponyi család családfája alapján.
    2. *Daróczy* 40-44. old.
    3. Bertalan József 87 éves és Csajági József 88 éves volt parasztságok elbeszéléseiből.
    4. Tóth István 74 éves volt uradalmi gazda visszaemlékezéséből.
    5. A hajdúkat állásukban az uradalmi gazdák váltották fel; vagy is ők lettek a hajdúk utódai.
    6. *Brüssztle* III. k., hőgyészi plébánia.
    7. *Dézszi* gróf Apponyi Sándor emlékezete.

8. Zsadányi 162. old.
  9. *Végh* Húsz esztendőnk (Tolna megye 1945-1965.)
6. A község beépülése.
1. Csajági István 78 éves volt parasztgazda elbeszélése alapján.
  2. Nagy Györgyné 67 éves az intézmény volt vezetőjének elbeszélése szerint.
  3. Lakos József termelőszövetkezeti elnök elbeszélése alapján.
  4. A róm. kat. egyház irattárában levő 1811-ben felvett látogatási jegyzőkönyv szerint.
  5. TmL Szabó István jegyző jelentése 1829-ben Pálfa községről. (Egyedféle összeírás.)
7. Az 1848-49-es szabadságharc
1. *Dr. Kiss* 114. old.
  2. Dr. Puskás Attila által szerkesztett: Tanulmányok Tolna megye történetének I. kötete alapján dr. Horváth Árpád: A tolna megyei 1848-as szabadságharcosok nyomában 91. old.
  3. Dr. Kiss 217. old.
  4. Uo. 220. old.
  5. Uo. 226. old.
  6. Uo. 227. old.
8. A Bach-korszak és a kiegyezés utáni korszak az 1. világháborúig
1. Cseh börtön.
  2. *Dr. Kiss* 226. old.
  3. Napkelet lexikon a jobbágy címszó alatt 619. old. I. kötet.
  4. *Varga* A jobbágyi földbirtoklás típusai és problémái 1767-1849.
  5. Csajági István 78 éves a volt Legeltetési Társulat elnökének elbeszélése szerint.
  6. *Szabó* I. k. 51-52. old.
  7. Róm. kat. .egyház irattara.
  8. A volt Apponyi uradalom irattárában elfekvő iratok alapján, amit Hőgyész község előljárósága hitelesített.
  9. A Pécsi Egyházmegye által kiadott Schematizmusa, Pécs 1857.
  10. Pallas lexikon 13. kötete, Pálfa címszó alatt.
  11. Barkóczi József 81 éves, volt uradalmi arató gazda elbeszéléséből.
  12. A savanyítandó hordós káposztára helyezik nyomatékknak.
  13. Barkóczi István 78 éves pálfa lakos elbeszéléséből.
  14. *Mérey* arató-sztrájkok, 1905-1907-ig.
  15. Barkóczi József 81 éves pálfa lakos elbeszéléséből.
  16. *Iffj. Leopold* 8. old.
  17. Uo. 40. old.
  18. Barkóczi József 81 éves pálfa lakos visszaemlékezése.
  19. Tolna vármegye adóközösségeinek területe és kataszteri tiszta jövedelme művelési áganként és osztályonként Pálfa. 37. old.
  20. Pálfa község kataszteri telek könyve, az 1914. évi birtok valósítás alapján.
  21. Pálfa község kataszteri telekkönyve alapján.
9. Az I. világháború; Az őszirozás. forradalom és a Magyar Tanácsköztársaság időszaka (1914-1919.)
1. Az egyházak irattári anyagából.
  2. *K. Balogh* 22. old.
  3. Koczka János 70 éves pálfa lakos visszaemlékezése.

4. *K. Balogh* 59. old.
  5. Uo. 81. old.
  6. Uo. 115. old.
  7. Magyar Forradalmi Munkásmozgalom Története II. k. 8. old.
  8. *K. Balogh* 149. old.
10. Az ellenforradalom évtizedei és a II. világháború (1920-1945.)
1. Végzés: A gyónki Kir. Járásbíróság, mint Telekkönyvi hatóság, 2873/1938. sz. alatt.
  2. Csajági István 78 éves, az 1923-as földosztó bizottság volt elnökének elbeszélése.
  3. Révai lexikon IS. kötete Pálfa címszó.
  4. Lestyán Lajos 70 éves, volt uradalmi intéző elbeszélése nyomán.
  5. Rükkersz Henrik 59 éves volt uradalmi cseléd visszaemlékezése.
  6. Mányoki Lajos 57 éves volt kubikos elbeszélése alapján.
  7. Barkóczi József 81 éves volt uradalmi aratógazda elbeszélése.
  8. Lázár József 65 éves volt dalárdatag visszaemlékezése.
  9. Királyi Földművelésügyi Miniszter 258 446/1943. VII. 3 sz. alatt hozott határozata és a helyi adatok alapján.
  10. Saját és Nagy István felsőrácegresi lakos feljegyzései alapján.
11. A felszabadulástói napjainkig
1. Id. Reményi Rezső 65 éves a Földigénylő Bizottság volt elnökének elbeszélése.
  2. A községi Tanács tulajdonában levő 600/1945. M. E. rendelet alapján a kiosztott ingatlanról vezetett Földkönyv .
  3. Id. Reményi Rezső elbeszélése.
  4. Lakos Gyula tanácselnök visszaemlékezése.
  5. Központi Statisztikai Hivatal 1960. évi népszámlálási adatok alapján.
  6. Tolna megye Statisztikai Évkönyve 1965. ,alapján.
  7. Központi Statisztikai Hivatal Tolna megyei Igazgatósága. Adatok Tolna megye községeiről. Pálfa.
  8. Ellenforradalmi események Tolna megyében, Pálfa.
  9. Lakos Gyula tanácselnök elbeszélése.
  10. Bendes Mária KISZ titkár, Lakos Lajos volt KISZ titkár, Tóth Miklós áll. Iskolai tanár, elbeszélése.
  11. Lakos József termelőszövetkezeti elnök elbeszélése. 12. Lelkes Tivadar rácegresi tanító adatai alapján.

II.

A Sárviz és Sió szabályozása a 18. szd. végén és a 19. szd. elején

1. *Tenk* A vízszabályozások Tolna vármegyében a 18. században. Pálfára vonatkozó adatokat e műből merítettem.
2. *Dr. Kíss* 326. old.
3. Uo. 326-327. old.
4. Uo. 329. old.

III

Termelési viszonyok

1. *Daróczy* 52-56. old.
2. *Dr. Kogutowicz* II. k. 153. old.
3. Uo. I. k. Pálfa neve alatt.
4. TmL Szabó István jegyző jelentése a megyének (Egyed-féle) 1829-ben

5. Csajági István 78 éves lakos elbeszélése alapján.
6. *Dr. Kíss* 324. old.
7. *Daróczy* 55-56. old.

IV

A lakosság foglalkozása, népszokások és babonák

1. TmL A község Kurrenskönyve szerint. (E könyv a hatóságok rendeleteit és intézkedéseit tartalmazza, amelyeket a jegyző hajdan belemásolt.)
2. Patkós István szekeres-béres 1871. január 1-én kiállított cselédkönyve alapján.
3. Horváth Lajos 60 éves tsz. tag elbeszélése alapján.
4. Horváth Lajosné sz. Barkóczi Mária 58 éves elbeszélése szerint.
5. Barkóczi István 78 éves lakos elbeszélése alapján.
6. TmL Szabó István jegyző jelentése a megyének 1829-ben, és helyi elbeszélés nyomán.
7. Az anyagot a lakosság elbeszéléséből merítettem.
8. A szoknya bőségének mértéke.
9. Barkóczi István 78 éves elbeszélése.
10. Saját feljegyzéseim alapján.

V.

Közegészségügy

1. *Dr. Kíss* 253-54. old.
2. A ref. egyház halotti anya könyve alapján.
3. *Dr. Kíss* 254. old.
4. Mind a három egyház halotti anyakönyve alapján.
5. Dr. Simon Ödön helyi orvos elbeszélése nyomán.
6. Szigethi Arpádné védőnő közlése.
7. A védőnő statisztikája és a község halotti anyakönyve szerint.

VI.

Közigazgatás

1. TmL A község Kurrens-könyve alapján.
2. Uo. A község Kurrens-könyve alapján.
3. Uo. A község Kurrens-könyve alapján.
4. *Dr. Kíss* 314. old.
5. TmL A község Kurrens-könyve szerint.
6. Uo. A község Kurrens-könyve szerint.

VII.

A helyi iskolák krónikája

1. A róm. kat. egyház irattára. (Gyűlési jegyzőkönyvek.)
2. A róm. kat. egyház gyűlési jegyzőkönyvei.
3. A róm. kat. egyház gyűlési jegyzőkönyvei.
4. A róm. kat. egyház irattára.
5. A róm. kat. egyház és ált. iskola irattára.
6. A ref. egyház irattára.
7. A ref. egyház irattára.
8. A ref. iskola anyakönyvei
9. Az evangélikus egyház irattára és iskolai anyakönyvek.
10. Az ált. iskola anyakönyvei és haladási naplói. .
11. Az ált. iskola törzskönyve.

VIII.

Napközis óvoda

1. Nagy Györgyné elbeszélése, aki az intézmény vezetője volt.
2. Óvodai naplók és feljegyzések.
3. Óvodai naplók alapján.

IX.

Az egyházak

1. *Genthon* Pálfára vonatkozó adatok és saját megfigyelésem.
2. A róm. kat. plébánia irattára alapján.
3. A róm. kat. egyház irattára alapján.
4. A ref. egyház irattára alapján.
5. A ref. egyház irattára 'szerint.
6. Az evangélikus egyház irattára szerint.
7. Az evangélikus egyház irattára alapján.

X.

Vasút és posta

1. *Dr. Kíss* 304. old.
2. A postahivatal szervezési okmányai alapján.

XI.

Temetők

1. A község 1860-as beltelki térképén „Ó temetőnek van. jelezve.”
2. A ref. egyház irattára szerint.
3. Csajági István 78 éves lakos elbeszéléséből. Az említett két ház építkezése is igazolja.

XII.

A Pálfa és Vidéke Takarékszövetkezet

1. Zsargó József a Takarékszövetkezet ügyvezető elnökének elbeszélése alapján.
2. Adatok az év végi mérlegekből.
3. Megyei Szövetkezetek Központja.
4. A gyűlés jegyzőkönyvek alapján.

XIII.

A Kisipari Termelőszövetkezet pálfai részlege.

1. Gálos Károly üzemvezető közlése alapján.

XIV.

Mezőgazdasági Termelőszövetkezet.

1. Saját tapasztalatom, mint a Termelőszövetkezeti Csoport volt könyvelője.
2. A feldolgozott adatok a termelőszövetkezet zárszámadásaiból és évi statisztikáiból válnak.

FORRÁSMUNKÁK

1. Wosinszky Mór: Tolna vármegye az őskortól a honfoglalásig 1-11. k. Bp. 1896.
2. Dr. Kiss István: Simontornya krónikája Bp. 1938.
3. Csánki Dezső: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában 1-111. k. Bp. 1897.
4. Daróczy Aladár: Tolna vármegye közgazdasági leírása 1. Történelmi rész Bp. 1909.
5. Ádám László-Marosi Sándor-Szilárd Jenő: A Mezőföld természeti földrajza Bp. 1959.
6. Tenk Béla: A vízszabályozások Tolna vármegyében a 18. században Pécs 1936.
7. Dr. Hadnagy Albert: Tanulmányok Tolna megye parasztságának XVIII. századi történetéből Sárköz II. szám Szekszárd 1956.
8. Genthon István: Magyarország művészeti emlékei Bp. 1959. Képzőművészeti Alap kiadása.
9. Karácsonyi János: Magyar nemzetségek 1. K. a XIV sz. közepéig Bp. 1990.
10. Dr. Weidlein János: A Tolna megyei német telepítések Pécs 1937.
11. Dr. Kogutowicz Károly: Dunántúl és Kis-Alföld írásban és képen 1-11. k. Szeged 1936.
12. Zsadányi Oszkár: Tolna vármegye Adattára és Címtár Pécs 1937.
13. Varga János: A jobbágyi földbirtoklás típusai és problémái 1767 -1849. Bp. 1967.
14. Gyórfy György: Magyarok és besenyők Bp. 1940. 1-11. k.
15. Szokolay Margit: Magyarországi besenyő telepről megjelent a Föld és Ember c. tudományos szemlében Bp. 1929.
16. Szeghalmy Gyula: Dunántúli Vármegyék Bp. 1940.
17. Brüstle József: Recensió Universi Cleri Dioecesis Quinque-Ecclesiensis Pécs III. k. 1879, IV. k. 1880.
18. Dézsi Lajos: Gróf Apponyi Sándor ig. és t. Tag Emlékezete megjelent 1929. Bp.
19. Révai Nagy Lexikona: Az ismeretek enciklopédiája, 1-21 kötet. Bp. 1910-1935. 15. k. 106. 1. Pálfa címszó.
20. Pallas Nagy Lexikona: Az összes ismeretek enciklopédiája 1-16 k. Bp. 1893-1900 13. k. 727. 1. Pálfa címszó.
21. Ifj. Leopold Lajos: Gyárak nélkül. Szekszárd, 1907. 22. Tolna vármegye adóközsegeinek területe és kataszteri tiszta jövedelme művelési áganként és osztályonként Bp. 1914.
23. Pálfa község kataszteri telekkönyve az 1914. évi birtokvalósítása alapján, és az 1923-as kataszteri telekkönyve.
24. Mérey Klára: A mezőgazdasági munkásság mozgalmái a Dunántúlon 1905-1907-ben Bp. 1956.
25. Szabó István: Parasztság Magyarországon a Kapitalizmus Korában 1848-1914. Tanulmányok Bp. 1965.
26. Végh Miklós: Hűsz esztendőnk (Tolna megye 1945-1965.) Szekszárd, 1965.
27. Napkelet lexikon 2. k. Bp. 1927.

28. Szülőföldem Szekszárd, 1957.
29. Ellenforradalmi események Tolna megyében Kiadja: A megyei Tanács Szekszárd, 1957.
30. K. Balogh János: Tolna megye a Magyar Tanácsköztársaság időszakában Szekszárd, 1964.
31. Puskás Attila szerk. Tanulmányok Tolna megye történetéből. k. Szekszárd, 1968.
32. Országos Levéltár.
33. Tolna megyei Levéltár.
34. Magyar Nemzeti Múzeum Budapest régészeti osztálya.
35. Központi Statisztikai Hivatal 1960. évi népszámlálási adatok.
36. Tolna Megye Statisztikai évkönyve 1965-ben.
37. Központi Statisztikai Hivatal Tolna megyei Igazgatósága. Adatok Tolna megye községeiről 1968 évi, Pálfáról is.
38. A róm. kat., ref. és evangélikus egyházak és Tanács irattára, anyakönyvei.

Adatközlők neve

Név	Életkor	Foglalkozás
1. Barkóczi József	81 éves	tsz-járadékos
3. Bendes Mária	21 éves	mint KISZ-titkár
4. Bertalan József	87 éves	tsz-járadékos
5. Böröcz Mihály	56 éves	tsz-tag
6. Csajági István	78 éves	mint a Legeltetési T. elnöke
7. Csajági József	88 éves	parasztagazda
8. Darabos László	61 éves	róm. kat. lelkész
9. Éhl Henrik	36 éves	vb-titkár
10. Fehér Jánosné	39 éves	óvónő
11. Gálos Károly	51 éves	üzemvezető
12. Halbaksz Sándorné	68 éves	háztartásvezető
13. Hordó Pálné	65 éves	háztartásvezető
14. Horváth Lajos	60 éves	tsz-tag
15. Horváth Lajosné	58 éves	háztartásvezető
16. Kajári Józsefné	74 éves	háztartásvezető
17. Dr. Kiss Béla	53 éves	ág. ev. lelkész
18. Kiss Győző	22 éves	tanuló
19. Koczka János	70 éves	nyugdíjas
20. Dr. Kovács Géza	55 éves	volt pálfai róm. kat. lelkész
21. Dr. Kun Lajos	72 éves	nyugdíjas Szekszárdon
22. Lakos József	43 éves	43 éves
23. Lakos Gyula	46 éves	vb-elnök
24. Lakos Lajos	38 éves	mint volt KISZ titkár
25. Lázár István	63 éves	ny. főagronómus
26. Lázár József	65 éves	tsz nyugdíjas
27. Lestyán Lajos	69 éves	volt uradalmi intéző
28. Lelkes Tivadar	41 éves	rácegresi tanító
29. Mányoki Lajos	57 éves	egyéni dolgozó
30. Nagy Györgyné	67 éves	nyugdíjas
31. Nagy István	60 éves	tsz-tag Rácegres
32. Németh Miklós	34 éves	tsz-könyvelő
33. Reményi Rezsó	65 éves	tsz-tag
34. Rükkersz Imre	59 éves	tsz-tag
35. Sikos József	68 éves	tsz-tag
36. Szalai Sándor	46 éves	volt ref. lelkész
37. Szigethy Árpádné	37 éves	védőnő
38. Szulimán Józsefné	30 éves	üzletvezető
39. Tóth István	74 éves	volt uradalmi gazda
40. Tóth Miklós	31 éves	ált. iskolai tanár
41. Zsargó József	46 éves	takaréksz. üggy. elnök

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ HŐSI HALOTTAI
(1914-18.)

1. Barkóczi Imre	34. Mányoki Sándor
2. Barkóczi József	35. Meiszter Péter
3. Bencze János	36. Nagy János
4. Bogdán János	37. Nagy Ferenc
5. Böröcz József	38. Nagy József
6. Böröcz Lajos	39. Nagy József
7. Czigler Ádám	40. Nagy József
8. Czobor József	41. Oláh György
9. Csóka János	42. Patkós József
10. Csóka József	43. Pórai Ferenc
11. Csóka Sándor	44. Porteleki János
12. Dudar János	45. Porteleki János
13. Fábrián József	46. Porteleki József
14. Gyimóti Imre	47. Rigó István
15. Gyuricza István	48. Rompos István
16. Halász István	49. Rompos Mihály
17. Horogh János	50. Sárközi István
18. Horogh József	51. Szabó István
19. Horváth György	52. Szánthó Gyula
20. Horváth János	53. Szabó György
21. Horváth István	54. Szilvási József
22. Hoó János	55. Szűcs György
23. Kazi József	56. Térmeg János
24. Kiss István	57. Tóth János
25. Kiss István	58. Tóth József
26. Kovács István	59. Tundó József
27. Kovács József	60. Varga János
28. Kovács János	61. Varga József
29. Kránicz György	62. Varga József
30. Kubasiák Mihály	63. Verebi József
31. László István	64. Vörös János
32. Lang János	65. Vörös János
33. Mányoki József	

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó

I. Táj is történelem

- 1. Lakóhelyünk krónikája a magyarság megjelenéséig*
- 2. Pálfa krónikája a kuruc küzdelmek végéig*
- 3. Pálfa újratelepülése a kuruc küzdelmek után*
- 4. Földesurak*
- 5. Az Apponyi uradalom*
- 6. A község beépülése*
- 7. Az 1848-49-es szabadságharc*
- 8. A Bach-korszak is a kiegyezés utáni korszak az I. világháborúig*
- 9. Az I. világháború; az őszirózsás forradalom és a Magyar Tanácsköztársaság időszaka (1914-1919.)*
- 10. Az ellenforradalom évtizedei is a II. világháború (1920-1945.)*
- 11. A felszabadulástól napjainkig*

II. A Sárvíz és Sió szabályozása a 18. szd. végén, és a 19. szd. Elején

III Termelési viszonyok

IV. A lakosság foglalkozása, népszokások és babonák

V. Közegészségügy

VI. Közigazgatás

VII. A helyi iskolák krónikája

VIII. Napközis óvoda

IX. Az egyházak

X. Vasút és posta

XI. Temetők

XII. A Pálfa és Vidéke Takarékszövetkezet

XIII. A Kisipari Termelőszövetkezet pálfai részlege

XIV. Mezőgazdasági Termelőszövetkezet

- Jegyzetek*
- Forrásmunkák*
- Adatközlők neve, életkora, foglalkozása*
- Képmelléklet*
- Tartalomjegyzék*

